

YENİ TÜRK DEVLETİ'NİN KİMLİĞİ
(1920-1937)

(Yüksek Lisans Tezi)

Ali Rıza GÜNDÜZ

Kütahya-2007

T.C.
DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

YENİ TÜRK DEVLETİ'NİN KİMLİĞİ
(1920-1937)

Danışman
YRD. DOÇ. DR. NECATİ AKSANYAR

Hazırlayan
Ali Rıza GÜNDÜZ

005926312107

Kütahya-2007

Kabul ve Onay

Ali Rıza GÜNDÜZ'ün hazırladığı “Yeni Türk Devleti'nin Kimliği (1920-1937)” başlıklı Yüksek Lisans Tezi çalışması, jüri tarafından lisansüstü yönetmeliğinin ilgili maddelerine göre değerlendirilip kabul edilmiştir.

..... / / 2007

Tez Jürisi:

Yrd. Doç. Dr. Necati AKSANYAR (Danışman)

Doç. Dr. Abdullah İLGAZİ

Yrd. Doç. Dr. Mustafa BIYIKLI

Prof. Dr. Ahmet KARAASLAN
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Yeni Türk Devleti’nin Kimliği (1920-1937)” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.../.../2007

Ali Rıza GÜNDÜZ

ÖZGEÇMİŞ

25. 01. 1981 Uşak/Banaz doğumlu Ali Rıza GÜNDÜZ, ilk ve orta öğrenimini Uşak'ta tamamladı. 2000 yılı itibariyle Dumlupınar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünde yüksek öğrenime başlayan Ali Rıza GÜNDÜZ, 2004 yılında bu bölümden başarıyla mezun oldu. 2005 yılında Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Tarih Öğretmenliği Tezsiz Yüksek Lisans (pedagojik formasyon) programını tamamladı. 2006 yılında Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalında Tezli Yüksek Lisans öğrencisi olarak öğrenimine devam etti. 2007 Temmuz ayı itibariyle öğrenimini başarıyla tamamlayarak mezun oldu. 2005-2006, 2006-2007 eğitim-öğretim yıllarında Kütahya ili Tavşanlı ilçesinde bulunan Özel Tavşanlı Yıldız Lisesi'nde tarih öğretmeni olarak görev yaptı.

“Yeni Türk Devleti'nin Kimliği (1920-1937)” adlı yüksek lisans tez çalışması Ali Rıza GÜNDÜZ'ün ilk akademik çalışması olmakla birlikte araştırmaları devam etmektedir.

ÖZET

Kimlik kavramı, insanın kendini nasıl algıladığıyla ilgili, çoğu kez tam manasıyla sosyolojik bakımdan açıklanabilen bir kavramdır. Toplumsal bir varlık olarak insanın kimliğinin şekillenmesinde, kalıtsal özelliklerden çok, sosyolojik faktörler etkilidir. Tarihsel süreç içinde insan, birçok kimliksel aşamalardan geçmiştir. Bu kimliksel gelişim kabile ve aşiret kimliğinden dini cemaat kimliğine ve nihayet ulusal kimliğe ulaşmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Osmanlı İmparatorluğu'ndan cemaat kimliği ağır basan, toplumun çeşitli bölümlere ayrıldığı karmaşık bir toplum yapısı devralmıştır. Bu miras içinde, henüz ulus kimliğine ulaşamamış olan Türk Milletinin, Yeni Türk Devleti'nin devamında benimseyeceği kimlik ve oynayacağı toplumsal rol, en belirleyici unsur olacaktı. Nitekim, Milli Mücadeleyi kazanarak bağımsızlığını elde eden Türk Milleti, Mustafa Kemal Atatürk'ün liderliğinde, zaman kaybetmeksizin sağlam temeller üzerinde inşa edilmeliydi. Bu amaç doğrultusunda 1920-1937 yılları arasında büyük bir atılım gerçekleştirerek kısa sürede Yeni Türk Devleti'nin temel değerleri ortaya konmuştur. Bu temel değerler Atatürk İlke ve İnkılaplarıyla belirlenmiş, hızlı ve ani şekilde uygulanarak yaygınlaştırılmıştır. Türk Milletinin ana vasıfları, kimliksel özellikleri ve izleyeceği yön, Atatürk İlke ve İnkılaplarında belirlemiştir.

ABSTRACT

The identity concept is such a concept that is about the perceptions of human, mostly explained according to sociology. The social factors are effected more than hereditary properties at the forming of the identity of human, being a social existence. During the history human elapsed a lot of levels. This identical development reached from the indentity of tribe and the nomadic tribe to religious community and at last international identity.

The Turkish Republic Government, takes over a community structure whose religious identity predominates and that is very complex from Ottoman Empire. In this inheritance the social role and the identity, that is appropriated at the continuation of the New Turkish Government by the Turks who don't reach the international identity, will be the most caharacteristic element. Just as The Turks who gets the independence by gaining the National Fight, had to be built on the strong fondatition without losing any time of the leadership of Mustafa Kemal Atatürk. For the sake of this aim, between 1920 and 1937 making a great process, in a short time the basic values of the new Turkish nation are exhibited. These basic values are determined by the principle and revolution of Atatürk and generalized superimposing rapidly and suddenly. The way, indentical properties and basic quality of the Turkish nation is determined by the principle and revolution of Atatürk.

İÇİNDEKİLER

Sayfa:

ÖZET	v
ABSTRACT	vi
KISALTMALAR	ix
TEZ HAKKINDA	x
GİRİŞ	1
1. KİMLİK KAVRAMI VE KİMLİK DUYGUSU	1
1.1. Tanımsal Açıdan Kimlik	1
1.2. Dini Cemaat Kimliği	6
1.3. Osmanlı Kimliği ve Kimlik Tartışmaları	10
1.3.1. Doğululuk-Batılılık	10
1.3.2. Osmanlılık	18
1.3.3. İslamlık	21
1.3.4. Türklük	24
1.4. Ulusal Kimlik	27

BİRİNCİ BÖLÜM

MİLLİ HAKİMİYET ÇERÇEVESİNDE ÇİZİLEN YENİ KİMLİK

1.1. KURULUŞ AŞAMASINDA MİLLİ HAKİMİYETE GİDEN YOL	32
1.1.1. Millet Kimliği	32
1.1.2. Milli Bağımsızlık	38
1.1.3. Milli Hakimiyet	42
1.2. YENİ TÜRK DEVLETİ'NDE MİLLİ HAKİMİYETİN TESİSİ	47
1.2.1. Saltanatın Kaldırılması	47
1.2.2. Cumhuriyet'in İlanı	51
1.2.3. Halifeliğin Kaldırılması	55

İKİNCİ BÖLÜM

ATATÜRK İNKILAPLARIYLA BELİRLENEN TÜRK

ULUSAL KİMLİĞİ

2.1. HUKUK ALANINDA YAPILAN İNKILAPLAR	60
2.1.1. 1921 Anayasası	60
2.1.2. 1924 Anayasası	64
2.1.3. Türk Medeni Kanunu'nun Kabulü	67
2.2. EĞİTİM VE KÜLTÜR ALANINDA YAPILAN İNKILAPLAR	70
2.2.1. Eğitim Alanında Yapılan İnkılaplar	70
2.2.1.1. Tevhid-i Tedrisat Kanunu	70
2.2.1.2. Milli Eğitimin Genel Amaçları ve Temel Nitelikleri	78
2.2.1.3. Yeni Türk Harflerinin Kabulü	81
2.2.2. Kültür Alanında Yapılan İnkılaplar	86
2.2.2.1. Türk Tarih İnkılabı	86
2.2.2.2. Türk Dil İnkılabı	94

2.3. SOSYAL ALANDA YAPILAN İNKILAPLAR	99
2.3.1. Şapka Kanunu ve Kılık-Kıyafet Değişikliği.....	99
2.3.2. Tekke, Zaviye ve Türbelerin Kapatılması	103
2.3.3. Soyadı Kanunu'nun Kabulü	106
2.4. EKONOMİK ALANDA YAPILAN İNKILAPLAR.....	107
2.4.1. İzmir İktisat Kongresi ve Milli Ekonomi.....	107
2.4.2. Ekonomide Devletçilik İlkesinin Benimsenmesi.....	110

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK İNKILABININ DAYANDIĞI TEMEL İLKELER İŞİĞİNDE

YENİ TÜRK DEVLETİ'NİN KİMLİĞİ

3.1. YENİ TÜRK DEVLETİ'NİN TEMEL DEĞERLERİ.....	114
3.1.1. Cumhuriyetçilik.....	114
3.1.2. Milliyetçilik.....	118
3.1.3. Halkçılık.....	122
3.1.4. Devletçilik.....	126
3.1.5. Laiklik.....	129
3.1.6. İnkılapçılık.....	134
3.2. BÜTÜNLEYİCİ İLKELER	138
3.2.1. Milli Egemenlik.....	138
3.2.2. Milli Bağımsızlık.....	139
3.2.3. Milli Birlik ve Beraberlik.....	141
3.2.4. Bilimsellik ve Akılcılık.....	143
3.2.5. Çağdaşlaşma ve Batılılaşma.....	145
3.2.6. İnsan ve İnsanlık Sevgisi.....	148
SONUÇ.....	150
KAYNAKÇA	154
DİZİN.....	159

KISALTMALAR

AAM	: Atatürk Araştırma Merkezi
A.g.e.	: Adı Geçen Eser
A.g.m.	: Adı Geçen Makale
AKMD	: Atatürk Kültür Merkezi Dergisi
AÜTİTE	: Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü
Bk.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Haz.	: Hazırlayan
İA	: İslam Ansiklopedisi
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfa Sayısı
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türk Diyanet Vakfı
TKAE	: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü
TTK	: Türk Tarih Kurumu
Yay.	: Yayınları
Yay. Haz.	: Yayına Hazırlayan
vb.	: Ve Benzeri
vs.	: Ve Saire

TEZ HAKKINDA

Araştırmanın Problemi

Orta Asya'dan beri devam eden Türk devlet geleneği XX. Yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti'nin yıkılmasıyla sona ermemiş, tasfiye edilen sadece Osmanlı Saltanatı/Hanedanı olmuştur. Bir yandan Osmanlı saltanatı tasfiye edilirken diğer yandan Türklerin anayurdu Anadolu'da filizlenen Yeni Türk Devleti Türk devlet geleneğini sürdürmeye talip olmuştur. Bu noktadan hareketle, Yeni Türk Devleti'nin Osmanlı Devleti'nden devraldığı sosyal, siyasi, iktisadi ve kültürel miras hakkında birçok araştırma yapılmış olmasına rağmen Osmanlı Devleti'nden Yeni Türk Devleti'ne geçişte meydana gelen kimlik değişimleri üzerinde pek durulmamıştır.

Şahıs egemenliğinden (Osmanlı Devleti) millet egemenliğine (Yeni Türk Devleti) geçişte etkili olan kimliksel tanımlamalar nelerdir? Osmanlı Devleti'nden Yeni Türk Devleti'ne miras kalan siyasi ve sosyal kültür yelpazesi içinde Yeni Türk Devleti'nin kendine biçtiği kimlik nedir? Bu kimlik tanımlamaları doğrultusunda Yeni Türk Devleti'nin uyguladığı politikalar nelerdir? Başka bir ifade ile Yeni Türk Devleti'nin kimliği ve bu kimliği benimsetme amacıyla 1920-1937 yılları arasında uygulanan politikaların Yeni Türk Devleti'nin kimliği ile ilişkisi ve tutarlılığı ile ilgili elde edilen sonuçların başarı derecesinin ortaya konulması araştırmamızın problemini teşkil etmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışma 1920-1937 yılları arasında Yeni Türk Devleti'nin sahiplendiği kimliğin açık bir tanımlamasını yaparak bu kimliğin oluşmasında etkili olan amilleri sonuçlarıyla birlikte değerlendirecektir. Bu amaç doğrultusunda Yeni Türk Devleti'nin Osmanlı Devleti'nden farklı olarak benimsediği kimliği ve bu kimliği oluşturma hedefine yönelik izlenen politikaların neler olduğunu tespit etmek, bu politikaların hedefle tutarlılığını ölçmek ve hedefe ulaşma başarısına göre Yeni Türk Devleti'nin kimliğini belirtmek araştırmamızın temel amacıdır.

Araştırmanın Önemi

Araştırmamız Yeni Türk Devleti'nin 1920-1937 yılları arasında benimsediği kimliğin ortaya konması ve bu kimliğin oluşturulabilmesi için uygulanan politikaların belirlenmesi, günümüz Türkiye'sinin kimliksel karışıklıklardan doğan olumsuz tartışmalarına, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin dayandığı temel esas ve prensipleri

ortaya koyarak bir cevap verebilmeyi amaçlaması bakımından önemlidir. Bununla birlikte araştırmamız günümüz Türkiye'sinde zaman zaman öne sürülen kimlik sorununa bir çözüm üretmek için temel oluşturabilmek açısından önem arz etmektedir.

Araştırmanın Hipotezi

Yeni Türk Devleti Osmanlı Devleti'nden farklı olarak millet olma bilincine erişmiş, Türk Milleti esasına dayalı, halk egemenliğinden doğan cumhuriyet ve onun tamamlayıcısı olan demokratik uygulamalar çerçevesine sahip bir siyasi rejimle yönetilen, laikliği ve çağdaşlığı benimsemiş bir devlettir.

Bu ana hipotez doğrultusunda oluşturduğumuz alt hipotezler şunlardır:

- Yeni Türk Devleti Osmanlı Devleti'nin kurucusu ve hakim unsuru olan fakat Osmanlı Devleti'nin çok ulusluluk yapısından dolayı ihmal edilen Türk Milleti'nin milli uyanışı ile kurulmuş ulusal bir devlettir.

- Osmanlı Devleti'nin yıkılış süreci içerisinde milli bağımsızlık ve milli egemenlik kavramlarını işleyerek Osmanlı Devleti'nin kalıtsal siyasi özelliklerinden farklı bir siyasi yapı oluşturulmuştur.

- Milli Mücadelenin bağımsızlık savaşı yılları boyunca Osmanlı mirası benimsenmiş olmasına karşın Milli Mücadelenin inkılaplar evresinde bu mirasa mesafeli yaklaşmıştır.

- Osmanlı mirasına mesafeli yaklaşma prensibi doğrultusunda Osmanlı Devleti'nin teokratik yapısı yeni kurulan Türk Devleti'nde laiklik ilkesi ile değiştirilmeye çalışılmıştır.

- Laik ve çağdaş bir devlet ve millet olma idealini gerçekleştirecek olan siyasi ve kültürel politikalar ve programlar, başta eğitim olmak üzere her alanda yapılan inkılaplar ile sağlanmaya çalışılmıştır.

- Yeni Türk Devleti'nin ana unsuru olan Türk Milleti uluslaşma süreci içerisinde faşist ve şovenist eğilimlerden tamamen uzak, Atatürk'ün millet tanımlamasına uygun bir bilinçle şekillendirilmeye çalışılmıştır.

- Atatürk'ün millet kavramı doğrultusunda uygulanan eğitim politikaları ile Yeni Türk Devleti'ni çağdaşlığa taşıyacak, devletin temel esaslarını ve Atatürk İlke ve İnkıplarını benimsemiş bir millet yetiştirilmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın Kapsamı

Araştırmanın giriş bölümünde kimlik ve kimlik kavramı üzerinde durularak genel bir bakış açısıyla ulusal kimliklerin oluşma süreci ve Osmanlı Devleti'ndeki kimlik tartışmaları bağlamında yeni kurulan Türk Devleti'nin kimliksel özellikleri ana hatlarıyla ele alınmıştır.

Araştırmanın birinci bölümünde Yeni Türk Devleti'nin temel kimliğini oluşturan milli hakimiyet ve bunun tesisi için geçen aşamalar, Milli Mücadeleden Yeni Türk Devleti'nin rejiminin belirlenmesi ve sağlamlaştırılması süreci içinde değerlendirilmiştir.

Araştırmanın ikinci bölümünde ise Atatürk İnkıplarında Yeni Türk Devleti'nin dayandığı temel esaslar ve yeni kimliği oluşturma amacına yönelik yansımaları değerlendirilmiştir.

Araştırmanın üçüncü ve son bölümünde ise Atatürk İlkelerinin Yeni Türk Devleti'nin kimliği ile ilişkileri ve dayanak noktaları karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Bu incelemeye dayalı olarak Yeni Türk Devleti'nin kimliği ortaya konmuştur.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma Yeni Türk Devleti'nin kuruluş aşaması olan 1920 yılından devletin temel müesseselerinin ve kimliğinin oluşturulduğu 1937 yılına kadar geçen tarihsel süreç içinde belirlenen kimlik ve kimlik oluşturma politikalarına yoğunlaşmaktadır. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin son yüzyıllarına ait kimlik tartışmalarına bu araştırmada genel hatlarıyla değinilecek, bu tartışmaların Yeni Türk Devleti'nin kimliğine yansıyan yönleri sırası geldikçe vurgulanacaktır. Bununla birlikte, 1920-1937 arası uygulanan kimlik politikaları, yapılan inkıplar ve ortaya koyulan ilkeler, bir kimlik oluşturma amacı taşıma özellikleri bakımından incelenecektir.

Araştırmanın Yöntemi

Tarih araştırmalarının bilimsel değer kazanabilmesi için araştırmanın belirli yöntem ve metotlara dayanması gerekmektedir. Bu noktadan hareketle teorik nitelikte olan araştırmamız, teorilerin kaynaklar tarafından doğrulanması ve desteklenmesi yöntemiyle oluşturulmuştur. Teorik niteliklere uygun olan kimlik, kimlik duygusu ve kimliksel nitelendirmelerin Yeni Türk Devleti tarafından tanımlanan veya benimsenen yönleri incelenmiş ve literatür taraması yapılmıştır. Asıl amaç ise, Yeni Türk Devleti'nin kimliğinin ortaya konulması ve bu amaç doğrultusunda uygulanan politikalar hakkında bir değerlendirme yapılmasıdır. Değerlendirmeye tabi tutulan verilerin elde edilmesi bu alandaki makale ve kitap çalışmalarının irdelenmesi yoluyla olmuştur. Tarihsel bakış açısı içerisinde Yeni Türk Devleti açısından önemli olan tarihi şahsiyetlerin eserleri ve düşünceleri taranmış ve temel çıkış noktası olarak kabul edilmiştir.

TEZ METNİ

GİRİŞ

1. KİMLİK KAVRAMI VE KİMLİK DUYGUSU

1.1. Tanımsal Açıdan Kimlik

XX. yüzyıla kadar güncel ve popüler bir kavram olarak tartışılmayan kimlik kavramı, bu yüzyılın başlarında milliyetçilik ve ulusçuluk akımlarının etkisiyle bireyler ve toplumlar için izahı önem arz eden bir kavram oldu. Bu öneminden dolayı önce kimlik kavramının tanımı üzerinde durmak gereklidir.

Kimlik, Türkçe Sözlükte “toplumsal bir varlık olarak insana özgü olan nitelik ve özelliklerle, birinin bir kimse olmasını sağlayan şartların bütünü”¹ şeklinde yer almaktadır. Kimlik, insan için hem psikolojik hem de sosyolojik açıdan kendi varlığının yeri ile ilgili sorulara verdiği cevaplar üzerinden yola çıkılarak yapılan içsel ve öznel bir tanımlamadır.

Kimliğin psikolojide “benliğimiz konusunda dün, geçen yıl, ondan önceki yıl, vb. kimsek, yine o olduğumuz yolundaki öznel bir bütünlük, tutarlılık ve süreklilik duygusu; “ben kimim?” sorusuna verdiğimiz başka herkesten ayrı, eşsiz bir insan olduğumuz yolundaki cevabımız”² şeklindeki tanımı benlik kavramına daha yakındır. Benliği ise “bir kimsenin öz varlığı, kişiliği, onu kendisi yapan şey, kendilik, şahsiyet”³ olarak tanımlamak mümkündür. Kimlik duygusu bedensel duyularımızla, beden imajımızla, anılarımızla, değer yargılarımızla ve yaşadıklarımızla olduğu kadar, ait olduğumuz cinsiyet, etnik, yaş, statü, vb. gibi toplumsal konumumuzla ve başkalarının bize ne gözle baktığına ilişkin inançlarımızla da şekillenir.⁴ Kimlik kavramının psikolojideki tanımsal açıklaması bize gösteriyor ki, doğrudan doğruya fiziksel ve psikolojik bir varlık olan insanla ilgili benlik kavramı ile toplumsal bir varlık olan insanla ilgili kimlik kavramı arasında çok yakın bir bağ kurulabilir. Bu nedenle sosyolojik açıdan kimliğin açıklamasını yapmak meseleyi biraz daha aydınlatacaktır.

¹ **Türkçe Sözlük**, TDK Yay., C. II, Ankara, 2004, s. 1324.

² Selçuk BUDAK, **Psikoloji Sözlüğü**, Bilim ve Sanat Yay., Ankara 2003, s. 447.

³ **Türkçe Sözlük**, TDK Yay., C. I, Ankara, 2004, s. 267.

⁴ BUDAK, **aynı yer**.

Sosyolojik gelenekteki kimlik kuramı sembolik etkileşimcilikle bağıntılıdır ve William James ile George Herbert Mead'ın tartıştığı pragmatik benlik kuramından ortaya çıkmıştır. Benlik, insanların iletişim ve dil aracılığıyla kendi doğaları ve toplumsal dünya üzerinde düşüncelerini sağlayan, insana özgü bir yetenektir. Dolayısıyla, bizim kim olduğumuzu şekillendiren (kimlik duygumuzu şekillendiren) kişisel niteliklere, yeteneklere ve davranış biçimlerine atfedilen anlamlardır.⁵

Modern sosyolojide berrak bir kimlik kavramı yoktur. Kimlik geniş kapsamda ve esnek biçimde, insanın kendi benlik duygusuna, kendisi hakkındaki duyguları ve fikirlerine atf yapılarak kullanılır. Bazen, kimliğimizin, içinde bulunduğumuz ve daha sonra içselleştirdiğimiz, toplumsallaşma süreciyle şekillenmiş olan toplumsal rollere atfedilen beklentilerle oluştuğu varsayılmıştır. Başka bir varsayıma göre ise, biz kimliklerimizi daha etkin bir biçimde toplumsallaşma sürecinde veya oynadığımız çeşitli rollerde bize sunulan malzemelerle kurarız.⁶

Görüldüğü üzere psikolojik ve sosyolojik açıdan kimliği birbirinden ince bir çizgi ayırmaktadır. “En yalın tanımıyla kimlik, kişilerin, grupların, toplumların veya toplulukların “kimsiniz, kimlerdensiniz?” sorusuna verdikleri yanıt ya da yanıtlardır.”⁷

Kimliğimizi tanımlarken bizi ötekilerden ayıran nitelik ve özelliklerden çok, bazılarıyla ortak olduğumuz değer ve ilişkilere önem veririz.⁸ Toplumsal ilişkilerimiz ve değerlerimiz ise, yine toplumsal bir varlık olan insanın birden çok kimliğinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Öne çıkan başlıca kimlik türlerini şöyle açıklayabiliriz.

Bireysel kimlikler, kişiyi ötekilerden ayırmak için kurumlarca verilmiş olan kimliklerdir. Örneğin; çalışma belgesi, sürücü belgesi, banka veya kredi kartları, vb. gibi.

Kişisel kimlikler, kişilerin üyesi bulunduğu kurum ve kuruluşlar, dernekler, kulüpler ve okullarla gönüllü, duygusal veya mesleki ilişkilerini gösteren psiko-sosyal kimliklerdir. Örneğin; öğretmen, öğrenci, dernek veya sivil toplum örgütlerine ait kimlikler gibi.

⁵ Gordon MARSHALL, **Sosyoloji Sözlüğü**, Çev. Osman AKINHAY-Derya KÖMÜRCÜ, Bilim ve Sanat Yay., Ankara, 1999, s. 405-407.

⁶ **A.g.e.**, s. 408.

⁷ Bozkurt GÜVENÇ, **Türk Kimliği Kültür Tarihinin Kaynakları**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2005. s. 3.

⁸ **Aynı yer.**

Ulusal-kültürel kimlikler ise kişinin nüfus kütüğündeki soy sop ilişkileriyle kişiye özgü ad, cins, evlilik, askerlik, sabıka, vb. bilgilerini bir araya getiren kimliklerdir. Örneğin; nüfus cüzdanı, pasaport, evlilik cüzdanı, vb. gibi. Bu tür kimlikler devlet tarafından tahsis edilen resmi ve ulusal kimliklerdir.⁹

Tek tek insanların benliği, kimliği olduğuna göre bireylerden oluşan insan topluluklarının da (Fransız, Alman, Türk, Japon... vb. kimliği gibi) kimliği, benliği olduğu düşünülmüş, tarih, antropoloji (özellikle kültür antropolojisi, sosyoloji), budun betimi (etnografya) vb. pek çok bilim alanında bu konuda araştırmalar yapılmıştır. Son yıllarda büyük boyutlara ulaşan bu çalışmalarda, kültür-kimlik bağıntısı üzerinde önemle durulmaktadır.¹⁰

Eski çağlarda geleneksel küçük toplumlarda yaşayan insanlarda kimlik sorunları görülmemekteydi. Örf, adet, gelenek ve görenekler ile töre denilen toplumsal hayatı düzenleyen yazısız hukuk kuralları kişilerin kimliğini belirliyordu. Sosyal ve kültürel değişmelerin yayılıp hızlanmasıyla kişilerin kimlik kargaşası, kimlik seçimi yani kimlik sorunsalı ortaya çıkmıştır. Sanayi Devrimi'nin, hızlı kentleşmenin ardından geleneksel kültürlerin değişmesi, töre ve örfi kuralların farklılaşması önce bireylerin, sonra zümrelerin, daha sonra da toplumların kimlik kaybı sorunuyla karşı karşıya kalmasına sebep olmuştur.¹¹ XIX. ve XX. yüzyıllar, hızla kentleşen kalabalık yığınların kimlik bunalımlarına milli ve etnik kimlik tartışmalarını da ekleyerek sorunu içinden çıkılmaz bir boyuta getirmiştir.

İnsanoğlunun kimlik bunalımı gelip geçici bir olgu değildir. Bozkurt GÜVENÇ'e göre, teknolojik gelişmeler sürdükçe, toplumlar, kültürler değiştikçe, insanoğlu sanki bu sorunla uğraşmaya devam edecektir. Yine çağımızın kimlik sorunu, kişi, grup ve toplulukların resmi-ulusal ve tarihi-kültürel kimliklerinde ortaya çıkmaktadır.¹² Başka bir deyişle, insanları parçalara ayırdığımızda değil de birleştirmeye çalıştığımızda kimliklerini araştırmaya ve betimlemeye yönelmektedirler.

⁹ GÜVENÇ, a.g.e., s. 4.

¹⁰ Vural ÜLKÜ, "Atatürk, Cumhuriyet ve Milli Benlik", **Erdem AKMD**, C. XI, Sayı 31, TTK Yay., Ankara, (Mayıs)1999, s. 273.

¹¹ A.g.m., s. 274.

¹² GÜVENÇ, a.g.e., s. 6.

Kimlik kavramı üzerinde en çok tartışılan konulardan birisi de şüphesiz kültür-kimlik. XX. yüzyılın ırkçı söylemlerine karşı ortaya atılan kültür-kimlik kavramını kültürü ve kültürün kimlikle ilişkisini açıklayarak daha iyi anlayabiliriz.

Kültür, bir toplumun ve onun bireylerinin kendine özgü olarak, yöntem ve istem dışı oluşturduğu, başka toplumlardan alınmayan bir duygular birikimidir.¹³

Kültürün oluşmasında üç önemli faktörün rolü vardır. Bunlardan ilki insan faktörüdür. Bilindiği üzere insanın biri bedeni, diğeri ruhi olmak üzere iki yapısı vardır. Bedeni yapı insanın doğuştan getirdiği kişisel özellikleri ile şekillenirken ruhi yapısının büyük çoğunluğu insanın içinde bulunduğu toplum tarafından şekillenir. Kültürleşme veya medenileşme eğiliminin daha ziyade kültür unsurlarının (dil, din, gelenek, davranış, vb.) bir nesilden diğerine aktarılması işleminden ibaret aile terbiyesi ve umumi eğitim ile ilgili bulunduğu anlaşılmıştır.¹⁴ Dolayısıyla kültür insana kişilik, şahsiyet ve tutarlı bir ferdi psikoloji kazandırmaktadır. Bunun için insanın kimliği, üyesi bulunduğu toplumun kültüründen derin izler taşır; ondan bağımsız düşünülemez.

Kültürün oluşmasında ikinci faktör coğrafi çevredir. İklim özellikleri, denizler, bitki örtüsü, tarımsal faaliyetler, ormanlar, madenler, yerleşme ve göç hareketleri, sanayi şekilleri, sosyal ve iktisadi faaliyetler gibi coğrafi koşullar bir toplumun hayatına yön veren tabii etkenlerdir. Hakikaten sosyolojik ve psikolojik çalışmalar göstermiştir ki, insan yaşadığı coğrafyaya göre karakter özellikleri kazanır.¹⁵

Üçüncü ve en önemli faktör ise cemiyet, yani toplumdur. Kültür, bir topluluk içinde ortaklaşa değer vasfını kazanan davranış ve ürünler olduğuna göre, toplum içinde artık şahısların münferit takdir ve davranışları göz önünde değildir. Kültürel gelişmeyi fikir ve görüş alışverişi sağlarken bireysel davranışlar farkında olmadan fertlere ait olmaktan çıkarak toplumun malı haline gelmiştir. Dolayısıyla, böyle gelişen bir toplumda fertler düşünce ve tutumlarını cemiyetin benimsediği çizgiye göre ayarlamak zorundadırlar.¹⁶ İşte bu, insan kimliğinin oluşumunda toplumun rolünü ve gücünü apaçık göstermektedir.

¹³ Ziya GÖKALP, **Türkçülüğün Esasları**, Haz. Kemal BEK, Bordo Siyah Yay., İstanbul, 2006, s. 63.

¹⁴ İbrahim KAFESOĞLU, **Türk Milli Kültürü**, Ötüken Yay., İstanbul, 2003, s. 27-28.

¹⁵ Aynı yer.

¹⁶ A.g.e., s. 30.

Kültür-kimlik bireysel kimliğin oluşumunda doğrudan etkili olduğuna göre, kültürünü bilen ve tanıyan insanlarda kimlik sorunu olmaması gerekir. Ancak ait olduğu kültürü bilmek de insanın kendi kültür tarihini bilmesi, tanınması ve sahip çıkmasıyla olur.

Resmi veya ulusal ideolojiye uygun kültürel tarihler “biz kimiz?” sorusunu yanıtlarken yetersiz kalmaktadırlar. Toplumun tarihi yazılmamışsa, yazılanlar okunmuyorsa, okunanlar anlaşılmıyor ya da benimsenmiyorsa orada talihsiz bir durum; “tarihsizlik” var demektir.¹⁷ Sağlam ve tutarlı bir zemine oturtulmayan bu tür tarihler insanın kimlik arayışına cevap vermediği gibi, toplumun içinde fertlerin farklı kimliklere yönelmesine, daha doğrusu derin ve içsel bir kimlik bunalımına sebebiyet verir.

Sonuç olarak kimlik, psikolojik olduğu kadar aynı zamanda sosyolojik bir kavramdır. Her ikisinin de ortak yönü insanın kendi benliği, duygu ve düşünceleridir. Başka bir ifadeyle, insanın kendini nasıl gördüğü, algıladığı ve tanımladığı ile ilgilidir. Bu tanımlama sabit ve durağan değildir. Kişiye, topluma, zamana, coğrafi mekana ve nesilden nesile değişim gösterir. Toplumdan ayrı düşünemediğimiz insanın kimliğinin oluşmasında kültürün önemli yeri vardır. Kültürler de sürekli değişim içindedirler. İbrahim KAFESOĞLU bu dinamizmi şöyle açıklıyor:

“Cemiyet, kültür konusunda kendiliğinden ayırt edici bir organ gibi, yeni değerler karşısında hassaslaşarak, kendi yapısına, seciyesine, umumi telakkilerine uygun düşenleri kabul, aykırı olanları reddetmektedir. Kültürler, topluluklardaki bu dikkat çekici sosyal olgu sayesinde ki, karakterlerini bozmayan, mevcut değerlerle ahenkli şekilde yaşamaya elverişli yeni davranış ürünleriyle aşılıp canlanarak varlıklarını devam ettirirler. Milletlerin örf ve adetleri, ana-kültür kalıbına aykırı düşmediği için yeni katkılarla asıl karakterinden bir şey kaybetmeksizin hayatiyetini sürdürmeyi başaran kültür birikimleridir.”¹⁸ Dolayısıyla kültür ve kimlik değişimleri insanları ve toplumları bunalıma sokmamalı; kimlik, kültür tarihi ve bilincine ulaşmış toplumlar için sorun olmaktan çıkıp bir dayanışma unsuru olmalıdır.

¹⁷ GÜVENÇ, a.g.e., s. 9-10.

¹⁸ KAFESOĞLU, a.g.e., s. 31.

1.2. Dini Cemaat Kimliği

Din geçmişi insanlık tarihi kadar eskiye dayanan, tarihin bütün devirlerinde ve bütün toplumlarda daima kendisiyle karşılaşılan evrensel bir olgu olarak, insanı hem içten hem dıştan kuşatan, onun düşünce ve davranışlarında kendini gösteren bir disiplindir. Kişi, tarih boyunca kendisinin insan üstü bağları bulunduğunu, ihtiyaçları için, onu aşan bir yüce kudrete yönelmesi gerektiğini düşünmüştür.¹⁹

Geçmiş çok eskiye dayanan din kavramının tarihsel süreç içinde birçok farklı tanımı yapılmıştır. Genel anlamıyla din, doğüstü güçlere, çeşitli kutsal varlıklara, Tanrı'ya inanmayı ve tapınmayı sistemleştiren toplumsal kurumdur. Bununla birlikte, bu nitelikteki inançları kurallar, kurumlar, töreler ve semboller biçiminde toplayan, sağlayan düzendir.²⁰

Kimlik açısından dine bakıldığında, aynı dine mensup olan bireyler bir birliktelik oluştururlar. İkel toplumlarda kabilecilik fikri daha etkiliyken, özellikle semavi dinlerin ortaya çıkışıyla beraber bu fikir dini cemaat fikrine doğru kaymıştır.

Din, fertleri mukaddes duygu, ortak şuur ve vicdan etrafında birleştiren bir amil olduğu gibi toplumları yükselten, onların gelişmesini sağlayan bir kurumdur. Din aynı zamanda ahlaki bir müessese olarak insanlara yön veren, en mükemmel kanunlar ve sıkı nizamlardan daha kuvvetli bir şekilde kişiyi içten kuşatan, kucaklayan ve yönlendiren bir disiplindir. Dinin zayıflaması, ahlaki ve hukuki açıdan suçların artmasına, giderek anarşizme yol açar. Çünkü din olmayınca ahlak için yaptırım gücü kalmaz.²¹

Din kültürün en önemli öğelerinden biridir. Önceki bölümde bahsettiğimiz kültür-kimlik kavramı içinde yer alan din, bir topluma rengini ve maneviyatını veren, o toplumu bir arada tutan, başka bir deyişle, toplum üyelerine topluma ait olma, aidiyet duygusunu aşlayan önemli bir sosyal olgudur. Diğer yandan din, toplumsal hayatı düzenleyen kuralları da içerdiğinden, yalnızca Tanrı ile kul arasında yaşanan içsel bir inanç sistemi değildir. Bu özelliğinden dolayı dinler tarih boyunca insanın var olduğu her yere ve alana kolaylıkla girebilmiştir. Din, insanın kimliğinin belirlenmesinde önemli bir yere sahiptir.

¹⁹ Günay TÜMER, "Din", İA, C. IX, TDV Yay., İstanbul, 1994, s. 317.

²⁰ *Dictionnaire Larousse Ansiklopedik Sözlük*, C. II, Milliyet Yay., 1993, s. 664.

²¹ TÜMER, aynı yer.

Din içindeki birliktelik “cemaat” kavramıyla ifade edilir. Cemaat ise, “aynı dinden veya soydan olanların oluşturdukları topluluk; içinde bulunulan topluluğun diğer bireyleri gibi davranmak, topluluktan ayrı düşmemek”²² şeklinde tanımlanabilir.

Din sadece inançtan ibaret değildir; aynı zamanda kişinin dünyevi hayatına yön verecek ahlaki, hukuki ve sosyal kuralları da ihtiva eder. Bu sebeple dini, yalnızca kişi ile inandığı varlık arasında bir vicdan meselesi olarak ortaya koymak yanlıştır. Dini kuralların bağlayıcılık özelliği ve müeyyideleri vardır. Dinin başka bir temel özelliği de aynı inancı paylaşan, aynı davranış biçimlerini benimseyen kişilerden meydana gelen bir sosyal birlik (cemaat) oluşturmasıdır. Böylece, dinin ferdi yaşayışı aşan sosyal yönü olduğu gibi manevi boyutu aşan dünyevi yönü de vardır. Dindar kişi hem dini cemaatinin hem de içinde yaşadığı cemiyetin bir üyesidir ve böylece bir taraftan inancın gereklerine diğer taraftan da içinde yaşadığı cemiyetin kurallarına uymak durumundadır.²³

Yahudileri Tanrı'nın seçkin kulları görüp öbür ırkları ve toplulukları dışlayan Musevilik dışındaki tek Tanrılı iki büyük din, insanlığı kendi çatısı altından toplamak hırslındadır. Bu yüzden, bu dinlerde cemaat kavramı esastır.²⁴ Hıristiyanlığın ortaya çıkışından itibaren, Hıristiyanlık ve daha sonra İslamiyet tüm Orta Çağ boyunca toplumsal hayatı düzenleyen en güçlü etken olmuştur. Bu yüzden ulusal kimliklerin ortaya çıkışına kadar geçen dönemde bireylerin en önemli kimliği dini cemaat kimliğidir.

Ortaçağda Avrupa'da birkaç yüzyıl süre, kilise, idealindeki birliği sağlamıştı. Tek inanç (Katolik Kilisesi'nin belirlediği ilkeler), tek imparator (Kutsal Roma-Germen İmparatoru), tek dil (din ve bilim dili olarak Latince), tek gerçek merkez (Roma) ve tek otorite (Papalık) vardı. Ancak bu monolitik yapı reform ile parça parça oldu. Reform, halkların milli benliğe ulaşması için ortadaki engelleri temizlemiş, ulus olmaya giden yolu açmış oluyordu.²⁵

İslamiyet'te ise, Medine'de kurulan ilk İslam Devleti ile dini cemaat kimliği oluşturulmuş, kısmen de olsa Emevi ve Abbasi Devletleri'nde İslam birliği

²² *Dictionnaire...*, s. 486.

²³ Ömer Faruk HARMAN, “Din ve Vicdan Hürriyeti”, *İA*, C. IX, TDV Yay., İstanbul, 1994, s. 320.

²⁴ *ÜLKÜ, a.g.m.*, s. 275.

²⁵ *A.g.m.*, s. 275-276.

sağlanmıştı.²⁶ Ancak Türklerin İslamiyet'e girişleri ile birlikte cemaat oluşturma ideali, cihat ve Türklerin cihan hakimiyeti düşünceleriyle yaşam alanı bulurken İslamiyet de ayrı bir güç kazanmıştır.

Türkler, İslamiyet'i hiçbir zorlama olmaksızın kabul etmişlerdir. Allah, şan, şeref ve ganimet uğruna kafirlere ve putperestlere karşı savaşmışlardır. XI. yüzyıl başlarında İslam aleminde ilk büyük bağımsız Türk hükümdarı Gazneli Mahmut, gücünü, Türklerden kurulu bir orduyu büyük çaplı bir sınır savaşına, Hindu dinindeki Hindistan'ın fethine sevk etmek için kullandı. Daha sonra aynı yüzyılda Selçuklular, Türk yayılmasının yeni bir dalgasını Güney Batı Asya yakasına yönlendirdiler ve bunlar Bizans İmparatorluğu'ndan yeni topraklar kazandılar. Müslüman Doğu'ya Avrupalı büyük Haçlı saldırılarına karşı koymak ve sonunda onları defetmek yeteneğini veren cenkçi ve dini bir kuvvet aşıladılar.²⁷

Kuruluşundan düşüşüne kadar Osmanlı İmparatorluğu, İslam gücünün ve inancının ilerlemesine veya savunmasına adanmış bir devlet idi. Osmanlılar altı yüzyıl, ilk önce, esas itibariyle başarılı olarak, Avrupa'nın geniş bir kısmında İslam egemenliğini kurma çabasıyla, daha sonra da Batı'nın amansız saldırısını durdurmak ya da geciktirmek için uzun süreli artçı hareketiyle, hemen hemen devamlı olarak Hıristiyan Batı ile savaş halinde idiler. Yüzyıllar boyu süren bu mücadele, Türk İslamlığının ta köklerindeki kaynaklarıyla, Türk toplumunun ve kurumlarının bütün yapısının etkilememelik edemezdi. Osmanlı Türkü için, bütün ilk İslam yurtlarını kapsayan imparatorluk İslamiyet'in ta kendisi idi. Osmanlı vakayinamelerinde imparatorluğun toprakları "memalik-i İslam", hükümdarı "İslam Padişahı", orduları "asakir-i İslam", dini başkanı "Şeyhülislam" olarak adlandırılırdı; onun halkı kendini her şeyden önce Müslüman sayardı. Osmanlı Türkleri kendilerini İslamlık ile özdeş görmüşler, diğer her hangi bir İslam ulusundan çok daha büyük ölçüde hüviyetlerini İslamlık içinde eritmişlerdi. Türk sözcüğü Türkiye'de hemen hemen kullanılmaz iken, Batı'da Müslüman'ın eş anlamlısı haline gelmesi ilginçtir.²⁸

²⁶ Emeviler'in uyguladığı "mevali" siyaseti İslam Devleti'ne karşı olanların sayısını arttırmış, Abbasiler devrinde ise devletler arası ve toplumda görülen mezhep çatışmaları İslam birliğini zedelemiştir.

²⁷ Bernard LEWIS, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, TTK Yay., Ankara, 2004, s. 11-12.

²⁸ **A.g.e.**, s. 12-13.

Osmanlı dünya görüşünde “ırk” ve “ulus” kavramları yoktu. Emeviler devrinde Araplarda olduğu gibi, Arap kökenli olmayan Müslümanları “mevali” sıfatı ile küçülten bir ayırım Osmanlılara yabancı idi. Şer’i ilimlerden ve yardımcı disiplinlerden oluşan kapalı bir manevi dünya, Osmanlı düzeninde XIX. yüzyıl ikinci yarısına kadar egemen olmuştur. Osmanlılarda tarih anlayışı, silsilenameler şeklinde hikaye edilen kutsal bir tarihti. Bu anlayış içinde şecerelerini Hz. Nuh’un oğlu Yasef’e kadar götürüyorlardı. Modern çağların ırk ve ulus tartışmaları içinde Hz. Nuh’un üç oğlu, ayrı üç ırkın ataları haline geldiler. Ham (ve Hamiler) siyahları; Sam (ve Samiler) semitleri; Yasef ise beyazları temsil eder oldu. Böylece Osmanlılar adeta farkına varmadan kendilerini Batılılarla birleştirmişlerdir.²⁹

Avrupa Aydınlanma Çağı ile dini cemaat kimliğini laiklik ile daha geri plana itebilmeyi başarmışken Osmanlılar XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar bu kimlikten taviz vermediler.

Osmanlılar, ta başından beri fethettikleri ülkelerin Hıristiyan ve Yahudi halklarını ne köleleştirmeye, ne de din değiştirmeleri için zorlamaya çalışmışlardır. Slavlar, Romenler ve Balkan Rumlarının yanı sıra Anadolu Rumları ve Ermenileri de XII. ve XIII. yüzyıl ve sonrasında Müslüman olma koşulu aranmaksızın fetihçi Osmanlı ordularına sipahi olarak, hatta komutan olarak alınmışlardır. Fethedilen bölgelerde Osmanlı egemenliği yerleştirilirken, yönetim alanında geleneksel Ortadoğu sınırlamaları uygulanıyor, Sultan ve çevresindeki egemen sınıf, yetkilerini yönetim, maliye ve askerlikle sınırlandırıyor; bütün devlet yönetiminin temel işlevlerinden sayılan tüm öbür konular –örneğin, öğretim, haberleşme, sosyal güvenlik, adalet ve benzeri- din temeline dayalı millet toplulukları eliyle diledikleri gibi örgütlemek üzere uyruklara bırakıyordu. Fethedilen bölgelerdeki uyrukların böylece, kendi kurumlarını, kendi dillerinde ve kendi dini liderlerinin öncülüğü, otoritesi altında sürdürüp geliştirmelerine izin verilmiş oluyordu.³⁰

Osmanlı toplumunun resmen din esasına dayalı “millet” denen gruplara bölünmesi, vergilerin bu gruplanmaya göre salınıp toplanması, yargı düzeninin ve eğitimin bu anlayış içinde dini cemaat liderleri tarafından örgütlendirilip yürütülmesi

²⁹ Taner TİMUR, **Osmanlı Kimliği**, İmge Kitabevi, Ankara, 2000, s. 160.

³⁰ Stanford SHAW, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Azınlıklar Sorunu”, Çev. Ahmet GÜNLÜK, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, C. IV, İletişim Yay., İstanbul, 1985, s. 1002.

Osmanlılarda bir çeşit dine dayalı adem-i merkeziyetçilik doğurmuştur. Millet ayırımında dil ve ırk esası gözetilmezdi. Aynı dili konuşan Ermeniler mensup oldukları kiliseye göre, Ermeni, Ermeni-Katolik, XIX. yüzyılda bir kısım Ermeniler de Protestan milletleri olarak geçirdi. Buna karşılık Bulgarlar ve Rumlar aynı millet sayılıyordu. Türkler, Arnavutlar, Araplar “İslam”dı. İmparatorluk dağılana kadar, nüfus sayımında bile etnik ayırım değil, dinsel gruplama esas alınmıştır.³¹ Kapalı kompartımanlar halinde yaşayan Osmanlı milletlerinin ilişki azlığı, Osmanlı idaresinin başından beri teşvik ettiği bir politikaydı. Ancak bu kapalılıktan en son kurtulanlar, daha doğrusu kurtulamayanlar Türkler olmuştur.³² Nitekim Osmanlı Devleti’nin dini cemaat kimliği ve diğer dini cemaatlere karşı izlemiş olduğu hoşgörü politikası, gayrimüslim unsurlar tarafından suiistimal edilince Osmanlılar zorunlu olarak kimlik arayışına yönelmiştir. İşte bundan sonradır ki, kimlik tartışmaları ve imparatorluğun bir türlü belirlenemeyen kimliği onun adeta bu tartışmalar içinde yok olup gitmesine hız ve ivme kazandırmıştır.

1.3. Osmanlı Kimliği ve Kimlik Tartışmaları

1.3.1. Doğululuk-Batılılık

Selçuklulardan sonra Anadolu’da Türkler tarafından kurulan Osmanlı Hanedanı’na dayalı devlet, kısa sürede çeşitli kültür ve medeniyetlerin birikim ve sentezleriyle ortaya çıkarılan muazzam bir imparatorluğa dönüşmüştür. Orta Asya’dan Yakın Doğu’ya getirilen ve buradan İslami motifler kazanarak Anadolu’ya aktarılan kültürün derin izlerini taşıyan Osmanlı Devleti, XIV. ve XV. yüzyıllarda bu kültür yelpazesine Bizans (Doğu Roma) uygarlığının da kalıntılarını katarak Doğu ile Batı arasında, her ikisinin de özelliklerini taşıyan bir devlet olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anadolu’nun batısında Hıristiyan Bizans toprakları üzerine gaza ve cihat yapmakla sorumlu konar-göçer Osmanlı Türkleri, bölgenin coğrafi konumundan dolayı XV. yüzyıl sonuna kadar bir Balkan devleti olma özelliğini taşımıştır.³³ Bu özellik Türk-İslam kültürüyle Balkan kültürünün harmanlanmasını sağlamıştır.

Fatih Sultan Mehmet’in (1451-1481) Bizans İmparatorluğu’na son vermesi Osmanlı Devleti’ni Akdeniz dünyasının üçüncü ve sonuncu imparatorluğu olmaya

³¹ İlber ORTAYLI, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, Alkım Yay., İstanbul, 2006, s. 173.

³² İlber ORTAYLI, **Gelenekten Geleceğe**, Da Yayıncılık. İstanbul, 2005, s. 20.

³³ **A.g.e.**, s. 14.

götürmüştür (İlk imparatorluk Roma, ikincisi Bizans'tı).³⁴ XIV. ve XVI. yüzyıllar boyunca Osmanlılar giriştikleri uzun mücadeleler ve kazanılan zaferler sayesinde en görkemli devirlerini yaşarken, Orta Doğu, Kuzey Afrika ve Doğu Avrupa'nın çoğunu fethetmekle üç kıtada farklı kültürlerin girift dünyasında iktidarlarını tesis etmeyi başarmışlardır.

XVI. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti Orta Doğu kültür bölgesinin, XVIII. yüzyıldan itibaren ise Avrupa kültür bölgesinin etkisi altına girmiştir. Öyleyse Osmanlı Devleti'nin geniş coğrafi sınırları ve kültürel özellikleri beraber değerlendirildiğinde Osmanlılar için Doğululuk ve Batılılık arasında kesin bir ayırım yapmak mümkün müdür?³⁵ Bu ayırım ve bir kimlik tanımlamasının gereksinimi nereden doğmuştur?

İlber ORTAYLI'ya göre, "Akdeniz uygarlıkları için Doğu ve Batı kavgası anlamsızdır. Eski Yunan Mısır ve Mezopotamya'nın bir sentezidir. Ortaçağlarda İslam Dünyası Yunan-Roma mirasını değerlendirdiği ölçüde gelişmiştir ve XII. yüzyıldan itibaren Yahudilerin Arapça'dan Latince'ye yaptığı çevirilerle İtalya ve Batı Avrupa gene Akdeniz uygarlığının bayrak yarışına devam etmişlerdir."³⁶ Osmanlı Devleti de Akdeniz uygarlığının varisi olarak Doğululuk ve Batılılık tartışmasına girmeden -belirli bir döneme kadar- iyi ve güzel olan her türlü gelişmeyi kökenine bakmadan kendi kültürü içine itina ile yerleştirebilmiştir. Bu bağlamda modernleşmenin tekamülünü sürekli takip edebilmiş bir devlettir. Ancak bu süreklilik XVII. ve XVIII. yüzyıllarda kesintiye uğramaya başlamıştır.

Osmanlı Devleti'nin Batı ile münasebeti kuruluşundan beri öyle yoğun geçmiştir ki, Kanuni dönemine gelindiğinde Avrupa'da Osmanlı Türkleri her alanda etkili olabiliyorlardı. Avrupa siyasetine yön veren Osmanlı Devleti aynı zamanda Doğudaki sorunlarla da uğraşabilmekteydi. Bu kadar geniş bir coğrafyada kurulan hakimiyetin muhafaza edilmesi elbette ki devletin gücünü ve müesseselerin sağlam temellere dayandığını göstermektedir. Ancak bu hassas denge XV. yüzyılda Avrupa'da meydana gelen değişikliklerle Osmanlılar aleyhine sarsılmaya başlamıştır.

³⁴ ORTAYLI, (2005), s. 16.

³⁵ XVIII. yüzyıla gelindiğinde bahsedilen ayırımın yapılması ve Osmanlı kimliğinin tanımlaması devlet için hayati sorunlardan biri olmuştur.

³⁶ Aynı yer.

Devletin en ihtişamlı devrinin hükümdarı Kanuni Sultan Süleyman'ın vefatı ile Osmanlı Devleti klasik Osmanlı nizamını bir süre daha devam ettirebildi. Ancak birçok tarihçinin de tespit ettiği gibi çözülmenin nedenleri devletin en güçlü olduğu bu dönemin ayrıntılarında gizliydi.

Osmanlı Duraklama Devri (1579-1699) devlet sisteminde birçok bozulmanın alenen ortaya çıktığı bir dönem olmuştur. Padişahlar ve devlet adamları bu dönemde meydana gelen aksamalara sebep olarak Osmanlı geleneksel sisteminin “kanun-u kadim”ine riayet edilmemesini göstermişler, Kanuni döneminin uygulamalarına geri dönmeyi savunmuşlardır. Bununla birlikte bu görüşü savunanların gözden kaçırdıkları önemli husus, Ortaçağ Avrupa'sının çoktan beri Coğrafi Keşifler, Rönesans ve Reform hareketleriyle Aydınlanma Çağı'na doğru hızla mesafe kat etmiş olmasıdır.

Kuruluş ve Yükselme dönemlerinde potansiyel rakip olarak görülen Ortaçağ Avrupa'sı 1500'lü yıllarda Coğrafi Keşiflerle başlayan aydınlanmasını Osmanlıların duraklamasıyla eş zamanlı olarak büyük ölçüde temellendirmişti. Bu noktadan sonra Osmanlı Devleti duraklama ile başlayan, gerileme ve çözülme ile devam eden silsileyi yaşarken Avrupa hep ilerleyecek, yükselecektir. Aynı zamanda Batı Medeniyeti denilen modernleşmesini tamamlayacaktır.

Avrupa yeni Batı medeniyetini oluştururken Osmanlı Devleti bu kadar iç içe bulunduğu bir coğrafyada meydana gelen gelişmelere neden ve nasıl ilgisiz kalabilmiştir? Niyazi BERKES bu sorunun cevabını şöyle izah etmekte: Ona göre, “Osmanlılar Asya, İslam, İran, Selçuk, Moğol ve Bizans geleneklerinden aktarılan üstünlük duygusu ve alemin hükümrani olma misyonuna o denli sahip çıkmıştı ki, Osmanlı yöneticileri devletlerini iki kıtanın, iki denizin, iki dinin, iki alemin efendisi olmaya aday sayarak aşırı bir büyüklük duygusu geliştirmişlerdir.”³⁷ Bundan dolayı da küçük gördükleri Avrupa'da aydınlanmayı sağlayan gelişmelere ilgi göstermemişlerdir.

Yeni Avrupa'nın farkına varılmayan yükselişi ve Osmanlı'ya etkileri Osmanlı geleneksel rejiminde öyle bir alt üst oluş durumu yaratmıştı ki, XVII. yüzyılın ilk yarısından sonra Osmanlı aydınları bunun gelip geçici bir durum olmadığını anladılar. Devlet mekanizmasını yokladıklarında ise en önemli organların asıllarının tersine dönüp birer ur durumuna geldiklerini gördüler. Bu sonucu doğru teşhis etmişlerdi fakat

³⁷ Niyazi BERKES, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2004, s. 37.

kanserin nedenini bilemiyorlardı. Hastalıkları anlamak için de eski kaynakları, kanunları incelemeye, bunların unutulmuş olanlarının tozlarını silkip ortaya çıkarmaya çalıştılar.³⁸ Çeşitli padişahlar ve devlet adamları tarafından eskiye dönüş amacı ile uygulanan ıslahatlar, Osmanlı Devleti'nin sorunlarına çözüm üretmekten çok günü kurtarmaya yönelik, geçici ve ani tedbirler olmaktan öteye geçemedi. Çünkü ıslahatlar çağın gereksinimlerini sezemeyen, baskı ve şiddet kullanarak durumu düzeltmeye çalışan, hala kendini Batı'nın çok üstünde gören Osmanlılar tarafından yapılıyordu. Nitekim bu üstünlük duygusu bütün bir devre damgasını vurmuştur.

Bilindiği gibi Osmanlı Devleti aslında sözün tam anlamıyla bir Doğu devleti değildi. Avrupa'nın ortalarına kadar sınırları uzanıyordu. Akdeniz aracılığıyla da Batı ile bağlantısı bulunuyordu. Avrupa devletleri ile savaş dışında sürekli olarak ekonomik, ticari ve diplomatik ilişkiler içinde bulunuyordu. Batı'nın kimi buluşları Osmanlı Devleti'ne sızılmaktan geri kalmamıştır. Türkler Batı'da gördükleri, kendilerini Batı karşısında üstün kılacak buluşlara pek uzak kalmamışlardı. Ancak Batı medeniyetini doğuran zihniyeti yakalamaya ya da anlamaya pek yanaşmamışlardır.³⁹

Osmanlı Devleti Batı'nın gerisinde kaldığını önce II. Viyana Bozgunu, ardından 1699 tarihli Karlofça Antlaşması ve 1700 tarihli İstanbul Antlaşması ile ilk ve büyük ölçüde toprak kaybı neticesinde Batı karşısındaki siyasi ve askeri üstünlüğünü yitirince anladı. Bu gelişmeler Osmanlı Devleti için bir çeşit kendine gelişi ifade ediyordu. Bu öyle bir kendine gelişi ki, ıslahat kelimesinin çağrıştırdığı fikirler değişmeye başladı. Zihniyet değişikliği pratik anlamda Osmanlı Devleti'ne bir çok yarar getirebilecek düzeyde idi. Fakat aynı zamanda devlet içinde teorik olarak bölünmelere de zemin hazırlıyordu. Osmanlı Devleti'nin son yüzyıllarına damgasını vuran kimlik bunalımlarının çıkış noktası da bu Batı tesiriyle gelişen teorik tartışma ve çatışmalardır.

Batı karşısında yenilgiye uğrayan Osmanlılar Batı'nın teknik üstünlüğünü tasdik etmek mecburiyetinde kalmışlardır. Şu halde yapılacak ilk iş, yenilen kuvveti, orduyu ve dolayısıyla askeri müesseseleri ıslah etmek, Batılılaştırmak teşebbüsü olmuştur. Mahmud I, Mustafa III, Abdülhamid I ve ileri görüşlü veziri Halil Hamid Paşa bu yönde yürümüşlerdir. Askeri ıslahat yanında ilmi yenilikler de yapılmış, Fransızca'dan

³⁸ BERKES, a.g.e., s. 39.

³⁹ Zeki ARIKAN, "İmparatorluktan Cumhuriyete", **Uludağ Üniversitesi Rektörlüğü Atatürkçü Bakış Dergisi**, C. I, Sayı 1, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa, 2002, s. 109.

astronomi ve tıp kitapları Türkçe'ye çevrilmiş, Osmanlı ordusuna yabancı uzmanlar getirilmiştir. Yalnız bu olay göstermiştir ki, Batılılaşmak kısmi bir uygulama değildir. Askeri ıslahat teşebbüsleri ilmi ve sosyal yenilikleri de beraberinde getiriyordu. Bir toplumu vücuda getiren unsurlar ve müesseseler birbirine bağlıydı ve nasıl birinin geri kalması ötekileri etkiliyorsa, birinin ıslahı da ötekilerinin hepsinin ıslahını gerektiriyordu.⁴⁰

XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti, önceki yüzyıllardan daha değişik bir yapılanma içine girdi. Uzun mücadeleler sonucunda başa çıkamadığı Avrupa karşısında ayakta kalabilmek için, başka bir deyişle Batı ile mücadele edebilmek için yine Batı'nın silahlarını kullanmaya karar verdi. Bu karar doğrultusunda Avrupa'dan daha çok bilgi öğrenmeye, Batı tarzı kurumları ülkesine getirmeye ve nihai hedef olarak Batılılaşmaya yönelmiştir. Böylece XVIII. yüzyıl boyunca birbiri ardına, çok çeşitli alanlarda Batı tarzı kurumlar açılmaya başlamıştır.

Batılılaşmak sadece teknik bir uyum sağlama süreci midir? Yoksa bir medeniyet alanından diğerine geçişi mi ifade eder? XVIII. yüzyılda Avrupa (veya Batı) kuvvetli, Osmanlı zayıftır. Batı durmadan Osmanlı Devleti'ne karşı zaferler kazanmakta, Osmanlı ülkesi içinde yayılmaktadır. Osmanlıları (bilhassa Türkleri) medeniyetin gerileticisi ilan ederek Avrupa'dan atmak istemektedir. Zayıflayan devlet, eski gücüne kavuşmak için, daha doğrusu ölmek için tek tedbirin Batılılaşmak olduğunu kabul etmiştir. Batılılaşmak bu açıdan bakıldığında bir nefis müdafaası, bir yaşam prensibi olmuştur. Osmanlılar ya modern bir devlet olacaklardı ya da yok olacaklardı.⁴¹

XVIII. yüzyılda mezhep çatışmalarını büyük ölçüde sonlandıran ve kısmi bir Hıristiyan birliği tesis etmeyi başaran Avrupa, diğer devletler bünyesinde yaşayan dindaşları ile iyi ilişkiler geliştirme yolunu tutmuştu. Siyasi ve ekonomik çıkarları ile sıkı sıkıya örtüşen bu girişim, içinde önemli ölçüde Hıristiyan tebaa barındıran Osmanlı Devleti açısından pek de olumlu sonuç vermemiştir. Öyle ki, ticari hayatı ellerinde bulunduran Hıristiyan Osmanlı tebaası gittikçe zenginleşerek kendilerini Batı'ya daha yakın hissetmelerinin verdiği azimle Batı kültürünü benimsemeye, Batı dillerini

⁴⁰ Tarık Zafer TUNAYA, **Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2004, s. 20.

⁴¹ **A.g.e.**, s. 18.

öğrenmeye odaklanmışlardı.⁴² Böylece Batı bu yakınlaşmayı ve din birliğini kullanarak Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmaya başlamıştır. Avrupa, XVIII. yüzyıl başından beri Osmanlı toplumu içindeki dindaşlarını kullanarak toplum katmanları arasındaki ayrılıkları derinleştirmeye ve Osmanlı Devleti'ni içten zayıflatmaya çalışmıştır. Bu çalışmalar Fransız İhtilali'nden doğan ve XIX. yüzyılda Osmanlı gündeminde baş köşeye yerleşen milliyetçilik fikir ve hareketlerinin olgunlaşması için gerekli alt yapıyı hazırlamıştır.

XIX. yüzyılda Batılı anlamda ilk programlı ıslahatlar Selim III'ün (1789-1807) hükümdarlığı döneminde görülmektedir. Selim III, kendinden önceki ıslahatçılardan farklı bir yaklaşımla ıslahatları sadece askeri alanla sınırlı tutmamış, siyasi, mali, diplomasi, sosyal ve kültürel alanlara da yaymıştır. Onun bu tutumu devlet sorunlarına köklü çözümler getirme arzusunun bir yansımasıdır. Nizam-ı Cedid adı verilen bu ıslahat programı çok yönlü yapısı ve Batı örneğinde geliştiğinden kısa sürede Osmanlı modernleşmesine büyük katkılar sağlamıştır. Nizam-ı Cedid karşıtlarının faaliyetleri sonucu başarıya ulaşmamışsa da en azından kendinden sonraki Batılılaşma hareketleri için önemli bir temel teşkil etmiştir.

Nizam-ı Cedid hareketini 1826'da Yeniçeri Ocağının kaldırılmasından sonra Mahmud II'nin ıslahatı takip etti. Mahmud II Batılılaşmayı sürdürmeyi kafasına koymuştu. Yeniçerilerin kanlı bir biçimde ortadan kaldırılması, Osmanlılardaki Batılılaşma çabalarının askeri alandan merkezi hükümet alanına kaymasını da simgeler. Artık Osmanlı bürokratları güdülen siyasetin belirlenmesinde önemli roller oynamaya başladılar.⁴³

XVIII. yüzyılda yaygınlık kazanan Batılılaşma çabaları Osmanlı Devleti'nde mevcut durumdan hoşnut olmayan ve sürekli kimliksel bunalımlar yaşayan Osmanlı aydın tipini ortaya çıkarmıştır. Kademeli olarak Batı tesirine maruz kalan bu aydın kesim Osmanlı Devleti içinde bulunduğu durumdan ancak Batı'yı tam manasıyla örnek almakla kurtulabilir tezini hararetle savunmuşlardır. Yine bu aydın kesimin etkisiyledir ki, 1839-1876 yıllarını kapsayan Tanzimat Dönemi, Osmanlı Devleti'ni çok yönlü olarak Batı tesirine sokmuştur.

⁴² Metin ERİŞ, "Osmanlı Devleti'nde Batılılaşma Hareketleri", **Türkler**, C. XIV, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, s. 593-594.

⁴³ Emre KONGAR, **21. Yüzyılda Türkiye**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2004, s. 65.

Tanzimat Dönemi aydınları ve devlet adamları Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu kötü duruma çözüm olarak, toplumsal bütünlüğü sağlayacak, hakların eşit dağılımı esasına uygun, Batı örneğinde, özgürlükçü reformları göstermişler ve uygulamak istemişlerdir. Ancak bunu yaparken de Osmanlı padişahının güçlü varlığını göz ardı edememişlerdir. Ferdietçi özgürlük Tanzimat Fermanı'yla bahşedilip Islahat Fermanı'yla genişletilmesine rağmen ne ayrılıkçı hareketlere bir çözüm getirebilmiş ne de modernleşme sağlanabilmiştir. Doğu ile Batı'yı birleştirmeye çalışan Tanzimat Dönemi aydınlarının Batılı Osmanlı ideali artan milliyetçilik isyanlarına ve parçalanmaya karşı fazla tutunamamıştır.⁴⁴

1860'larda Tanzimatçı devlet adamları Ali ve Fuad Paşaların icraatlarına karşı Yeni Osmanlılar adıyla tanınan muhalefet ortaya çıktı. Genç Osmanlılar veya Jön Türkler olarak bilinen bu aydın hareketinin programları şu iki esasa dayanıyordu: Osmanlı Devleti'nin dış politikası "acz ve meskenete" dayanmaktadır, müstakil bir siyaset güdülmelidir ve sonra da Osmanlı saltanatı mutlak hüviyetinden kurtarılarak meşruti bir yapıya (nizam-ı serbestane) sahip kılınmalıdır. Genç Osmanlılar Batı'dan birçok şey alınmasına karşılık birçok şeylerin de alınmamasını savunmuşlardır. Onlara göre, Batı'nın bütün halinde alınması büyük bir tehlike olur. Batı'nın gerekli yönleri alınarak bir Osmanlı-Batı karışımına varılmalıdır. Teokratik yapıya sahip, birleştirici unsuru din olan, fakat çeşitli dinleri ve milliyetleri bir arada yaşatmaya mecbur, Batılılaşmaya mecbur olan Osmanlı camiasında, ilk demokratik kamuoyu yapıcısı bu ekip olmuştur.⁴⁵ Nitekim Genç Osmanlılar sayesinde ilk Osmanlı Anayasası olan Kanun-u Esasi yayınlanmış ve I. Meşrutiyet ilan edilmiştir. Bütün bu gelişmeler göstermektedir ki, artık Osmanlı Devleti bir Batı devletidir.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ile askıya alınan Meşrutiyet rejimi yaklaşık otuz yıl süreyle yerini Abdülhamid II'in mutlakıyetine bıraktı. Sultan, Batı tarzı yeniliklere devam ederken bir yandan da hürriyetin tadını almış Osmanlı aydınları gizliden gizliye muhalefetlerini, imkanları nispetinde sürdürmeye çalışmışlardır. Bu yüzden II. Jön Türk hareketi olarak nitelendirilen aydın faaliyetleri 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanı ile kendini göstermiştir.

⁴⁴ Rifat ÖNSOY, "Osmanlı Batılılaşma Hareketleri ve Atatürk İnkılapları", **Erdem AKMD**, C. V, Sayı 14, TTK Yay., Ankara, (Aralık)1990, s. 372-373.

⁴⁵ TUNAYA, **a.g.e.**, s. 58-59.

1908'den 1918'e kadar geçen on yıllık dönem içinde Türkiye'de hızlı bir kültür değişmesi gerçekleşmiştir. 1911'den itibaren siyasi hürriyetler kısıtlanmışsa da, düşünce ve edebiyat alanlarında oldukça geniş bir serbestlik hüküm sürmüştür. Nitekim Türkçü, İslamcı ve Batıcı fikir cereyanları bu yıllarda hız kazanmıştır.⁴⁶

Batılılaşmayı savunan fikir adamları Osmanlı Devleti'nde birçok yenilik yapmayı hedeflemişlerdir. "Latin harflerinin kabulü, evlenme ve boşanma usulünün değiştirilmesi, kadın hakları, eğitim ve idari yapıda yapılacak yenilikler konusunda düşüncelerini ortaya koymuşlardır. Ancak batılılaşmayı savunan aydınlar, istikrarlı bir fikir çizgisi takip edememişlerdir."⁴⁷

Osmanlıların Batılılaşma çabaları İmparatorluğun çöküşünü durduramamıştır. Tam tersine Batılılaşma çabalarının Osmanlıların çöküşünü hızlandırdığı söylenebilir. Gerçekten de Batılılaşma, Batı ülkeleri tarafından Osmanlıların Batı tipi kurumları yaplarına uydurma çabalarından çok, imparatorluğun siyasi ve ekonomik olarak Batı'ya daha bağımlı hale gelmesi biçiminde anlaşılmıştır. Öte yandan, pek çok Osmanlı yenilikçisine göre de Batılılaşma, salt Batı toplumlarının kurumlarına öykünme ya da bir Batılı ülkenin desteğinin sağlanması biçiminde anlaşılmıştır. Bunun sonucu da, İmparatorluğun siyasi ve ekonomik yaşamının ya Fransız, ya İngiliz, ya Rus ya da Alman etkisine girmesi olmuştur.

Batılılaşma çabalarını yoğunlaşmasından sonra, İmparatorluğun içişleri bile yabancı ülkeler tarafından çok büyük ölçüde etkilenmeye başlamıştı. Sonunda, Alman etkisi, Osmanlıların Birinci Dünya Savaşı'na girmesine yol açtı ve bu, İmparatorluğun sonu oldu. Bütün bu olumsuz sonuçlarına rağmen, Batılılaşma çabalarının genel anlamda iki olumlu etkisi olmuştur. Birinci olarak, yenilikçi düşüncelerin birikimini oluşturmuş, ikinci olarak da oldukça bilenmiş bir devrimci kadro yetiştirmiştir. Bu her iki sonucun birlikte, yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin bir ulus-devlet olarak kuruluşunu sağladığını biliyoruz.⁴⁸

⁴⁶ Ercüment KURAN, "XIX Yüzyılda Türkiye'de Kültür Değişmesi", **Erdem AKMD**, C. VI, Sayı 16, TTK Yay., Ankara, (Ocak)1992, s. 221.

⁴⁷ Necati AKSANYAR, "Meşrutiyet Dönemi Fikir Akımları", **Yeni Türkiye Türkoloji ve Türk Tarihi Araştırmaları Özel Sayısı IV**, Yıl 8, Sayı 46, Ankara, (Temmuz-Ağustos) 2002, s. 255.

⁴⁸ KONGAR, **a.g.e.**, s. 69.

XX. yüzyılın başları Doğululuk ve Batıllık karmaşası içinde kimliğini arayan devletin çöküşüne sahne olan yıllar oldu. Diğer yandan bu tartışma platformu İmparatorluk ile Cumhuriyet arasında birleştirici bir köprü vazifesi görmüştür. Bugün bile devam eden “hangi medeniyetten olduğumuz” yönündeki tartışma galiba bir tanımlamadan çok kendi öz değerlerimize bakmakla son bulacağı benziyor.

1.3.2. Osmanlılık

Osmanlılarda “kimlik sorununun” ortaya çıkışı XVIII. yüzyıl sonlarından itibaren Osmanlı düzeninin varlığını devam ettirebilmekte karşılaştığı ciddi sorunlarla ilgilidir. Osmanlıların savaşlarda yenilmesi ve bağımsızlığını yitirmesiyle gayrimüslim halklar, Batıdaki ulusal hareketlerin etkisiyle kıpırdanmaya başlamışlardı. Osmanlı bütünlüğü açısından tehlikeli olan bu hareketleri Osmanlılar kısmen baskı ile, kısmen de bazı reformlarla önlemeye çalışmışlardır. Bununla beraber, aynı zamanda Osmanlıların etnik kökeni ile ilgili bir düşünce süreci de başlamıştır.⁴⁹

Tanzimat Dönemine kadar Osmanlılık hanedana bağlanmış bir düşünce idi. Saray ve çevresindekiler, diğer illerdeki devlet memurları ve bir dereceye kadar İstanbul halkı Osmanlı diye adlandırılırdı. Osmanlı devletin ve otoritenin adıydı, böyle bir millet yoktu. Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, Taht-ı Ali Baht-ı Osmani, Memalik-i Mahrusa-i Osmani, Tevarih-i Ali Osman ve Kavanin-i Osmiyan terimleri hanedan ve devletle ilgilidir, millet ise “tebaa-i şahane”dir.⁵⁰

Aydınlanma Çağıyla vatandaş şahsiyeti ve benliği kazanan Avrupa, Tanzimat’la birlikte uluslararası kültür ve fikir etkisine giren Tanzimat aydınını Avrupa kökenli doktrinlerle daha yakından ilgilenmeye yöneltmiştir. Bu ilgi ve etki devlet kademelerinde görev yapan aydın kadrolarında, bir çok değişik düşünceyi devlet bünyesinde tatbik arzusunu beraberinde getirmiştir.⁵¹

Fransız İhtilali’nden sonra Osmanlı Devleti içinde Müslüman olmayan halk arasında milliyetçilik düşünceleri hızla yayılmaya başladı. Bunu teşvik eden faktörler arasında, bu toplulukların uzun süreden beri ayrı tutulmuş olup kendilerine özgü kimliklere sahip olmalarından başka, bozulmuş olan Osmanlı yönetiminin doğurduğu

⁴⁹ TİMUR, a.g.e., s. 160.

⁵⁰ İlter TURAN, *Cumhuriyet Tarihimiz*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul, 1969, s. 21.

⁵¹ ERİŞ, a.g.m., s. 601.

şikayetler ve en önemli olarak büyük Avrupa devletlerinden siyasi, dini ve kültürel nedenlerle gelen kışkırtmalar vardı. Tanzimatçılar Osmanlı azınlıklarının ayrılıkçı tutumlarının başlıca nedeni olarak, azınlıkların kötü ve adaletsiz yönetime maruz kalmaları olduğunu sandılar. Şikayetleri gidermek için azınlıklara bazı haklar tanıma, onları da Müslüman tebaanın yararlandığı hak ve imtiyazlardan yararlandırma yoluna gittiler. Azınlıkları korumak bahanesiyle Osmanlı içişlerine karışmaya gayret eden Avrupa devletleri de hükümetin siyasetini bazen desteklediler, bazen kendileri tespit ettiler. 1856’da azınlıklara yeni hak ve imtiyazlar tanıyan Islahat Fermanı çıkarıldı.⁵²

Azınlık unsurlarını kazanmak ve onları Osmanlı birliğine çağırarak basit manada Osmanlılık fikrini doğurmuştur. Bu fikir daha sonra Meşrutiyetle birlikte daha sistemleşmiş bir siyasi akım haline gelecektir.

Aslında Osmanlılık fikrinin temeli Batı etkisinin hissedilmeye başlandığı Mahmud II devrine kadar götürülebilir. Mahmud II’in “Ben tebaanın Müslüman’ını camide; Hıristiyan’ını kilisede; Musevi’sini havrada fark ederim. Aralarında başka bir fark yoktur. Cümlesi hakkındaki muhabbet ve adaletim kavidir ve hepsi hakiki evladımdır”⁵³ sözü Osmanlı Devleti’ni oluşturan unsurların padişaha ve devlete bağlılığını arttırmak için ortaya atılmış bir söylemdi. Bu yönüyle ilk defa olarak Osmanlı Devleti’nde bir üst kimlikten bahsetmek kısmen mümkündür. Mahmud II’in bu sözünde dini cemaat kimliğinin birleştirici rolünün geçerliliğini yitirdiği veya bundan daha önemlisi tebaanın bir üst kimlikte birleşebilmesi fikri işlenmiştir. Tanzimat’a kadar sadece fikir aşamasında kalan Osmanlılık, Tanzimat ile birlikte devlet siyaseti olarak kullanılma imkanına kavuşmuştur. Meşrutiyetle Osmanlılık adını alarak siyasi bir akım haline gelmiştir.

Osmanlılık, Avrupa’da meydana gelen gelişmelere paralel olarak milliyetçilik akımına karşı oluşmuş bir Osmanlı milleti yaratma idealidir. Yusuf AKÇURA’ya göre, Osmanlılıktan asıl maksat “Osmanlı memleketindeki Müslim ve gayrimüslim ahaliye aynı siyasi hakları tanımak ve vazifeleri yüklemek; böylece aralarında tam müsavet husule getirmek; fikirlere ve dince tam serbesti vermek; bu müsavet ve serbestiden faydalanarak söz konusu ahaliyi aralarındaki din ve soy ihtilaflarına rağmen yekdiğerine

⁵² TURAN, a.g.e., s. 21.

⁵³ SHAW, a.g.m., s. 1002.

karıştırarak ve temsil ederek Amerika Birleşik Hükümetleri'ndeki Amerikan milleti gibi müşterek vatanla birleşmiş yeni bir millet, Osmanlı milleti meydana çıkarmak ve bütün bu zor ameliyatın neticesi olarak da “Devlet-i Aliyye-i Osmaniye'yi” asli şekliyle yani eski hudutlarıyla muhafaza eylemektir.”⁵⁴

İşte, bu yüce gayeye hizmet etme fikri ve samimiyeti yalnızca Osmanlı Türk aydınlarında mevcuttu. Tanzimat Dönemi ve Meşrutiyetle birlikte azınlıklara verilen haklar hiçbir zaman yeterli görülmemiş, ortak bir Osmanlı milleti fikrine sadece Türkler vefa ile sarılmışlardır. Etnik temeli olmayan, ancak laik bir siyasi millet olmak zorunluluğuyla uygulama alanı bulabilecek Osmanlı milleti fikri için devletin kurucu unsuru olan Türkler, kendilerine bile Türk olduklarını söylemekten çekinmişlerdir.⁵⁵

Osmanlı milleti ve ortak bir Osmanlı kimliği oluşturma gayretlerinin yıkılmaya mahkum olduğunu söyleyen GÖKALP, buna gerekçe olarak şunları söylüyor: “Osmanlı İmparatorluğu bütün imparatorluklar gibi gelip geçici topluluklardan oluşmaktadır. Sonsuz hayat sahip olanlar ise topluluklar, cemaatler değil ancak toplumlardır. Topluma gelince, bunlar yalnızca uluslardır. Egemenlik altındaki uluslar, ulusal benliklerini imparatorlukların kozmopolit yapısı içinde unutabilirlerdi. Osmanlılar hiç düşünmüyorlardı ki, her ne yapsalar, bu yabancı uluslar Osmanlı topluluğundan ayrılmaya çalışacaklardır; çünkü artık yüzlerce ulustan bireşen yapay toplulukların sürmesine olanak kalmamıştır. Bundan sonra her ulus ayrı bir devlet olacak; kaynaşmış, içten, doğal bir toplum hayatı yaşayacaktır. Kuşkusuz Avrupa'nın batısında beş yüz yıldan beri başlayan bu toplumsal gelişme hareketi, kesinlikle doğusunda da başlayacaktır.”⁵⁶ GÖKALP, bu açıklamasıyla Osmanlılık fikrinin geçerliliğini yitireceğine dikkat çekerken aynı zamanda milliyetçiliğin ne kadar etkili olduğunu, azınlıklar arasında ne denli yayıldığı konusunda da ip ucu vermektedir.

Osmanlılık fikrinin I. Meşrutiyetle beraber Meclis-i Mebusan'da yansımaları görülse de Meclisin çeşitli gerekçelerle kapatılmasından sonra yerini Abdülhamit II devrinde İslamcılığa bırakmıştır. II. Meşrutiyetin ilanı ile İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bir noktaya kadar taraftarı olduğu fikir, Balkan Savaşları ile Balkan milletlerinin devletten ayrılmaları sebebiyle artık bir daha gündeme gelmemiştir. Bütün

⁵⁴ Yusuf AKÇURA, “Üç Tarz-ı Siyaset”, **Türkler**, C. XIV, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, s. 782.

⁵⁵ Remzi Oğuz ARIK, **Türk İnkılabı ve Milliyetçiliğimiz**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1981, s. 9.

⁵⁶ GÖKALP, **a.g.e.**, s. 82-83.

bu çabalara rağmen ortak bir Osmanlı kimliği asla oluşturulamamıştır. Bu kimlik arayışı yüzünden de Türkler ulusal kimliklerini kazanma konusunda geç kalmışlardır.

1.3.3. İslamlık

Arabistan Yarımadası'nda doğmuş olmasına rağmen İslam dini, uluslararası bir görüşe sahiptir. İslam dininden olanlar ırk, dil ve ülke ayrımı yapılmaksızın birbirlerini aynı topluluğun üyesi olarak kabul ederler. Buna rağmen Müslüman topluluklar arasında milliyetçilik hareketlerine de sıkça rastlanmaktadır. Dinin birleştirici kuvveti yanında dil, kültür ve mezhep farklılıkları ayırıcı bir rol oynamaktadır.⁵⁷

Osmanlı Türkleri kendilerini İslamlıkla bir tutmuşlar, kendilerini tanımlarken Müslüman sıfatını daima önce kullanmışlardır. İslamlığı özel ve kamusal hayatın gerçek temeli yapmak konusunda Osmanlı çabasının ciddiyeti, İslamlığı Osmanlılar için esas belirleyici unsur haline getirmiştir.⁵⁸ Öyle ki, devlet kademelerinde görev yapabilmek için ön koşul Müslümanlık olmuştur. Devşirmelerde de temel şartın Müslümanlık olduğunu bilmekteyiz.

İslamlık, bir kimlik ibaresi olmakla birlikte, İslamlığın siyasi yansıması olan İslamcılık, XIX. yüzyılın sonuna kadar etkili olarak kullanılmamıştı. Halifeliğin XVI. yüzyılda Osmanlı Türklerine geçtiğini düşünürsek, aradan geçen zamanda Osmanlılar halifeliğin dini-siyasi gücünden pek fazla yararlanma yoluna gitmemişlerdir. Halifelik XIX. yüzyıla kadar Osmanlılar için hizmet edilmesi gereken bir kurum vasfını taşımıştır.

1839'dan 1877'ye kadar uzanan dönemin hakim ideolojisi durumundaki Osmanlıcılık iflas edip, Hıristiyan toplulukların imparatorluktan ayrılması ve Hıristiyan nüfusun azalması üzerine Osmanlıcılık fikri ikinci plana itildi. Fakat bu fikirden tam olarak vazgeçilemedi, vazgeçilemezdi de; zira devletin, hanedanın, ülkenin adı Osmanlı idi. Bu itibarla Osmanlıcılık etkisini yitirmiş olarak yaşamaya devam etti, fakat itici güç olarak yerini Panislamizm'e bıraktı. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu 1878'den sonra nüfus olarak İslam İmparatorluğu haline gelmişti. O halde Müslüman nüfusa dayalı Osmanlı İmparatorluğu yeni ideolojilerle birleştirilerek ayakta tutulmalı, muhafaza

⁵⁷ TURAN, a.g.e., s. 26.

⁵⁸ LEWIS, a.g.e., s. 13.

edilmeli ve yaşatılmalıydı. Ama nasıl, hangi ilkelerle?⁵⁹ Burada anahtar kavram “hilafet”ti. Bir kesim Osmanlı aydını, Osmanlıcılık akımının başarısızlığa uğraması ile artık var kuvveti pazıya verip İslam unsurlarını -evvela Osmanlı ülkelerindekileri, sonra bütün dünya Müslümanlarını- soy farkına bakmaksızın dindeki ortaklıktan istifade ile tamamen birleştirmeye yöneldiler. İlk önceleri yayın hayatında dile getirilen İslamcılık, Sultan Abdülaziz’in son devirlerinde diplomatik konuşmalarda “Panislamizm” adı ile işitilir oldu. Sultan Abdülhamit II ise bu siyaseti devlet politikası olarak tatbik etmeye çalıştı.⁶⁰

Sultan Abdülhamit II, halife sıfatını kullanarak bütün Müslümanları kendi hükümetinin yönetiminde politik olarak birleştirmeyi denedi. Zira, Islahat Fermanı Hıristiyanlara eşit haklar tanımayı hedeflerken aslında onları Avrupalı devletlerin himayesine sokmakla iç ayaklanmaların zeminini hazırlamıştı. Bu tehlikeyi gördüğü için olsa gerek Sultan Abdülhamit II, Müslümanlar için Osmanlılık anlayışını psikolojik ve kültürel açıdan destekleyen İslamcılık ideolojisini kullanmıştır. Sultan, bu hareketi bütün dünya Müslümanlarını birleştirmeye çalışmaktan ziyade hem iç hem de dış politikada çift taraflı bir şekilde kullanmıştır. İç politikada kullanması, halkı, özellikle çevrede kalmış bazı uyrukları “İslami devlet” kavramı etrafında birleştirmeye çalışarak, Müslüman unsurların kimlik duygularına dayalı siyasi meşruiyetin pekiştirilmesine yönelik olmuştur. Bu şekilde devlete bağlılık tarzına bir çeşit “ön ulusallık” da denilebilir. Dışarıda ise, İngiltere’nin Hindistan, Fransa’nın Cezayir, Rusya’nın Kuzey Kafkasya ve Orta Asya’da sürdürdükleri sömürgeci yayılma politikasına karşı Avrupa içi dengelere ayarlı reel bir diplomasiyi, İslamcılığı ele alarak uygulamaya çalışmıştır.⁶¹

İslamcılık fikrini savunanlara göre, İslam’ın, dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu’nun gerilemesinin sebepleri Müslümanların “atalet”inden kaynaklanmaktaydı. Bu gerilemenin de sonucu, eski bir medeniyet olan İslam Dünyası’nın Batı’dan geri kalması ve bu dünyanın vurucu gücü olan Osmanlı İmparatorluğu’nun Batı devletleri tarafından parçalanmaya başlamasıdır. Bu düşüş, aynı zamanda imparatorluğun iktisadi esaretini getirmiştir. Bunun karşısında seçilecek olan

⁵⁹ Bayram KODAMAN, **Cumhuriyetin Tarihi-Fikri Temelleri ve Atatürk**, Süleyman Demirel Üniversitesi Yay., Isparta, 1999, s. 35.

⁶⁰ AKÇURA, **a.g.m.**, s. 783.

⁶¹ Mevlüt UYANIK, “Osmanlı Islahatlarının Nihai İfadesi Olarak Üç Tarz-ı Siyaset Ve Türkiye Cumhuriyeti’ne Etkisi”, **Türkler**, C. XIV, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, s. 794.

strateji “İslamlaşmak” olacaktır. Zira kültür-bilim alanında İslamiyet ilerlemeye engel değildir. İslamiyet, aynı zamanda ilerici-progressist bir toplum sistemi önermektedir. Osmanlı İmparatorluğu Batı’yı taklit etmekle geriliğini ortadan kaldıracığını düşünmüş, fakat taklit onu hareketlendiren iç dinamiği söndürmüştür. Bu açıdan, Osmanlı İmparatorluğu’nun yaratıcı, dinamik bir güce kavuşması, onun yeniden “İslamlaşması” gerekmektedir.⁶²

“İslamcıların görüşünü şu şekilde özetleyebiliriz. devletimiz İslam Devletidir. Bütün dünya devletimizi İslam Devleti olarak görüyor ve düşünüyor. Devletimize genel bir mahiyet veren bütün dünyanın dikkatini üzerine çekmesini sağlayan Hilafetin kendinde bulunmasıdır. Osmanlı Devleti’nin dünya devletleri arasında güçlü bir devlet olması için hilafeti siyasi bir unsur olarak kullanması gerekmektedir. Osmanlı Devleti bu sayede ayakta kalabilecek ve hatta güçlü bir devlet olabilecektir.”⁶³

Bütün bu anlayışla İttihad-ı İslam, ümmet, İslam kardeşliği, İslam devleti, İslam imparatorluğu gibi kavramlar kullanılarak hem ülke hem de dünya Müslümanlarına hitap etmek, İstanbul’u, halifeyi, hilafet makamını ve Osmanlı Devleti’ni bütün Müslümanlar için bir cazibe merkezi haline getirmek planlanıyordu.⁶⁴ Batılılaşmak konusunda ise İslam’ın Batıdan almak zorunda olduğu medeni üstünlüğün yalnızca teknik alanla ilgili olduğunu, ekonomi, maddi alandaki kalkınmalar için lazım olan metot ve malzemeyi ve yalnız bunları Batı’dan almanın mümkün ve gerekli olduğunu savunmuşlardır.⁶⁵

AKÇURA’ya göre, bir siyasi akım olan İslamcılığın başarılı olma şansı yoktur. Çünkü dini birlik, milliyetler ve uluslar çağında birleşmekten çok ayrılığı ve düşmanlığı besleyecektir. Ayrıca, dünya Müslümanlarının önemli bir oranının Hıristiyan devletlerin nüfuzu altında olduğu ve bu devletlerin İslamcılık siyasetinin başarılı olmasına imkan vermeyeceklerini unutmamak gerekir.⁶⁶ Diğer yandan, Osmanlı ülkesi içinde ve dışında milliyetçilik, hürriyet, eşitlik fikirleri Türk olmayan Müslüman milletlere veya toplumlara da sirayet etmiştir. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu’nu meydana getiren

⁶² Şerif MARDİN, “İslamcılık”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. VII, İletişim Yay., 1995, s. 1936.

⁶³ AKSANYAR, *a.g.m.*, s. 258.

⁶⁴ KODAMAN, *a.g.e.*, s. 36.

⁶⁵ TUNAYA, *a.g.e.*, s. 72.

⁶⁶ AKÇURA, *a.g.m.*, s. 788.

Müslüman milletler arasında derin tarihi, mezhebi, kültürel ve coğrafi farklılıklar da mevcuttur. Bu farklılıklar Türk olmayan Müslüman milletlerin, özellikle Arnavutların, Boşnakların, Arapların hem kendi milliyetçi aydınları hem de Avrupalı devletler tarafından propaganda yoluyla tahrik ve teşvik edilmesine müsaitti. Nitekim bu unsurlar Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı sonunda devletten ayrılmışlardır.⁶⁷

Ulusalçı eğilimlerin arttığı bir çağda büyük İslam birliği düşüncesinin etkisine kapılan ve bu düşünceyi devletin çöküşten kurtulması için bir çare olarak ortaya atan İslamcılar, savundukları bu görüşün XX. yüzyılda tutunamayacağını göremediler. Dini kimlik ulusal kimliğin yerini doldurmada yetersiz kaldı. Daha sonraki dönemde tek başına yeterli görülmeyen İslamcılık, başka görüşlerle desteklenerek yaşamaya devam etmiştir.

1.3.4. Türklük

Türkiye’de Türk Milliyetçiliği canlanmasının ilk belirtileri Murat II devrinden itibaren görülür. O zaman ilk kez Orta Asya Türk efsane ve gelenekleriyle bağlantı kuran ve Osmanlı Hanedanına efsanevi kahraman Oğuz Han’dan gelen bir soy çizgisi veren hikayeler, hanedanın tarihi gelenekleri arasına girdi. Oğuz menkıbesi imparatorluğun sonuna kadar resmi olarak yazılan tarih efsanesinin bir parçası olarak kaldı; fakat bunun dışında Türklerin eski tarihlerini araştırma evresi ve Türk özdeşliği fazla sürmedi. 1453’te İstanbul’un Fethi, Rum Sultanlığının sonunu getirerek Türklere salt bir aşiret misyonundan farklı olarak bir imparatorluk bilinci verdi. Diğer yandan 1516-1517’de Suriye ve Mısır’ın fethi, 1534’te Irak’ın fethi İslam İmparatorluğunun eski merkezlerini Osmanlı idaresine soktu ve onlara bir İslam İmparatorluk miras ve görevini yükledi. İmparatorluk ve İslamlık geleneklerinin çift ağırlığı altında Hıristiyanlığa ve heretiklere (sapkınlara) karşı ikili mücadele sebebiyle doğuş halindeki Türk Milli özdeşlik duygusu ezildi ve silindi.⁶⁸

Türklük duygusunun tekrar gündeme gelişi, fikri olgunluk kazanması ve sosyolojik olarak bir temele oturması Ziya GÖKALP ile II. Meşrutiyet dönemine rastlar. Avrupa’da 1789’da başlayan millî akımların Osmanlı Türkleri arasında yaklaşık yüz yıllık gecikmeyle görülmesinin çeşitli sebepleri vardır.

⁶⁷ KODAMAN, a.g.e., s. 36.

⁶⁸ LEWIS, a.g.e., s. 330.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'daki topraklarını gittikçe artan bir hızla kaybetmesi ve bu topraklar üzerinde milli devletler kurulmaya başlanması, imparatorluk nüfusu arasında Türklerin oranının artması sonucunu doğurdu. Bu suretle Türkçülük için uygun bir ortam oluşmaya başladı. Müslüman halk arasında da ayrılma eğilimlerinin belirmesi geriye kalanın Türklük niteliğini kuvvetlendirmekte yardımcı oldu.⁶⁹

Panottomanizm liberal fikirlere, Panislamizm ise ümmetçi fikirlere dayalı bir Osmanlı toplumu ve Osmanlı birliği yaratmak istemesine rağmen, önce Hıristiyan Osmanlıları, daha sonra da Türk olmayan Müslüman Osmanlıları, Osmanlı saltanatı ve Osmanlı Hilafeti etrafında birleştirmeyi başaramadı. Osmanlıdan ayrılan her Hıristiyan ve Müslüman millet, kendi milli devletini teşkil ediyordu. O halde, Hıristiyanlar, sadece Hıristiyan oldukları için değil, aynı manada ayrı bir millet oldukları için Osmanlıdan kopuyorlardı. Sadece Hıristiyan oldukları için ayrılsalardı, Müslüman toplumların veya milletlerin ayrılmaması gerekirdi. Halbuki onların da ayrıldıklarını görüyoruz. Demek ki, Müslüman toplumlar da kendilerinin Türk'ten ayrı bir milli varlık olduklarının farkına varmışlar ve Osmanlı Devleti'ni, sadece Türk olarak algılamaya başlamışlardır.⁷⁰

Osmanlılarda Türk kelimesi daha çok köylüler ve Türkmen aşiretleri için kullanılan ve çoğu kez yanına "kaba, cahil" gibi küçültücü ifadeler yakıştırılan bir sıfattı.⁷¹ Türkler Osmanlı İmparatorluğu'nun kurucusu iken bu topluluğun oluşturduğu feodalizm içinde reaya durumunu aldılar. Aynı zamanda, hayatlarını topluluğa asker ve jandarma görevlerini görmekle geçirdiklerinden, kültür ve ekonomi bakımlarından yükselmeye vakit bulamadılar. Öteki kavimler, Osmanlı topluluğundan kültürlü, uygar ve zengin olarak ayrılırlarken, zavallı Türkler ellerinde kırık bir kılıçla eski bir sapanın başka bir mirasa ulaşamadılar.⁷² GÖKALP'in tespit ettiği gibi Türkler Osmanlı toplumuna hizmet için kendilerini feda etmişler, bununla birlikte kendilerine dahi Türk olduklarını itiraf etmekten çekinmişlerdir. Osmanlı çatısı altında yaşayan diğer milletler kendi milli kimliklerinin farkında olarak, kendi milli devletlerini kurma yolunda

⁶⁹ TURAN, a.g.e., s. 29.

⁷⁰ KODAMAN, a.g.e., s. 36-37.

⁷¹ Köprülüzade Mehmed Fuad, "Türklük, İslamlık, Osmanlılık", **Türk Yurdu**, C. II, Sayı 45, (Ağustos, 1913), Ankara, 1999, s. 373.

⁷² GÖKALP, a.g.e., s. 123.

mücadele ederlerken Türkler, onların ayrılmasını engellemek için Osmanlılık fikrine sınıksıkı sarılmışlardır. Fakat bu fikrin iflası da gecikmemiş, acı deneyimlerle gerçek tüm çıplaklığıyla ortaya çıkmıştır.

Balkan ayrılıkçılığına karşı Osmanlı tepkisi, Rus Panislavizmine karşı Tatar ayaklanması, Avrupa milliyetçiliğinin ortaya koyduğu yeni fikirler ve örnekler karşısında Türk ve Tatar aydınlarının etkilenmeleri, Türkoloji bulgularıyla Türk gururunun beslenmesi gibi etkenler, Osmanlıların yenildiği ve Müslümanların küçük düştüğü bir zamanda bir hanedan, din veya devlete değil de, bir halka -Avrupa'dan Pasifik'e kadar uzanan geniş topraklarında Türk halkına- dayanan yeni bir siyasal akım olan Türkçülüğün büyümesini hep birlikte teşvik ettiler.⁷³

Türkçülük akımı, zamanın ihtiyaçlarına ve heyecanlarına cevap vermek üzere ortaya atılmıştır. "Türk Yurdu", "Yeni Mecmua" gibi çeşitli yayın organlarına sahip olmuş, fikir bu neşriyatlarla işlenmiştir. Ayrıca İttihat ve Terakki'nin tek ve iktidar partisi olarak bu akımı İslamcılıkla birleştirmesi ve program edinmesi Türkçülük akımına ayrı bir özellik ve kuvvet vermiştir. Başta Ziya GÖKALP, Fuad KÖPRÜLÜ, Hamdullah SUPHİ, Ahmet AĞAOĞLU, İ. Hakkı BALTACIOĞLU, Yusuf AKÇURA, İsmail GASPIRALI, Mehmet EMİN, Süleyman NAZİF gibi bir çok fikir adamının içinde bulunduğu bu akım, Türklerin milli bir vicdana sahip kılınmaları ve milliyetlerini idrak ederek, milli varlıklarına sahip olmalarını savunmaktadır.⁷⁴ Bunun için, bu gayeye varmak için Türkler milli şahsiyetlerine şuur katacaklardır. Bu yoldan, Türk Milleti olarak İslam Dünyasına kuvvetli bir unsur olarak gireceklerdir. Aynı zamanda sarsılmış olan Osmanlı saltanatının dayanaklarını yeniden kuvvetlendirmiş olacaklardır. Bu oluşlar Osmanlı sınırları içinde tamamlanınca yeni bir safhaya geçilecektir. Osmanlı ülkesindeki Türklere din ve dil unsurlarıyla bağlı, fakat ülke dışında yaşayan milyonlarca Türk ile birleşme yolları aranacak, onlar da milli bir vicdan kazanmış olacaktır. O kadar ki, İslam birliği kadar kuvvetli bir Türk birliği kurulmuş olacaktır. Bu geniş milletin bir ülkesi vardır, bu vatanın adı Turan'dır.⁷⁵

⁷³ LEWIS, a.g.e., s. 346.

⁷⁴ Yusuf SARINAY, "İmparatorluktan Cumhuriyet'e Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Gelişimi", **Türkler**, C. XIV, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, s. 821.

⁷⁵ Burada Türkçülük fikrinin Turancılık fikrine doğru kaydığını ve genişlediğini görüyoruz. Bk. TUNAYA, a.g.e., s. 75-76. Ayrıca bk. AKSANYAR, a.g.m., s. 256-257.

Görüldüğü gibi Türkçülük akımı her şeyden evvel bir milliyetçilik doktriniydi. Bu cereyan Meşrutiyetten sonra yeni kurulmakta olan Türk Devleti'ne, Türkiye Cumhuriyeti'ne ideolojik bir temel oluşturmuştur. Yeni Türk Devleti'nin kimliği bu doktrin üzerine inşa edilmiştir. İdeoloji tüm olarak Müdafaa-i Hukuk doktrin ve hareketine damgasını vurmuştur.

1.4. Ulusal Kimlik

İkel zamanlardan beri insanoğlu, yaratılış gereği sosyal bir varlık olmuştur. Korunma, sığınma, varlığını devam ettirme konularında sosyalleşen insan, doğanın zor koşullarının da etkisiyle bir arada yaşamaya mecbur kalmıştır. Bu yüzden insanlar kaderlerini topluluk halinde yaşayarak çizmişlerdir. Bu kolektif yaşam insanları bir arada tutmuş, birlikte yaşamaya, çalışmaya ve paylaşmaya itmiştir. Birlikten doğan hayat tarzı zaman içinde ailelerin, kabilelerin, feodal yapıların, imparatorlukların ve nihayet ulus dediğimiz toplumların oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Geleneksel topluluklardan modern toplumlara geçiş öncelikle Avrupa'da meydana gelen bir dizi gelişmenin ürünüdür. Cemaatten cemiyete dönüşüm olarak ifade edebileceğimiz bu gelişmelerin başlangıcını Rönesans ve Reform hareketlerine kadar götürmek mümkündür.

Rönesansın getirdiği otoriteden bağımsız hareket etme eğilimi, evrensel Hıristiyan kültürünün oluşturduğu skolastik düşünce eğitiminin ve Latince'nin egemenliğini yavaş yavaş sona erdirmiştir. Bunların yerini ulusal kültür, ulusal dil, bilimsel eğitim almaya başlamıştır. Machiavelli'nin devleti dinden ayırışı ve ulus-devlet fikrini ortaya atması, Bodin'in ahlak, hukuk ve devleti yeniden tanımlaması, Althusius'un egemenliği halka vermesi, Hobbes ve Locke'un egemenlik tanımları Spinoza'nın devlet-din ayrımı ve XVIII. yüzyılda Aydınlanma Çağı ile birlikte yeni Avrupa'nın ulus temelleri atılmıştır.⁷⁶

Siyasal anlamda ulus devletler Avrupa yayılcılığının doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Denizaşırı yerlere yapılan uzun ve pahalı seyahatler tek tek şahısların karşılayamayacağı kadar pahalı ve bir o kadar da kontrolü zor uğraşlardı. Bütün bunları

⁷⁶ Özgür ÖNDER, **1923-1938 Yılları Arasında Türk Ulusal Kimliğinin Oluşturulmasına Yönelik Politikalar ve Sonuçları**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya, 2002, s. 8.

kontrol edip düzenleyecek sistemleşmiş bir güce; devletlere ihtiyaç vardı. Bundan dolayı XVIII. yüzyılda prens, kral veya monarkların değil, ülke ve devletlerin adı anılmaya başladı. Yine aynı yüzyılda kişiler devletlerin üstünlüğü ve dokunulmazlığına büyük bir inançla sarıldılar. Bundan dolayıdır ki yurtseverlik, XIX. yüzyılda Avrupa'nın en önemli düşüncelerinden biri olmuştur.⁷⁷

Fransız İhtilali, yurttaşların, en başta ve her şeyden önce krala değil ulusa ve ulus devlete karşı sadakat borcu ile yükümlü oldukları anlayışını yaygınlaştırmıştır. Bu ihtilalle birlikte, ateşli bir milliyetçilik ruhu kütleleri sarmaya başlamıştır. Vatan ve millet uğruna hayatlarını feda edenlerin dini törenlerle anıldıkları bir dönem açılmış, milli bayrak, milli marş, milli tatil günleri gibi milliyetçilik sembolleri ortaya çıkmıştır. Yine bu ihtilalden sonra milletin bütün evlatlarını aynı milli duygularla, aynı vatan sevgisi ile yetiştirmeyi amaçlayan, kız-erkek bütün çocukların zorunlu olarak devam edecekleri, milletin denetiminde çalışacak ilköğretim kurumları yaygınlaşmaya başlamıştır. Fransa, İngiltere, İspanya gibi ülkelerin ardından Almanya ve İtalya da milli birliklerini gerçekleştirmeyi, kültür alanında yüzyıllardan beri doğmuş olan beraberliği siyasi birlik haline dönüştürmeyi, aynı devletin çatısı altında, ortak bir vatanda, aynı kaderi ve aynı ülkeleri paylaşarak, millet halinde yaşamayı başarmışlardır.⁷⁸

Millet kavramıyla eşanlamlı olarak kullanılan ulus kavramını Ziya GÖKALP şöyle tanımlamaktadır:

“İmparatorlukların içinde dil ve kültür bakımından ortak bulunan sople (kavimler) toplumsal olarak birleşip, ortak bir bilinç, ortak ülkeye sahip olan bir ulus durumunu alır. Bu ulus, ulusal bilince sahip olduktan sonra artık uzun süre bağımlı bir durumda kalamaz. Er geç siyasi bağımsızlığını elde ederek siyasi bir kuruluş durumuna girer. İşte, ancak bu türde, birleşmiş ve bağımsız kuruluşa “toplum” adı verilebilir. Bu toplumlara aynı zamanda “ulus” adı verilir. Demek ki, gerçek toplumlar ancak uluslardır.” Yine GÖKALP, cemiyetlerin geçirdiği aşamaları, aşiret toplumu, kavim, ümmet, millet olarak sıralamaktadır.⁷⁹

⁷⁷ Oral SANDERS, **Siyasi Tarih (İlkçağlardan 1918'e)**, İmge Kitabevi, 2001, s. 143.

⁷⁸ Turhan FEYZİOĞLU, **Atatürk ve Milliyetçilik**, TTK Yay., Ankara, 1987, s. 10.

⁷⁹ GÖKALP, **a.g.e.**, s. 122.

Osmanlı Devleti'nde Batı Avrupa'daki toplumsal yapının ve burjuvazinin oluşmaması, yönetimin de Türklerin elinde bulunması, Türklerin millet/ulus, milliyetçilik/ulusçuluk tartışmalarının dışında kalmasına sebep olmuştur. Osmanlı resmi belgelerinde genellikle millet yerine “taife” veya “cemaat” kelimeleri tercih edilmiştir. Türklükle ilgili çalışmalar, Avrupalı şarkiyatçıların Asya Türklüğü hakkındaki araştırmalarıyla başlar. Türkiye’de Genç Kalemler, Türk Ocağı, Türk Yurdu gibi kurum ve yayın organlarıyla milli kimlik fikri işlenmeye başlamıştır. Bu çalışmalar daha çok bilimsel ve kültürel bir mahiyet arz etmekte olup, önce hanedan, sonra dini birlik düşüncesi siyasal milliyetçilik fikrinin Türkler arasında yayılmasını engellemiştir. Esas itibariyle Balkan Savaşı felaketi ve I. Dünya Savaşı Türkiye’de ulusal kimliğin oluşmasında en önemli etken olmuştur.⁸⁰

Ulusal kimliğin temel unsurları; zaman içinde süreklilik ve ötekilerden farklılıklardır. Süreklilik, ulusun geçmişinden gelen ve geleceğe uzanan bir varlık olarak kavranmasından doğar. Toplum üyeleri sadece kendilerinin anlayabileceği ortak bir amaç uğruna bir araya gelerek sürekliliği gerçekleştirirler. Ötekilerden farklılık ise, bir toprağa bağlılık, ortak bir kültüre ve topluluk oluşturma bilincine sahip olma ile açıklanabilir. Ortak bir kültüre, tarihe ve vatana sahip olma duygusunu içselleştiren birey aynı zamanda sürekliliği de gerçekleştirir. Bir toplumun ulus devlet haline gelebilmesi için siyasi ve sosyal bir teşkilatlanmaya sahip olması gerekir. Milli devlette toplumun sosyal bir kimliği bulunur ve bu kimliği bir şuur olarak kendisini ifade eder. Tarih uluslaşma süreciyle demokrasiye doğru gidiş arasında esaslı bir bağlantı olduğunu ispatlamıştır. Milli bilinç geliştikçe, ilahi bir kaynaktan geldiği iddia edilen mutlak hükümdarlık yetkilerine, kilisenin veya aristokrasinin tahakkümüne karşı milletin hakları öne sürülmeye başlanmıştır. Ulusal kurtuluş savaşları da bu bağlantının bir tezahürüdür.⁸¹

Görüldüğü üzere ulusal kimlikler cemaat halinde yaşayan toplulukların cemiyetleşme süreci içinde, süreklilik ve ortak tarih bilinciyle oluşan, ortak bir kültür mirasına atfen kendini tanımlaması olarak anlaşılabilir. GÖKALP’in de ifade ettiği gibi her ulus mutlaka siyasal bağımsızlığına kavuşup kendi ulus devletini kuracaktır.

⁸⁰ İbrahim İSLAM, “Atatürk, Cumhuriyeti ve Milli Kimlik”, **Erdem AKMD**, C. XI, Sayı 33, TTK Yay., Ankara, (Ocak)1999, s. 768.

⁸¹ FEYZİOĞLU, **a.g.e.**, s.10.

Günümüzün globalleşen dünyasında ulusal kimliklerin yerinin olmadığı savı öne sürülse de gelişmeler bize göstermektedir ki, globalleşme beraberinde ulusal değerlere daha çok sahip çıkmayı zorunlu hale getirmektedir. Gittikçe küçülen dünyada kendini “ötekiler”e karşı koruma bazen olumsuz tepkilere sebep olabilmektedir. Ulusal kimlik mi yoksa global/küresel kimlik mi? sorusu günümüzde cevabı güç verilen en önemli sorulardan birini teşkil etmektedir. Daha açık bir ifadeyle kimlik sorunsalına her geçen gün yeni kimlik tartışmaları eklenmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

MİLLİ HAKİMİYET ÇERÇEVESİNDE ÇİZİLEN YENİ KİMLİK

1.1. KURULUŞ AŞAMASINDA MİLLİ HAKİMİYETE GİDEN YOL

1.1.1. Millet Kimliği

Millet, Arapça bir kelime olup çoğulu mileldir. Tarihi kaynaklarımızda geçen “budun” ile Batı dillerindeki “nation” un karşılığıdır.⁸² Tarihi Türk devletlerinde sosyal yapının en küçük birimi aile, en geniş ise millettir. Türk sosyal yapısı aile, oba (aşiret, uruğ), boy, budun ve millet çizgisindeki organizasyonların birbirleriyle münasebetleri ile oluşmuştur.⁸³ Türk milletinin de oluşumunu bu çerçevede değerlendirmek gerekir.

Tarih boyunca yaklaşık yüz yirmi devlet kurmuş olan Türk milletinin sadece Göktürk ve Türkiye Cumhuriyeti Devletlerinin millet adıyla anılmış, diğerlerinin ise farklı adlarla tanımlanmış olduğu da bir gerçektir.⁸⁴

Millet, Türkçe Sözlük’te, “çoğunlukla aynı topraklar üzerinde yaşayan; aralarında dil, tarih, duygu, ülkü, gelenek ve görenek birliği olan insan topluluğu, ulus”⁸⁵ şeklinde ifade edilmektedir. Millet, her şeyden önce ortak bağları olan bir insan topluluğudur. Millet kelimesi çağımızda Fransızca “nation” kelimesi karşılığı kullanılmıştır. Aynı kelime İngilizce ve Almanca da kullanılmaktadır. Kelimenin menşei Latince “natio” dan gelmektedir. Anlamı ise aynı kökten, aynı soydan gelme demektir. Daha sonraki yıllarda kelimenin değişik anlamlar kazanması, milleti, aynı soydan gelen insan topluluğu demek olan ırktan ayırmıştır.⁸⁶

Millet kelimesinin yakın bir mazisi vardır. Eski Yunan, eski Roma veya Ortaçağ Avrupa’ında millet bugünkü anladığımız anlamda siyasi birlik yerine daha ziyade din birliği anlamına gelmekteydi. Rönesans ve Reform hareketlerinden sonra çeşitli nitelikleri bulunan toplulukların kendilerine has devletler kurması gündeme gelmiş, Ortaçağ Avrupa’ında devlet ve kilise birbirinden ayrılarak milli devlet ve milli kilise teşekkül etmiştir. Fransız İnkılabı ile millet ve hükümdarın aynı şeyler olduğu anlayışı yıkılmış, devletin oluşumunda insan topluluğunun da rol alması görüşü hakim olmaya

⁸² Mustafa KESKİN, “Atatürk’e Göre Millet ve Türk Milliyetçiliği”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. XIV, Sayı 41, AAM Yay., Ankara, (Temmuz)1998, s. 359.

⁸³ Abdulkadir YUVALI, “Atatürk, Millet ve Milletleşme”, **Erdem AKMD**, C. XI, Sayı 31, TTK Yay., Ankara, (Mayıs)1999, s. 321.

⁸⁴ Aynı yer.

⁸⁵ **Türkçe Sözlük**, s. 1563.

⁸⁶ Hamza EROĞLU, **Atatürk ve Milliyetçilik**, AAM Yay., Ankara, 1992, s. 3.

başlamıştır. Fransız İnkılabı'ndan sonraki dönemde soy ve dil birliğine dayalı oluşan milletler ayrı bir devlet kurma yolundaki gayretleri ile homojen olmayan imparatorlukları sarsmaya başlamıştır. XX. yüzyıl ve özellikle I. Dünya Savaşı sonrası millet anlayışına yeni bir yön vermiş, soy ve dil birliğine dayanan insan topluluklarının yerini kültür ve ideal birliğine dayanan insan toplulukları almıştır.⁸⁷

Dilimizde millet kelimesi, önceleri bütün Müslümanların topluluğunu ifade edecek şekilde “millet-i İslamiye” olarak kullanılmıştır. Ama daha çok Müslümanlar için ümmet veya ümmet-i Muhammed ifadeleri literatürde sıkça yer almaktadır. Millet ise çoğunlukla Müslüman olmayan topluluklar için kullanılmış, Osmanlı Devleti'nde Rum, Ermeni ve Yahudileri ifade için etnik bakımdan değil, fakat dini cemaat bakımından millet olarak adlandırılmıştır.

Osmanlı Devleti'nin dağılma sürecini yaşadığı bir devirde özellikle ve öncelikle gayrimüslim unsurlar milliyetçilik temeli esasına dayalı milli devletlerini kurarak birer birer Osmanlıdan ayrıldığı sırada, Türk münevverleri kendi milliyetlerini ifadeden kaçınmışlardır. Bu yüzden Türk ulusçuluğu diğer ulusçuluklara göre geç başlamıştır. Bunun bir nedeni, Türklerin imparatorluğun asıl sahibi olmalarıdır. Zira Türklerin ulusçuluk yapması diğerlerine de örnek olabilir ve bu yoldan imparatorluğu dağıtabilirdi. Daha esaslı bir neden ise, diğer halkların Türklerden önce Avrupa ile münasebete geçerek burjuva ve işçi sınıfı oluşturabilmeleridir. Bunun mümkün olmasında Batı emperyalizminin firmalarının temsilcilerini Osmanlı ülkesindeki Hıristiyanlardan tercih etmiş olmasıdır. Türkçülük fikrinin siyasi bir akım olarak savunulmaya başlandığı II. Meşrutiyet döneminin iktidar partisi İttihat ve Terakki, kuruluşundan bir süre sonra Türk ulusçuluğunu benimsemesine rağmen imparatorluk dağılmasın diye resmi görüş olarak Osmanlıcılığa sahip çıkmıştır.⁸⁸

Osmanlı Devleti'nin son devirlerinde şu fikir akımları yer almıştır; Panislamizm, Panturanizm ve Türkçülük. Bunlardan Panislamizm, bütün Müslümanları bir devlet ve fikir etrafında toplamayı amaç edinmekte, yani ümmet siyasetini takip etmekteydi. Çeşitli dil ve ideale sahip sosyal bir bünyeye ayrılmış olan ve tarihi gelenekleri müşterek esaslardan gelmeyen çok dağınık coğrafi bölgelerde yerleşmiş halkın bir

⁸⁷ EROĞLU, a.g.e., s. 6-7.

⁸⁸ Sina AKŞİN, “Türk Ulusçuluğu”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yay., Ankara, 1995, s. 1942.

bünyede toplanıp ortak bir idealin uygulanmasına elbette imkan yoktur. Panturanizm de çok dağınık coğrafi bölgelerde aynı dil grubundan ve bazı yönleriyle tarihi müşterek hatıraları ve töreleriyle birliktelik gösteren, halkın büyük bir siyasi varlıkta toplanmaları amacı idi. Bu büyük bir ideal olmakla birlikte hiçbir zaman uygulama yönü olmamıştır. Türk milliyetçiliği ise daha realist bir prensip idi. Nitekim bu fikir akımı II. Meşrutiyet devrinde birçok aydın tarafından benimsenmiş, hatta daha önceleri diğer akımların savunucusu olanlar Türkçülük akımında birleşmişlerdir; Ziya GÖKALP gibi.⁸⁹

Türkiye’de milleti bugünkü anlamıyla tarif eden Ziya GÖKALP olmuştur. Ona göre millet, dilce, dince, ahlakça ve güzellik duygusu bakımından ortak olan, yani aynı terbiyeyi almış fertlerden meydana gelen bir topluluktur. İnsan kanca ortak olduğu insanlardan çok, dilde ve dinde ortak olduğu insanlarla beraber yaşamak ister. Çünkü, insani şahsiyetimiz bedenimizde değil ruhumuzdadır. Maddi meziyetlerimiz ırkımızdan geliyorsa manevi meziyetlerimiz de eğitimini aldığımız toplumdan gelmektedir.⁹⁰

Osmanlı Devleti’nin çöküşü ve Türk ulusunun bağımsızlık kavgasına girişi, ulusal bilinç ve kimlik konusunda yepyeni koşullar yaratmıştır. Yeni imparatorluk hayalleri ile birlikte yönetici ulus saplantıları da savrulup gitmiş ve onların yerini “mazlum ulus” bilinci almıştır. Gerçekten Milli Mücadelenin önderinin, Türk ulusunu dünya kamuoyuna mazlum ulus olarak takdimi ve bu sıfatla haklarının savunulacağını ilanı, gerçek bir zihniyet değişikliğine yol açacak ölçüdedir.⁹¹

Mustafa Kemal Paşanın liderliğinde başlayan Milli Mücadelede Türk Milliyetçiliği başlıca bir siyasi çağrı olduğu gibi, bu mücadele de her yönü ile milli bir hareket niteliğindedir. Mustafa Kemal Milli Mücadelenin başında Türklük duygusunu kendisine rehber olarak almış ve başlattığı mücadeleyi Türk Milleti, Türk Milliyetçiliği ve milli egemenlik ilkelerine dayandırarak gerçekleştirmeye çalışmıştır. Böylece Türk toplumunu dağılmaktan kurtararak Müdafaa-i Hukuk hareketi içinde dağınık mahalli güçlerin temsilcileri cemiyet ve kongreleri, Sivas Kongresi ve Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin bünyesinde Misak-ı Milli bir sentez içinde kaynaştırmıştır. Bugünkü sınırlarımız içinde yaşayan milletimiz bu kaynaşmanın bir ürünüdür. Böylece Milli Mücadele hareketi toplumumuzun ümmet halinden millet haline geçiş sürecinde önemli

⁸⁹ A. AFETİNAN, *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi*, TTK Yay., Ankara, 1998, s. 196-197.

⁹⁰ GÖKALP, *a.g.e.*, s. 47-48.

⁹¹ TİMUR, *a.g.e.*, s. 166.

bir rol oynamıştır. Bu sebeple Türkiye’de çağdaş manada bir millet oluşturma ve ona muhteva kazandırma Milli Mücadele hareketi ile birlikte Mustafa Kemal Paşa tarafından gerçekleştirilmeye başlanmıştır.⁹² O halde millet ve Türk milliyetçiliği Milli Mücadele hareketine göre nasıl tanımlanabilir?

Millet, dil, kültür, ülkü birliği ile birbirlerine bağlı vatandaşların oluşturduğu siyasal ve sosyal bir varlıktır. “Türkiye Cumhuriyeti’ni kuran Türkiye halkına Türk Milleti denir.”⁹³ Türk milletinin oluşumunda etkili olduğu görülen doğal ve tarihi olgular şunlardır; siyasal varlıkta birlik, dil birliği, yurt birliği, ırk ve köken birliği, tarihi yakınlık ve ahlaki yakınlık.⁹⁴

Milliyet ise, millete özgü olma durumu veya milli olma durumu, ulusallıktır.⁹⁵ Milliyetçilik, bir sosyal politika prensibi veya fikir akımı olarak, millet realitesinden hareket eder ve milli menfaati temin gayesi ile bir ülkü etrafında birleşmeyi ifade eder. Milliyetçilik, ideal ve kader birliğinin yönlerini belirten bir prensiptir ve toplumu yüceltme amacını gösterir.⁹⁶

Atatürk’e göre millet, **“zengin bir hatıra mirasına sahip bulunan, birlikte yaşama hususunda ortak arzu ve bunu kabulde samimi olan ve sahip olunan mirasın korunmasına birlikte devam hususunda istek ve dilekleri ortak olan insanların birleşmesinden oluşan toplumdur.”**⁹⁷

Bu tanım incelenirse bir milleti oluşturan insanların bağlılıklarındaki değer, kuvvet ve vicdan hürriyetiyle insani duyguya gösterilen uyum kendiliğinden anlaşılır;

Gerçekten, geçmişten ortak zafer ve üzüntü mirası;

Gelecekte gerçekleştirilecek aynı program;

Birlikte sevinmiş olmak, aynı ümitleri beslemiş olmak.⁹⁸

⁹² SARINAY, a.g.m., s. 828-829.

⁹³ A. AFETİNAN, *Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk’ün El Yazıları*, AAM Yay., Ankara, 2000, s. 28.

⁹⁴ A.g.e., s. 32.

⁹⁵ *Türkçe Sözlük*, s. 1565.

⁹⁶ EROĞLU, a.g.e., s. 25.

⁹⁷ AFETİNAN, a.g.e., s. 34-35.

⁹⁸ A.g.e., s. 35.

Atatürk daha 1919 yılından itibaren “milli” kelimesini gündeme getirmeye başlamıştır. Anadolu’ya ayak bastığı andan itibaren ısrarla millilik ilkesini belirtmiştir. 22 Mayıs 1919’da, Samsun’a gelişinin üçüncü gününde İstanbul’a gönderdiği raporunda; “... **Türklüğün yabancı kontrolüne tahammülü yoktur... İzmir Türkler için milli ve hayati bir meseledir... Millet yek vücut olmuş ve milli hakimiyet esasını ve Türklük duygusunu hedef ittihaz etmiştir...**” diye bildirmektedir.⁹⁹ Bu rapor milli birlik, milli egemenlik ve Türklük duygusunu amaç edinmiş bir anlayışı yansıtıyordu. İlk hedef Türk milletinin Türkiye’de bağımsızlığını elde etmesidir.

“Ankara Türk milliyetçiliğini temsil ediyordu. Kurtuluş hareketinin bütün sıfatları ve tabirleri buna delalettir. Milli Mücadele, milli istiklal, milli hareket, milli zafer, Büyük Millet Meclisi, hakimiyet-i milliye, kuvay-ı milliye... Kurtuluş davasının lügatinde bu milli kelimesi yalnız “millete mensup, millet için, millet uğruna” manasına gelmez; eksiksiz, katıksız, pürüzsüz, imparatorluk Türkçülerinin yapmak istedikleri telifçilik gayretine yabancı, tam bir milliyetçilik mefhumunun bütün manalarını içine alır. Atatürk, Samsun’a ayak bastığı günden başlayarak, bütün nutuklarında, Türk milletinin kurtuluşuna, dirilişine, atılışına ve yükselişine ait prensipleri teker teker çizerken, her defasında ve daima millet, irade-i milliye, milli hakimiyet, vicdan-ı milli, milliyet ve milliyetçilik mefhumlarını, imparatorluk enkazı üstünde kurmak istediği yeni cemiyetin temel direkleri halinde kullanmıştır.”¹⁰⁰

Kurtuluş hareketinde milliyetçilik fikrinin ve heyecanının şüphe götürmez bir kudret ve hakimiyetle ruhları doldurduğu o devrede söylenen bütün nutuklarda ve yazılan yazılarda görülebilir. Mesela Hamdullah Suphi’nin hitabesi şu sözlerle bitiyordu: “Biz bütün bir millet efradını birbirine bağlayan binlerce kan, can ve dil rabitalarından başka bir de felaket ve iman bağıyla birbirimize bağlandık ve yemin ettik. Trakya’nın, Anadolu’nun, İstanbul’un Türk birliği parçalanamaz!...”¹⁰¹

Hatiplerden bir başkası Rıza Nur da şunları söylemişti: “Diyorlar ki, Türkler medeniyetsizdir. Bu yalandır, Türklerin büyük bir mazisi vardır. Orta Asya’ya bakınız. Şarkta, garpta, medeniyet teessüs etmeden evvel Türkler orada medeniyet kurmuşlardır.

⁹⁹ Cemalettin TAŞKIRAN, “ Atatürk, Cumhuriyet ve Milli Kimlik”, **Erdem AKMD**, C. XI, Sayı 32, T.T.K. Yay., Ankara, (Eylül)1998, s. 641.

¹⁰⁰ Peyami SAFA, **Türk İnkılabına Bakışlar**, Ötüken Yay., İstanbul, 2006, s. 85-86.

¹⁰¹ **A.g.e.**, s. 87.

Başka milletlerin çoğu okuma yazma bilmezlerken Türkler ilk yazıyı ihdas etmişlerdir.” Tam Milli Mücadele ortalarında “Ne Mutlu bana ki Türk yaratıldım” başlıklı ve İshak Refet imzalı bir manzumede şu kıta vardır: “Ne mutlu bana ki Türk yaratıldım, Gönülümün en yüksek gururudur bu; Ne esir edildim, ne de satıldım, Türk benliği, Türklük şuurudur bu.”¹⁰²

II. Meşrutiyet döneminde Türk Ocakları çevresindeki aydınlar tarafından temelleri atılan kültür milliyetçiliği yeni Türk nesillerini Türklük, Türk milletine dayanan özdeşlik, bağlılık fikirlerine alıştırmıştı. Mustafa Kemal Paşa, yeni bir fikir, Misak-ı Milli ile “Türklerin ülkesi, Türkiye” idealini getirmiş oluyordu. Yeni devletin ilk günlerinde ortaya çıkan bu fikir Türkiye’deki Türk milletine dayanan toprağa bağlı bir milli devlet fikri idi. Böylece Milli Mücadele döneminde, belli bir hedef etrafında dinamik bir ideale dönüşen Türk milliyetçiliği milli bir devlet kurulması şeklinde tecelli etmiştir.¹⁰³

Milli Mücadeleyi kazanmak, büyük davayı başarıya ulaştırmak için Türk milletine inanan ve güvenen kişi olan Mustafa Kemal Atatürk, daha Milli Mücadelenin başlangıcında Türklük duygusunu kendisine rehber olarak almış ve bunu gerçekleştirmeye çalışmıştır.

“Bu memleket tarihte Türktü, halen Türktür ve ebediyen Türk olarak yaşayacaktır” diyen Atatürk, konuşmalarında ve yazışmalarında Türk milletine olan sevgisini ve güvenini her fırsatta dile getirmiştir.¹⁰⁴

Milli kimlik; Türkiye’de diğer modern dünyada olduğu gibi kültürel bir mensubiyet anlayışına dayanır. Gerek teoride, gerek uygulamada ırkçı, şoven veya saldırgan bir amaca yönelmemiştir. Atatürk’ün **“Ne mutlu Türküm diyene”** vecizesinde veya millet tanımında bu anlamdan hareket edildiği görülür. Atatürk’ün kültürel ve subjektif milliyetçilik anlayışı kaynağını Türk tarihinin derinliklerinden alır. Bu anlayış yurttaşların ortak ülküler etrafında birleştirilmesi, milli şuurun canlı tutulması ve milli iradenin egemen kılınmasıyla pekiştirilmiştir. Mustafa Kemal’in her türlü sınıf ve zümre farklılığını ortadan kaldırarak kaynaşmış bir toplum oluşturma

¹⁰² TURAN ve Diğerleri, **a.g.e.**, s. 88.

¹⁰³ SARINAY, **a.g.m.**, s. 830.

¹⁰⁴ TAŞKIRAN, **a.g.m.**, s. 640.

isteği, ideolojik kaygıların önlenmesiyle birlikte, ülke insanını vatandaşlık düzleminde birleştirmeyi de amaçlamaktadır.¹⁰⁵ Bu yönüyle Milli Mücadele, yalnızca düşmana karşı verilen bir savaş değil, aynı zamanda milli bir kimlik oluşturma, kültürel alt yapıyı hazırlayarak geleceğin Türk toplumunu yaratma mücadelesidir.

1.1.2. Milli Bağımsızlık

XV. yüzyılın sonlarından itibaren başlayarak Avrupa devletlerinin dünyanın geniş alanlarını keşif, işgal, ilhak ve iskan etmeleriyle ortaya çıkan siyasal ve ekonomik süreç demek olan sömürgecilik, önceleri Portekiz ve İspanya'nın öncülüğünde başlamıştır. Yeni kıtaların keşfiyle değerli madenlerin Avrupa'ya taşınması bu yüzyıllarda sömürgeciliğin ana hedefi olmuştur. XVII. yüzyılda sömürgecilik faaliyetlerine İngiltere, Fransa ve Hollanda da katılmıştır. Sömürge alanlarına sahip olmak arzusu Avrupa devletlerini diğerlerine karşı, hem bilimsel ve teknolojik üstünlük kurma mücadelesine hem de hakimiyetlerini genişletecek ve güçlendirecek büyük sömürge imparatorlukları kurma girişimlerine itmiştir.

Sömürge imparatorlukları kurmak için girişilen mücadelenin asıl nedeni yeni teknolojinin kullanılması ile ilgilidir. XVIII. yüzyılda bilimsel ve teknolojik gelişmelerle Sanayi Devrimini gerçekleştiren Avrupalı devletler, endüstri yoluyla artan üretimlerini tüketemez olmuşlardır. Böylece üretim fazlasını dağıtacak yeni pazarlar bulma ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Diğer yandan endüstrinin hammaddeye olan ihtiyacını karşılamak için de yeni kaynaklar bulunması gerekmiştir. Bütün bu amaçlarla alevlenen sömürgeciliğin üç ana ilkesi vardır. Bunlar; siyasal bağımlılık, ırksal eşitsizlik ve ekonomik sömürüdür. Siyasal bağımlılık sömürgelerin sömürgeci ülkelerin başkentlerinde verilen kararlarla yönetildikleri ve sömürge halkının hiçbir konuda önemsenmediğini anlatmaktadır. İrksal eşitsizlik ile sömürgecilerin sömürdükleri insanlar karşısında ırksal üstünlük ve buna bağlı olarak büyük bir etkinlik sağladıklarını; ekonomik sömürüyle de sömürgelerin, sömürgeci devletlerin hammadde kaynağı, mamul madde pazarı ve fazla sermayenin yatırılacağı güvenli bir bölge olarak görüldüğü ifade edilmektedir.¹⁰⁶

¹⁰⁵ İSLAM, a.g.m., s. 776.

¹⁰⁶ Durmuş YALÇIN ve Diğerleri, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, AAM Yay., Ankara, 2000, s. 26-27.

Osmanlı Devleti üç kıtaya yayılan coğrafyası ve önemli stratejik bölgelere hakim olması sebebiyle Avrupa yayılcılığının temel hedefleri arasında yer almıştır. Uzak Doğu, Asya, Afrika ve Yakın Doğu arasında geniş toprakları ve güçlü varlığıyla Avrupalı için elde edilmesi gereken önemli bir bölge konumuna haizdir. Diğer yandan XVIII. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı topraklarının büyük sömürge imparatorluklarının sömürgelerini korumak için mutlaka konuşlanılması gereken topraklar olarak görülmesi, Osmanlı Devleti'nin varlığını tehdit etmeye başlamıştır. Bütün bu sebeplerden dolayı Osmanlı Devleti, XX. yüzyılın başlarında sömürge rekabetinden doğan I. Dünya Savaşı'nda, güçler dengesi bakımından belirleyici bir unsur olmuştur. Avrupalı devletlerin müdahaleleri, ekonomik ve siyasi baskılar, savaşlar ve sınırların daralması, Osmanlı Devleti'ni çetin uğraşlara rağmen yarı sömürge durumuna düşürmüştür.

Yarı sömürge diyoruz, çünkü, Türk toplumu hiçbir zaman Afrika toplumları veya Hindistan gibi bir bağıllık statüsünü yaşamamışlardır. Avrupa'nın sürekli taarruzu ve baskısı altında kalmıştır, ancak bu kölelik, toptan bağıllık seviyesine varmamıştır. Türk milletinin 1919-1922 yılları arasında verdiği mücadelenin adı kurtuluş mücadelesi değil, bir işgale karşı verilen "milli bir mücadeledir".¹⁰⁷

Türk milletine reva görülen eziyet, esaret ve biçilen rol, I. Dünya Savaşı'nın hemen ardından kendini göstermiştir. Mondros Mütarekesi uyarınca vatanın her köşesi bir vesileyle işgal ediliyor, Türkler inanılmaz hakaretlere ve tecavüzlere maruz kalıyorlardı. Türkleri köle ve aşağı millet olarak görme anlayışı işgalcilerin faaliyetlerinde apaçık görülebiliyordu. Dahası Türk milleti yok sayılıyordu. İşte, bu ağır şartlar ve olağanüstü durumlar karşısında Türk milleti, bir kurtarıcı beklemektense kendi varlığını kendisi koruma kararı olarak milli bir mücadeleye girişmiştir. Müdafaa-i Hukuk ve Kuvay-ı Milliye şeklinde tezahür eden bu oluşumlar Milli Mücadelenin ruhunu yansıtmaktadır. Türk milletinin bu iradesi Mustafa Kemal Atatürk'ün şahsında kimlik kazanmıştır.

Mustafa Kemal işgallere karşı ortaya atılan fikirleri ve kurtuluş reçetelerini doğru bulmadığını, hemen hepsinin neticesinin esaret altına girme olarak açıklanabileceğini savunmuş ve kendi kurtuluş çaresini şu sözlerle ifade etmiştir:

¹⁰⁷ KODAMAN, a.g.e., s. 58.

“Efendiler, bu durum karşısında bir tek karar vardı. O da milli hakimiyete dayanan, kayıtsız şartsız, bağımsız yeni bir Türk devleti kurmak!”¹⁰⁸

Türk milletinin içinde bulunduğu bu amansız durum karşısında kurtuluşu kendi milli benliğindeki güçte araması sahip olduğu mantıkta görülebilir.

“Temel ilke, Türk milletinin haysiyetli ve şerefli bir millet olarak yaşamasıdır. Bu ilke, ancak tam istiklale sahip olmakla gerçekleştirilebilir. Ne kadar zengin ve bolluk içinde olursa olsun, istiklalden yoksun bir millet, medeni insanlık dünyası karşısında uşak olmak mevkiinden yüksek bir muameleye layık görülemez.

Yabancı bir devletin koruyup kollayıcılığını kabul etmek, insanlık vasıflarından yoksunluğu, güçsüzlük ve miskinliği itiraftan başka bir şey değildir. Gerçekten de bu seviyesizliğe düşmemiş olanların, isteyerek başlarına bir yabancı efendi getirmelerine asla ihtimal verilemez.

Halbuki, Türkün haysiyeti, gururu ve kabiliyeti çok yüksek ve büyüktür. Böyle bir millet esir yaşamaktansa yok olsun daha iyidir!...

O halde, ya istiklal, ya ölüm!”¹⁰⁹

Milli Mücadele döneminde bağımsızlık fikri vatan kavramıyla birlikte daha da güçlendirilmiştir. Ortak devlet, ortak tarih, ortak kader, ortak kültür, ortak manevi inançlar, ortak dil, geleceğe dönük ortak idealler gibi pek çok bağın yanında Türk milletini birleştiren en önemli bağlardan birisi de, her karışı birlikte savunulmuş ve savunulacak olan “bölünmez ortak vatan” unsurudur. Milli Mücadelenin de bağımsızlığını kazanmaya çalıştığı yer, Misak-ı Milli sınırları ile çizilmiş Türkiye topraklarıdır. Türk milletinin ata yurdu burasıdır.

Atatürk, siyasi istiklal ile vatan kavramlarını birlikte değerlendirmektedir. Aralık 1919’da daha fiilen Milli Mücadeleye başlamadan, **“Müstakil yaşamak için feyizli vatanın teminine muhtacız; çizdiğimiz bir hudut vardır, bu hududu ecanibin eline bırakmayacağız”¹¹⁰** diyordu. Sonradan bu anlayış, 21-22 Haziran 1919 tarihli Amasya

¹⁰⁸ Mustafa Kemal ATATÜRK, **Nutuk**, Yay. Haz. Zeynep KORKMAZ, AAM Yay., Ankara, 2005, s. 9.

¹⁰⁹ **A.g.e.**, s. 9-10.

¹¹⁰ Enver Ziya KARAL, **Atatürk’ten Düşünceler**, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yay., Ankara, 1998, s. 12.

Genelgesi'nde, **“Vatanın bütünlüğü, milletin bağımsızlığı tehlikededir”**¹¹¹ şeklinde ifade bulacaktır.

Milli mücadelenin ilk ve öncelikli hedefi milli bağımsızlığı gerçekleştirmektir. Misak-ı Milli sınırları içinde Türk milletinin bir an önce yabancı işgal ve denetiminden kurtulması, her alanda tam serbestlik ve hürriyet esasına sahip yeni bir Türk devletinin işgalci kuvvetlere kabul ettirilmesi istiklal-i tam olarak ifade bulmuştur. Bu özelliğinden dolayı tarihi gerçekliklerden hareket edilmiş, maziden ders alınarak işe koyulmuştur.

Vatan konusunda Osmanlı Devleti'nin düştüğü yanlışlara düşmemenin ne kadar hayati öneme sahip olduğunu Atatürk şu sözleriyle açıklamaktadır:

“Büyük hayaller peşinde koşan, yapamayacağımız şeyleri yapar gibi görünen sahtekar insanlardan değiliz. Efendiler, büyük ve hayali şeyleri yapmadan yapmış gibi görünmek yüzünden bütün dünyanın düşmanlığım, garazını, kinini bu memleketin ve milletin üzerine topladık. Biz Panislamizm yapmadık. Belki yapıyoruz, yapacağız dedik. Düşmanlar da yaptırmamak için bir an önce öldürelim dediler.

Panturanizm yapmadık. Yaparız, yapıyoruz dedik, yapacağız dedik ve yine öldürelim dediler. Biz böyle yapmadığımız ve yapamadığımız kavramlar üzerinde koşarak düşmanlarımızın sayısını ve baskıları arttırmaktan ise, tabii sınıra, meşru sınıra dönelim. Efendiler! Biz hayat ve bağımsızlık isteyen milletiz. Ve yalnız ve ancak bunun için hayatımızı esirgemedik harcarız.”¹¹²

Tam bağımsızlığı Milli Mücadelenin öncelikli hedefi haline getiren Atatürk, Erzurum Kongresi'nden başlamak üzere Milli Mücadelenin her safhasında ısrarla vurgulamıştır. İstiklal-i tam Atatürk'ün şu sözlerinde hayat bulmaktadır:

“Tam bağımsızlık, bizim bugün üzerimize aldığımız vazifenin asıl ruhudur... Biz yaşamak isteyen, onur ve şerefi ile yaşamak isteyen bir milletiz... Bilgin, cahil, istisnasız bütün millet kişileri, belki içinde buldukları güçlükleri tamamen anlamamaksızın, bugün yalnız bir nokta etrafında toplanmış ve kanını sonuna kadar akıtmaya karar vermiştir. O nokta, tam bağımsızlığımızın

¹¹¹ ATATÜRK, a.g.e., s. 21.

¹¹² Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C. I, AAM Yay., Ankara, 1997, s. 216.

sağlanması ve devam ettirilmesidir. Tam bağımsızlık denildiği zaman elbette siyasi, mali, ekonomik, adli, askeri, kültürel vs. her hususta tam bağımsızlık ve serbestlik demektir. Bu saydıklarımızın her hangi birinde bağımsızlıktan yoksunluk, millet ve memleketin gerçek manası ile bütün bağımsızlığından yoksunluğu demektir.”¹¹³

1.1.3. Milli Hakimiyet

Hakimiyet, en üstün iradeye ve otoriteye verilen addır. Bu tarif genel olarak doğrudur ve doğru kabul edilmektedir. Zaten tarif üzerinde herhangi bir anlaşmazlık yoktur; ancak mesele bu hakimiyetin sahibi, yani kime ait olduğu, kaynağı konusunda çıkmaktadır.¹¹⁴

Din ve inanç yani manevi açıdan hakimiyetin kaynağını ele alanlar, hakimiyeti ilahi kaynağa; maddiyatçılar tabii ve fiziki kaynağa; nihayet bazıları da beşeri kaynağa bağlamışlardır. Netice olarak hakimiyet, ilahi, maddi ve beşeri olmak üzere üç kaynağa ayrı ayrı dayandırılmış ve buna göre de üç şekilde yorumlanmıştır. Bununla birlikte, bilindiği gibi insan ne sadece maddi ne de sadece manevi bir varlıktır. İnsan hem maddi hem de manevi bir varlıktır ve bu yönüyle de diğer canlılardan ayrılır. Bu özelliklere sahip insan tabiatında, hem maddi hem de manevi hakimiyet-teslimiyet ve otorite-itaat duygusu mevcuttur.¹¹⁵

Tarih boyunca hakimiyetin, kabile şeflerinden krala ve din adamına kadar pek çok kişinin, ailenin, grubun tabiat üstü varlıklar, tanrılar, dinler ve nihayet Allah adına kullanıldığını biliyoruz. Devlet ve hakimiyet hakkındaki eski fikirler ve anlayışlar devam etmekle birlikte, XVIII. ve XIX. yüzyıllardan itibaren hakimiyetin şekli ve kaynağı üzerinde yeni fikirler ortaya çıkmaya başladı. Tamamen Avrupa çıkışlı bu yeni fikirlerde genellikle hakimiyet sosyal kaynaklara dayandırılmaktadır. Ayrıca yeni fikirler, ilhamını liberalizmden almaktadırlar. Bu yüzden, liberalizmin fert için öngördüğü hürriyet, eşitlik, adalet gibi ilkeler devlet, toplum, coğrafya çerçevesi içinde ele alınmaya ve yeni bir anlam kazanmaya başlamıştır.¹¹⁶

¹¹³ Atatürkçülük (3. Kitap) Atatürkçü Düşünce Sistemi, MEB Yay., İstanbul, 2001, s. 8.

¹¹⁴ KODAMAN, a.g.e., s. 41.

¹¹⁵ Aynı yer.

¹¹⁶ A.g.e., s. 43.

1789 Fransız İhtilali sayesinde, teorik olarak ileri sürülen görüşlerin pek çoğu uygulama alanına intikal ettirilmiştir. Bunun sonucu olarak devletler hukukileşmiş, hakimiyetin kaynağı sosyalleşmiş, toplum milletleşmiş, toprak da vatanlaşmıştır. Özellikle millet kavramının ortaya çıkması ile ferdi hürriyet ve eşitlik ilkeleri daha geniş anlam kazanarak milletler için kullanılmaya başlanmıştır. Bu noktada ortaya çıkan “milli ve millet hürriyeti”, “milli istiklal”, “milli hakimiyet”, “milletler arası eşitlik”, vs. gibi kavramlara baktığımızda fertten millete doğru gidiş açıkça görülebilir.¹¹⁷

Milli hakimiyet, millet tarafından devlete verilen iktidardır. Başka bir deyimle, hakimiyetin bir kişiye, gruba veya çoğunluğa değil, bütün millete ait olmasıdır. Bu tanıma göre, siyasi iktidarı ellerinde bulunduranlar, bu iktidarın sahibi olmayıp, bunu başkaları yani hakimiyetin sahibi olan millet veya halk nam ve hesabına kullanırlar.¹¹⁸

Milli hakimiyetin menşei Fransız İhtilali ile yayınlanan İnsan Hakları Beyannamesinin 3. maddesine dayanır. Buna göre; “hakimiyet millete aittir.” Hiçbir fert veya uzuv ve makam millettten gelmeyen otoriteyi kullanamaz. Milli hakimiyet nazariyesi Fransız İhtilali ile bir pozitif hukuk müessesesi olmuştur.¹¹⁹

Milli hakimiyetin sahibi, hükümler kişi, millet olduğundan, hiçbir şahıs grubu herhangi bir otorite kullanmaya yetkili değildir. Fakat millet, bir uzuv olarak hakimiyeti bizzat kullanamaz, hakimiyet sırf bu amaçla tayin edilmiş kimseler tarafından kullanılacaktır. Bu kimseler millet tarafından seçilen temsilcilerdir. Bu temsilcilerin oluşturacağı meclis, millet adına milli hakimiyeti kullanır.

Bununla birlikte milli hakimiyet nazariyesi halkın bizzat devlet işlerine karışmasını önler. Halkın yasama yetkisini kullanması, çoğunluk tahakkümünü ortaya çıkarırdı. Kaldı ki, halkın bilfiil hakimiyet hakkını kullanmasına imkan yoktur; olsa dahi bunu iyi bir şekilde yapması için ne zamanı ne de bilgisi müsaittir. Halbuki, millet manevi bir varlık olduğundan, iradesini ancak temsilciler vasıtasıyla kullanır. Bu temsilciler, kendilerini seçen seçmenlerden bağımsız olarak ve millet adına hakimiyeti kullanırlar.¹²⁰

¹¹⁷ FEYZİOĞLU, a.g.e., s. 11.

¹¹⁸ Aydın TANERİ, *Atatürk ve Milli Hakimiyet*, AÜTİTE Yay., Ankara, 1983, s. 7.

¹¹⁹ Aynı yer.

¹²⁰ A.g.e., s. 8.

Türkiye’de Milli Hakimiyet esasının hukuki olarak kullanılması II. Meşrutiyettedir. Kanun-i Esasi metninde yer almış olmasa da siyasi ve hukuki belgelere girmiştir. Ülke işgal altındayken, güvenilir bir yerde milletin temsilcilerinin toplanması, padişahın buna katılmasa bile hukuken mümkün olabilmiştir. Osmanlı Meclisinin dağılmasından sonra, ülkenin İstanbul yerine Ankara’daki meclis tarafından doğrudan doğruya yönetilmesinin dayanağı da söz konusu temel ilkelerde bulunabilir.¹²¹

Ülkemizde milli hakimiyetin iktidara gelişi iki aşamada gerçekleşmiştir.

Birinci safha, Osmanlı Devleti’nin I. Dünya Savaşı’nda yenilmesi ve Mondros Mütarekesi’nin 7. maddesi gereğince topraklarının işgale uğramasıyla halkta uyanan tepki dönemidir. Yer yer çeşitli kasaba ve şehirlerde bu haksız uygulamaya karşı kitleler baş kaldırmış, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerini kurarak işbirliği yoluna gitmişlerdir. Bu işbirliği halkta kendi kendini koruma bilincini geliştirmiştir. Bu bilinç milli hakimiyete giden yolu açmıştır.¹²²

İkinci safha ise, Mustafa Kemal Paşanın 19 Mayıs 1919’da Samsun’a çıkmasıyla başlayan ve çok kısa zamanda onun kişiliği etrafında oluşmaya başlayan safhadır. Öyle ki bu safha, mahalli örgütlenmenin milli örgütlenmeye dönüşeceği, fiilen milli iradenin hükümdar iradesinin yerini alacağı dönemdir. Zaten milli hakimiyet, milli irade, milli egemenlik gibi kavramlar da siyasi hayatımıza bu dönemde girmiştir. Atatürk Samsun’a çıktığında uygulamaya koyacağı kararı şöyle açıklamıştır: **“Osmanlı Devleti’nin temelleri çökmüş, ömrü tamam olmuştu... Ortada bir avuç Türk’ün barındığı anayurdu kalmıştı. Son mesele bunun taksimini teminle uğraşmaktan ibaretti. Osmanlı Devleti, onun istiklali, padişah, halife, hükümet, bunlar hepsi medlül kalmamış birtakım manasız elfazdan ibaretti... O halde ciddi bir hakiki karar ne olabilirdi?**

Bu vaziyet karşısında bir tek karar vardı. Hakimiyet-i Milliye’ye müstenit, kayıtsız ve şartsız yeni bir Türk devleti tesis etmek.

¹²¹ Yıldızhan YAYLA, “Osmanlı Devleti’nde Meşrutiyet Kavramı”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, C. IV, İletişim Yay., İstanbul, 1985, s. 952.

¹²² Hamit PEHLİVANLI, “Saltanattan Milli Hakimiyete”, **Erdem AKMD**, C. XI, Sayı 32, TTK Yay., Ankara, (Eylül)1998, s. 533.

İşte, daha İstanbul'dan çıkmadan evvel düşündüğümüz ve Samsun'da Anadolu topraklarına ayak basar basmaz tatbikatına başladığımız karar bu karar olmuştur.”¹²³

Milli Mücadelenin amacını ortaya koyan ilk esaslı belge olan Amasya Tamimi'nde de milli hakimiyete göndermeler yapılmıştır. **“Milletin bağımsızlığını yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır... İstanbul Hükümeti üzerine aldığı sorumluluğu yerine getirememektedir... Sivas'ta milli bir kongrenin toplanması kararlaştırılmıştır. ...her türlü etki ve denetimden uzak milli bir heyetin oluşturulması...”¹²⁴**

Erzurum Kongresi'nin ilk günlerinde kongrenin toplanış amacını kısa ve en güzel bir şekilde özetleyen Mustafa Kemal şunları söylüyordu: **“...milletin mukadderatına hakim bir milli iradenin, ancak Anadolu'dan doğabileceğini belirttim. Milli iradeye dayanan bir Millet Meclisi'nin meydana getirilmesini ve gücünü milli iradeden alacak bir hükümet kurulmasını, kongre çalışmalarının ilk hedefi olarak gösterdim.”¹²⁵**

Yine Erzurum Kongresi'nin dördüncü maddesi Milli Mücadelenin milli hakimiyet prensibine doğru yol aldığının açık bir göstergesidir: **“Kuvay-ı Milliye'yi tek kuvvet olarak tanımak ve milli iradeyi hakim kılmak esastır.”¹²⁶**

Bütün bu sözlerle ifade edilen gücünü millettten alan, milletin azmiyle kurulmuş bir meclis ve yine milli iradeye dayanan bir hükümet; daha açık bir ifadeyle cumhuriyet rejimidir.

Sivas Kongresi kararları da Milli Mücadelenin hangi iradeye, hangi güce dayandırılarak yapılacağı üzerinde durmakta ve mücadelenin temel prensiplerini ortaya koymaktadır. Erzurum'da alınan kararlar pekiştirilmiş ve tüm yurdu kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Milli hakimiyetin temerküz edeceği milli bir meclisin açılması için çalışmalar hız kazandırılmış ve hedefe adım adım ilerlenmiştir.

¹²³ KARAL, a.g.e., s. 17.

¹²⁴ ATATÜRK, a.g.e., s. 21-22.

¹²⁵ A.g.e., s. 45.

¹²⁶ Ag.e., s. 46.

14 Eylül 1919'da Sivas'ta çıkarılmaya başlanan “İrade-i Milliye” gazetesi ve ardından 10 Ocak 1920'de yayınlanan “Hakimiyet-i Milliye” gazetesi, İstiklal Harbinin amacını, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kararlarını millete duyurmak, halkın Türk İstiklal Mücadelesine desteğini sağlamak ve gelişen olayları topluma duyurarak bilgilendirmek amaç ve gayesine hizmet eden yayınlardır.¹²⁷

İrade-i Milliye ve Hakimiyet-i Milliye başlıklarının bu gazetelerde tercih edilmesi tesadüfi değildir. Millet iradesinin tesis edilmeye başlandığı bu erken tarihlerde, milli hakimiyete henüz yabancı olan halkın dikkati elbette ki bu başlıklarla çekilmeye çalışılmıştır. Diğer yandan Türk İnkılabının sadece istiklal mücadelesi olmadığı, topyekün bir değişmeyi içerdiği vurgulanmaya çalışılmıştır. Hatta Hakimiyet-i Milliye gazetesinin başlığının hemen altında yer alan “mesleği milletin iradesini hakim kılmaktır”¹²⁸ ibaresi gazetenin yayınlanış amacını ortaya koymaktadır.

Nitekim 23 Nisan 1920'de açılan Türkiye Büyük Millet Meclisi, hakimiyetin kaynağını millettten alan, milli egemenlik ilkesini hayata geçirildiği Türk milletinin tek temsilcisi olmuştur. Büyük Millet Meclisi hakkında Atatürk'ün şu sözleri milli hakimiyet prensibini temel düstur olarak benimsediğini göstermektedir:

“Millet alınyazısını doğrudan doğruya eline aldı ve ulusal saltanatı ve egemenliğini bir kişiye değil, halkın tümünce seçilen vekillerden kurulan bir yüksek mecliste temsil etti. İşte, o meclis yüksek meclisimizdir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir. Milletın saltanat ve egemenlik makamı yalnız ve ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir ve egemenlik makamının hükümetine, Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti derler. Bundan başka bir saltanat makamı bundan başka bir hükümet kurulu yoktur.”¹²⁹

Avrupa'dan ithal edilen bir fikrin, milli hakimiyet fikrinin Atatürk tarafından Türkün damgasını vurarak, kendi yüksek fikirlerinin damgasını vurarak bu kadar benimsetmek ancak Onun ileri görüşlülüğü ile izah edilebilir. Atatürk milli hakimiyet derken, millete ve Türk milleti fikrine ağırlık vermiş ve bunun üzerinde ısrarla durmuştur. Doktriner milliyetçilik üzerinden hareketle kavramın suiistimallere açık

¹²⁷ Yücel ÖZKAYA, “Hakimiyet-i Milliye”, İA, C. XV, TDV Yay., İstanbul, 1997, s. 201.

¹²⁸ Aynı yer.

¹²⁹ KARAL, a.g.e., s. 21.

taraflarıyla uğraşmamış, pratik anlamda Türk'ün tarihinden, kültüründen, sosyolojik yapısından ve siyasal birikiminden faydalanarak yaptığı sentezle Türk milletinin kullanacağı biçimde kendisine has bir şekil vermiştir. Böylece Yeni Türk Devletinin kimliği milli hakimiyet esnasından yola çıkılarak oluşturulacaktır.

1.2. YENİ TÜRK DEVLETİ'NDE MİLLİ HAKİMİYETİN TESİSİ

1.2.1. Saltanatın Kaldırılması

11 Ekim 1922 tarihinde Mudanya Mütarekesi'nin imzalanmasıyla cephelerdeki savaş sona ermiş, ancak nihai barış henüz gerçekleşmemişti. Taraflar arasında savaşa son verecek bir barış antlaşmasının imzalanabilmesi için 28 ekim 1922'de İsviçre'nin Lozan kentinde bir barış konferansının toplanması kararlaştırıldı. İtilaf Devletleri TBMM hükümeti ile birlikte Osmanlı Hükümetini de bu konferansa çağırıp -tıpkı Londra Konferansı'nda olduğu gibi- aralarında görüş ayrılığı çıkararak bu ikili durumdan faydalanmayı düşünüyorlardı. Ama bu diplomatik amaç, Yeni Türk Devleti için olumlu bir gelişmenin önünü açacaktı; saltanatın ilgası.

Yunanlıların ve İtilaf Devletlerinin sonunda sahneden çekilmesiyle Türkiye'de iki kuvvet karşı karşıya kaldı; bir tarafta askeri zafer ve halk desteğinin yükselttiği halkçı, milliyetçi hükümet ve Meclis; öte yanda, yenilgi ve düşmanla işbirliği sebebiyle itibarı ne kadar düşmüş olursa olsun, her sınıftan Müslüman Türkün gözünde, kendilerini tutanlara hala büyük bir prestij ve otorite sağlayabilen Müslüman devlet ve itikadının eski üstün makamları. İkisi arasındaki nihai çatışma, hala Sultanın İstanbul Hükümeti'ni tanımakta ısrar eden ve Lozan Barış Konferansı'na milliyetçilerle beraber onları da çağırın İtilaf Devletleri tarafından çabuklaştırıldı.¹³⁰

Halbuki bu sulh şartlarının konu olduğu yeni bir konferansa katılmak, Anadolu'da düşman işgaline karşı direnmek için yeni bir hükümet kuran ve ordusunu düzenleyerek memleketi kurtaran TBMM Hükümetinin hakkı idi. Nitekim Mudanya Mütarekesi'ni imza eden devletler, bu hükümetin ordusunun başarısı üzerine onun ileri sürdüğü şartları kabul ederek TBMM Hükümeti'ni resmen tanımışlardı. Bu protokol ile, Mondros Mütarekesi ve Sevr Antlaşması tamamen ortadan kalkmıştı. Adı geçen bu her

¹³⁰ LEWIS, a.g.e., s. 256.

iki metni I. Dünya Savaşı'nda yenilgiyi kabul ederek imza eden Osmanlı Devleti, tarihe karışmış bir durumda idi. Çünkü Sevr ile kendisine tanınmak istenen küçük coğrafi bölgeye dahi devlet olarak sahip olamamıştı. Maalesef asırlarca büyük geniş bölgelerde bir imparatorluk olarak hüküm sürmüş olan bu Türk-Osmanlı Devleti özellikle son tutumu ile yıkılmış bulunuyordu. Çünkü, Türk milletinin Anadolu hareketi olarak düşmana karşı direnişine de engel olmak istemiş ve son yıllarda düşmanlarının emellerine hizmet etmeyi kendisine adeta bir görev saymıştı.¹³¹

TBMM Hükümeti, yenilgiyi kabul ederek Sevr Antlaşması'nı yapmış olan ve tarihe karışan bir Osmanlı Devleti ile beraber, sulh masasına oturamazdı. 1921'de Londra Konferansı'nda "söz milletin temsilcilerinde" diyen Tevfik Paşa, bu kez iki ayrı hükümetin barış konferansında nasıl işbirliği yapacağını soruyordu.¹³² Mustafa Kemal, Tevfik Paşanın bu yazısında, kazanılan başarının elde edilmesine hizmet ettiklerinden bahsedecek kadar cesaret ve Osmanlı devrinin Tevfik Paşalarına yakışır bir üslup sahibi olduğunu açıkça söylemiştir.¹³³

Mustafa Kemal'in Tevfik Paşanın telgrafına verdiği cevap, kazanılan zaferin mimarını ve Yeni Türk Devleti'nin yeni kimliğini ortaya koymaktaydı.

"...Türkiye Büyük Millet Meclisi ordularının kazandığı kesin zaferin olağan bir sonucu olmak üzere yapılması yakın olan barış konferansında, Türkiye Devleti yalnız ve ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti tarafından temsil olunur. Bu gerçekler karşısında yasa ve hukuk dışı olduğu Yüce Meclisçe defalarca belirtilmiş ve duyurulmuş olan kurulların ya da bu gibi kurul üyelerinin, şimdiye

¹³¹ AFETİNAN, *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi*, s. 95.

¹³² Tevfik Paşanın 17.10.1922 tarihli gizli kalması şartıyla Mustafa Kemal Paşaya gönderdiği yazı şu şekildedir: "Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine; Tanrı'nın yardımıyla kazanılan zafer, bundan sonra İstanbul ve Ankara arasında çıkmış olan anlaşmazlık ve ikiliği kaldırmış ve milli birliğimizi sağlamıştır. Ancak İtilaf Devletleriyle aramızda barışın henüz imzalanmamış olmasından dolayı, Avrupa şehirlerinden birinde yakında toplanacağı bilinen barış konferansına önceki gibi her iki tarafın çağrılacağı bilindiğinden, milli esenliğimizle ilgili önemli noktaların görüşüp belirlenmesi için hazırlanılmasının ve söz konusu konferansta, birlikte, milletin haklarının savunulmasına çalışılmasının sizce dahi olumlu bulunacağına inancım tamdır. Bu konuda, tarafınızla görüşüp anlaşmak üzere durumu bilen ve güvendiğiniz bir kimsenin buraya çok gizli bir yönergeyle ve elden geldiğince çabuk gönderilmesi rica olunur efendim." *Atatürk'ün Nutuk'ta Kullandığı Belgeler*, Haz. Kemal BEK, Bordo-Siyah Yay., İstanbul, 2005, s. 333-334. (Belge No: 260)

¹³³ ATATÜRK, *a.g.e.*, s. 466.

kadar defalarca olduğu gibi, bundan sonra da devletin siyasetini karıştırmaktan kaçınmamaları konusunun ne büyük sorumluluk yaratacağı açıktır efendim”¹³⁴

Mustafa Kemal Paşanın İstanbul’a gönderdiği cevap Tefik Paşanın sadrazam unvanıyla 29 Ekim 1922 tarihli TBMM başkanlığına gönderdiği telgrafa sebebiyet vermiş ve Osmanlı Hükümetinin düşüncesini göstermiştir. Yazıda, Bab-1 Ali ile Büyük Millet Meclisi arasında bir ayrılığın düşünülmediği, güçlükler ve baskı altında da olsa Osmanlı hükümetinin üzerine düşen vatan savunmasını yaptığı, Büyük Millet Meclisi ortak bir heyet göndermeyi kabul etmezse Osmanlı hükümetinin Ziya Paşa başkanlığındaki bir heyeti konferansa göndereceği belirtilmekteydi.¹³⁵

Bu durumun aciliyetini gören Mustafa Kemal Paşa, telgraf ve Lozan’da temsil konusunu 30 Ekim günü toplanan Meclis Genel Kuruluna getirdi. Ulusal kurtuluş güçlerine karşı isyanlar çıkartan, üzerlerine inzibat güçleri yollayan, önderlerini idama mahkum eden, “Bir millet var, koyun sürüsü, buna bir çoban lazım. O da benim” diyen padişahın hükümetinin Türk ulusu adına muzaffer bir hükümet olarak barış konferansına katılmaya kalkması büyük bir cüretkarlıktı.¹³⁶ Tefik Paşanın telgrafı Mecliste genel olarak tepkiyle karşılanırken, iki farklı görüşü ortaya çıkardı. Bir grup mebus Osmanlı Hükümeti ve Padişahlığın hükümsüzlüğü şeklinde görüş beyan ederken, diğer grup sadece telgrafa ret cevabı verilmesini ve Bab-1 Ali ve Padişahlık hakkında bir karar verilmemesini istiyorlardı.

Böylece kolay bir iş olmayan ve Mustafa Kemal’in en yakın Milli Mücadele arkadaşlarının da taraftar oldukları saltanatın kaldırılması için gerekli zemin kendiliğinden oluşmuştur. Mustafa Kemal kararını vermişti.¹³⁷ Saltanat ve hilafet birbirinden ayrılacak, birincisi kaldırılacaktı. Bundan böyle sultan diye bir şey kalmayacak, bir Osmanlı şehzadesi, siyasi iktidarı olmaksızın, dini yetkilerle sadece halifelik makamında oturacaktı. Bu uzlaşma ile Mustafa Kemal, dini unsurların siyasi değişikliğe karşı muhalefetini yatıştırmak, meşru sayılan bir otoritenin faydalarını

¹³⁴ **Atatürk’ün Nutuk’ta Kullandığı Belgeler**, s. 334. (Belge No: 261)

¹³⁵ AFETİNAN, **a.g.e.**, s. 97.

¹³⁶ BERKES, **a.g.e.**, s. 504.

¹³⁷ Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk adlı eserinde, Rauf Bey örneğinde Mecliste bulunan saltanat taraftarlarının tutumunu ve bu konu hakkındaki görüşlerini ortaya koymaktadır. Bk. **Nutuk**, s. 463-465.

politikanın üstünde tutmak ve aynı zamanda padişahın şahsi hakimiyetine son vermek umunduydu.¹³⁸

Harekete geçmenin tam sırasıydı. Genel kızgınlığın Mecliste yansıması üzerine bir grup mebus, Osmanlı Devleti'nin yıkılışını ve milletin milli hakimiyet prensibine dayanan Yeni Türk Devleti'nin doğuşunu belgeleyen bir önergeyi Meclise sundular. Mustafa Kemal gerekli desteği vermekte gecikmedi. 1 Kasım 1922'de Mecliste, saltanatın ilgasının gerekliliği üzerine uzun bir açıklama yaptı.¹³⁹ Konuşmada, Osmanlı Devleti'nin son yüzyıllarında Türk milletine reva gördüğü muameleyi, milletin içine düştüğü durumu ve milletin kendi varlığını yine kendisinin koruduğuna vurgu yapıyor; yeni kurulan Türk Devleti'nin milli hakimiyete dayalı olduğu izah ediliyordu.

Siyasi bir manevra ile aşırı dincilerin dikkatini çekmemek için halifeliğin saltanattan ayrılması ve saltanatın kaldırılması formülü benimsendi. Bu esnada Mecliste din adamlarından oluşturulan bir komisyonun konuyu uzatıp gereksiz tartışmalarla saltanatın hilafetten ayrılamayacağını iddia etmeleri üzerine Mustafa Kemal, duruma bir kesinlik kazandırmak için şu konuşmayı yaptı:

“Efendiler, hükümet etmek ve egemen olmak hakkı ilmi nutuklarla elde edilmez. Egemenlik, kuvvetle ve kudretle zorla alınır. Osmanoğulları iktidarı zorla ele geçirmişler, Türk ulusu üzerinde saltanat sürmüşler ve bu saltanatlarını altı asır devam ettirmişlerdir. Şu anda millet isyan etmiş ve hakimiyetini bilfiil kendi eline almaya karar vermiştir. Bu kimsenin karşı koyamayacağı bir emrivakidir. Bu meclisin üyesi herkesin, tabii hukuka dayalı bu görüşe katılması uygun olacaktır. Aksi taktirde, kaçınılmaz hakikatin olguları değişmeyecek, ama ihtimal bazı kafalar kesilecektir.”¹⁴⁰

Bu sert çıkış saltanatın kaldırılması konusunu kaosa dönüştürmek isteyenleri susturmuş ve Mecliste 1 Kasım 1922 tarihli bir yasa ile saltanat ve hilafet birbirinden ayrılarak saltanat kaldırılmıştır. Bu kararda iki madde vardır. Birincisi, “Türkiye halkı hakimiyeti şahsiyeye müstenit olan İstanbul'daki şekli hükümeti 16 Mart 1920'den itibaren ve ebediyen tarihe müntakil eylemiştir” diyordu. İkincisi, hilafetin Osmanlı

¹³⁸ LEWIS, a.g.e., s. 257.

¹³⁹ Konuşmanın tam metni için bk. **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, C. I, s. 287-298.

¹⁴⁰ ATATÜRK, a.g.e., s. 468.

hanedanına ait olduğu kabul ediliyor, fakat onun Türkiye devletine dayandığını ve Meclisin “bu hanedanın ilmen ve ahlaken erşed ve eslah olanı” halife seçeceğini belirtiyordu.¹⁴¹

“Alınan bu kararda saltanatın kaldırılmasına gerekçe olarak, Saray ve Bab-ı Ali'nin “cehalet ve sefaleti” ve bu yüzden “felaketler içine düşmesi”, “düşmanlarla birleşip millet aleyhine harekete gelmiş” olması ve “hıyaneti” olarak gösterilmektedir. Bu yüzden “saltanat” yerine bir “halk hükümeti” tesis etmek gereklidir deniyordu.¹⁴²

Saltanatın kaldırılmasıyla VI. Mehmet Vahdettin padişahlık haklarını kaybettiğinden ve Osmanlı Devleti'nin varlığı resmen sona erdiğinden 17 Kasım 1922'de İngiltere hükümetine sığınarak ülkeyi terk etmiştir. Varlığı devam eden halifelik makamına ise TBMM tarafından Abdülmecit Efendi getirilmiştir.

Saltanatın kaldırılması kamuoyunda belli bir ilgisizlikle karşılanmış beklenen olumsuz tepki görülmemiştir. Hatta İstanbul'da halk arasında sevinç gösterileri bile yapılmış, “yaşasın milli hakimiyet” naraları atılmıştır. Bu da milletin kendi kimliğini bulmaya başladığının bir kanıtıdır. Türk milleti kendini Osmanlı hanedanından ayrı düşünmeye başlamış, hakimiyetini ve egemenliğini başka güçlerin eline vermenin ne büyük felaketlere neden olduğunu bizzat yaşayarak öğrendiğinden milli hakimiyete sahip çıkma konusunda gerekli olan hassasiyeti göstermiştir.

1.2.2. Cumhuriyet'in İlanı

Cumhur, Türkçe'ye Arapça'dan girmiş bir kelimedir ve “halk, ahali, kalabalık” anlamına gelmektedir. Cumhuriyet ise siyasi bir terim olarak “halk yönetimi” anlamını karşılamaktadır.¹⁴³ Cumhuriyet, halka dayanan, gücünü halktan alan bir devlet şeklini ifade eder. Bu anlamda iktidarın kaynağının millete ait olduğu bir sistemdir. Bundan dolayı cumhuriyette iktidar ve otorite bir kişiye ya da zümreye değil, doğrudan doğruya halka, millete aittir.¹⁴⁴

¹⁴¹ LEWIS, a.g.e., s. 259.

¹⁴² Mustafa BIYIKLI, **Batı İşgalleri Karşısında Türkiye'nin Ortadoğu Politikaları –Atatürk Dönemi-**, Gökkuşbu Yay., İstanbul, 2006, s. 233-234.

¹⁴³ Ferit DEVELİOĞLU, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Aydın Kitabevi Yay., Ankara, 2000, s. 145.

¹⁴⁴ Refik TURAN ve Diğerleri, **Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi**, Bulak Kitabevi Yay., Ankara, 2002, s. 151.

Cumhuriyet fikri bir siyasi rejim olarak ilk defa Fransız İhtilali ile ortaya çıkmıştır. Dar ve geniş anlamda olmak üzere iki şekilde kullanılır. Dar anlamda cumhuriyet, sadece devlet başkanının doğrudan veya dolaylı olarak halk tarafından belirli bir süre için seçildiği yönetim biçimi algılanır. Geniş anlamda ise, egemenliğin milletin bütününe ait olması ifade edilir.¹⁴⁵

Cumhuriyet kavramı geleneklere uygun olarak saltanatla yönetilen Osmanlı Devleti'nde fazla işlenmemiştir. Yönetimden memnun olmayanlar, cumhuriyetin ilanını değil, padişahın mutlak otoritesini kısıtlamayı düşünmüşlerdir. Jön Türkler ve İttihatçıların gerçekleştirmek istedikleri cumhuriyet değildir; çünkü onlar Meşrutiyeti istemişler ve yönetimde padişaha bağlılık fikrinden feragat edememişlerdir. Bu sabit fikre taraftar olmaları, yüzyıllardır bir aile tarafından yönetilmiş olmaları ve kökleşmiş bu geleneğe ve tabulara aidiyetlikle açıklanabilir.

Türkiye'de cumhuriyetin ilanı, kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün düşünceleri ile yakından ilgilidir. Çünkü O, gençlik yıllarından beri Türkiye'nin kurtuluşu için meşruti-monarşi tarzı bir yönetimin yeterli olmayacağını düşünmekteydi.¹⁴⁶ Bu yöndeki düşüncelerini beyan etmekten çekinmemiş, ileride Türkiye'de kurulacak bir devletin yeni yönetim biçiminin cumhuriyet olacağını yeri geldikçe ifade etmiştir.

Tarihi belgelere göre incelendiğinde, meşruti idareden demokratik bir rejime geçiş, bir kurtuluş hareketinin milletçe örgütlenerek vatanın belirli sınırlar içinde devlet olarak uluslararası yerini almasıyla mümkün olmuştur. Kurtuluştan sonra kuruluşa gidilmiştir.¹⁴⁷

Batının amansız saldırısı, Osmanlı Devleti'nin girdiği Cihan Harbi'nden mağlup çıkması, Türk milletinin yok olmaya mahkum edilmesi ve medeniyetten soyutlanmaya çalışılması üzerine Anadolu'da başlatılan haklı davada Türk milleti için bir tek kurtuluş yolu vardır; o da milli hakimiyete dayalı yeni bir Türk devleti kurmak. Bu amacı daha 1919 yılında, mücadelenin başında dile getiren Mustafa Kemal Paşa, Erzurum Kongresi

¹⁴⁵ TURAN ve Diğerleri, **a.g.e.**, s. 151.

¹⁴⁶ YALÇIN ve Diğerleri, **a.g.e.**, s. 421.

¹⁴⁷ AFETİNAN, **a.g.e.**, s. 129.

toplanmadan evvel mücadelede başarıya ulaştığında devlet şeklinin cumhuriyet olacağını yakın arkadaşlarına söylemiştir.¹⁴⁸

1919 Mayıs'ından itibaren Mustafa Kemal'in kafasındaki bu düşünceler artık onu aşarak Türk milletine mal oluyordu. Bu yüzden Türkiye'de Cumhuriyet, tabandan gelen bir halk hareketi özelliği gösterir. 1918-1923 yılları arasında olağanüstü bir serüven yaşayan Türk toplumunun Cumhuriyete gidişi aşağıdan yukarıya doğru bir halk hareketi şeklinde gerçekleşmiştir.¹⁴⁹ 21-22 Haziran 1919'da yayınlanan Amasya Tamimi ile Türk İnkılabı bir aksiyon hareketi olarak siyasi ve hukuki hüviyet kazanıyordu. 23 Temmuz 1919'da toplanan Erzurum Kongresi "irade-i milliyeyi hakim kılmak" esasını benimseyip ilan ederek cumhuriyete giden yolu gösteriyordu. Bu tarihten itibaren cumhuriyetin ilanına kadar geçen tarihi süreç, hem Türk milletinin yaşama azmini ifade edecek, hem de zafer sonucu kurulacak yeni devletin şeklini belirleyecektir. 23 Nisan 1920'de açılan TBMM ile gerçekleştirilen milli irade ve milli hakimiyet esaslı rejimin ifadesi olmuştur. Mecliste kabul edilen ilk anayasada yer alan "hakimiyet kayıtsız şartsız milletindir" ibaresine uygun olarak teşkil edilen siyasi rejim ise; adı konmamış bir cumhuriyetti. 29 Ekim'de gerçekleştirilen Cumhuriyetin ilanı ise buna açıklık kazandırmıştır.¹⁵⁰

Bu dönemdeki süreci ve izlediği taktiği Mustafa Kemal şöyle anlatmaktadır:

"Saltanat döneminden cumhuriyet dönemine geçebilmek için herkesin bildiği gibi bir geçiş dönemi yaşadık. Bu dönemde iki fikir ve görüş birbirleriyle durmaksızın mücadele etti. O fikirlerden biri saltanatın sürdürülmesi idi. Bu fikrin taraftarları belli idi. Diğer fikir, saltanat yönetimine son vererek cumhuriyet yönetimi kurmaktı. Bu bizim fikrimizdi. Biz fikrimizi açıkça söylemekte sakınca görüyorduk. Ancak görüşümüzün uygulama yeteneğini saklı tutup elverişli zamanda uygulayabilmek için, saltanat taraftarlarının fikirlerini uygulama alanından uzaklaştırmak mecburiyetinde idik. Yeni kanunlar yapıldıkça, özellikle anayasa yapılırken saltanat taraftarları padişah ve halifenin hak ve yetkilerinin belirtilmesinde ısrar ederlerdi. Biz bunun zamanı gelmediğini veya gerek olmadığını bildirerek o yönü söylemeden geçmekte yarar görüyorduk. Devlet

¹⁴⁸ YALÇIN ve Diğerleri, a.g.e., s. 422.

¹⁴⁹ BIYIKLI, a.g.e., s. 258.

¹⁵⁰ Ali GÜLER-Suat AĞGÜL, Atatürk ve Türk İnkılabı, Emre Yay., İstanbul, 2003, s. 167.

yönetimini cumhuriyetten söz etmeksizin, ulusal egemenlik esasları içinde, her an cumhuriyete doğru yürüyen tarzda biçimlendirmeye çalışıyorduk.”¹⁵¹

Saltanatın kaldırılmış olmasından dolayı doğan devlet başkanlığı sorunu, yabancı devletlerin bu konu hakkındaki görüşleri ve Türkiye'nin yeni rejiminin belli olmaması gibi meseleler, cumhuriyetin ilanı için gerekli ortamı oluşturmuştur. 1923 Ekim'inde baş gösteren hükümet bunalımı cumhuriyetin ilanı için bir fırsat doğurmuştu. Bunu değerlendiren Mustafa Kemal, 29 Ekim 1923'te Türkiye Devleti'nin yönetim biçiminin “cumhuriyet” olduğunu ilan eden bir önergeyi Yüce Meclise sundu. “Buna göre;

-Türkiye Cumhuriyeti'nin hükümet şekli cumhuriyettir.

-Türkiye Cumhurbaşkanı TBMM Genel Kurulu tarafından ve kendi üyeleri arasından bir seçim dönemi için seçilir.

-Türkiye Cumhurbaşkanı devletin başkanıdır. Bu sıfatla lüzum gördükçe Meclise ve Bakanlar Kuruluna başkanlık eder.

-Türkiye Devleti TBMM tarafından idare olunur.”¹⁵²

Bu esaslar TBMM'de kabul edilerek Anayasaya eklenmiştir. Bu suretle Türkiye Devleti Cumhuriyet idaresi ile yönetilecek ve dünya devletleri arasında bu rejimin adı ile tanınacaktır.¹⁵³

Buradan da anlaşılacağı üzere, Cumhuriyet'e ulaşmak kolay olmamış, çok zor ve çetin bir mücadeleden sonra, Türk milletinin karakterine en uygun yönetim biçimi, milli birlik ve beraberliği pekiştirecek ve milli kimliği güçlü bir şekilde inşa edecek Cumhuriyet'e ulaşılmıştır. Atatürk bu mücadeleyi Cumhuriyet'in onuncu yılında şu sözlerle ifade etmiştir:

“Az zamanda çok ve büyük işler yaptık. Bu işlerin en büyüğü temeli Türk kahramanlığı ve yüksek Türk kültürü olan Türkiye Cumhuriyeti'dir.”¹⁵⁴

¹⁵¹ ATATÜRK, a.g.e., s. 567.

¹⁵² A.g.e., s. 544.

¹⁵³ AFETİNAN, a.g.e., s. 131.

¹⁵⁴ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C. II, s. 318.

1.2.3. Halifeliğin Kaldırılması

Halife, sözlük anlamı olarak, bir işte birinin yerine geçen kişi demektir ve genellikle devlet başkanı için kullanılır. İslam terminolojisine göre ise, Hz. Muhammet'in ölümünden sonra Onun yerine geçecek kişi, Müslümanların din ve devlet başkanı anlamına gelir. Bu açılardan hilafet, cismani ve ruhani bir kişiliktir. Hem devlet ve hükümet başkanı ve ordu komutanı olarak dünyaya ait iktidarı temsil eder, hem de baş imam olarak dini işleri yürütür.¹⁵⁵

Halifeliğin tarihçesine baktığımızda Hz. Muhammed'in ölümünden sonra ilk dört halifenin seçimle işbaşına geldiklerini görmekteyiz.¹⁵⁶ Ancak Emeviler devrinde hilafet makamı saltanata dönüştürülmüş, ondan sonraki İslam Devletleri de bu geleneği bu şekilde devam ettirmişlerdir.

Osmanlı Devleti'nde gerçek manada halifelik 1517 yılındaki Mısır Seferi ile geçmiştir. Yavuz Sultan Selim'le birlikte Osmanlı padişahları aynı zamanda İslam dünyasının lideri olan halifelik sıfatını da taşımışlardır. Devletin gücünün devam ettiği yüzyıllar boyunca Osmanlı sultanları halifeliğin dini nüfuzundan yararlanmışlar ama siyasi etkisini kullanmayı denememişlerdi. Halifeliğin siyasi bir araç olarak kullanılması Sultan Abdülhamit II devrine rastlar. Bu dönemde uygulanmak istenen Panislamizm düşüncesi doğrultusunda tüm dünya Müslümanlarını harekete geçirip Osmanlı Devleti için yeni bir politik manevra yaratmak isteyen ümmetçiler, bu gayelerinin ulaşılmaz olduğunu görmek için çok beklemediler. Nitekim, I. Dünya Savaşı sırasında devletten ayrılan Müslüman unsurlar hilafetin gücünü yitirmesine sebep olmuştur. Ama yine de hilafet makamı dini rolü çok etkili bir devlet organizması olarak varlığını Yeni Türkiye Devleti'nde de devam ettirmekteydi.

Milli Mücadelenin bir ürünü olan Türkiye Cumhuriyeti, Cumhuriyet'in ilanı ile bir siyasi bunalımı çözmüştü, ama bu inkılabın bizzat kendisi yeni siyasi bunalımlar yaratmaya adaydı. Cumhuriyet'in ilanı birçok çevrelerce Türk milleti için yeni bir çağın başlangıcı olarak heyecanla karşılandı. Diğerlerinde ise şaşkınlık ve gelecek hakkında derin endişeler yarattı. Cumhuriyet ne demektir? Sadece sultanın hakimiyeti yerine

¹⁵⁵ TURAN ve Diğerleri, **a.g.e.**, s. 153.

¹⁵⁶ Bu özelliğinden dolayı bu döneme cumhuriyet devri denilmiştir. Cumhuriyet yönetim biçimi olarak değil, devlet başkanının seçimle işbaşına gelmesinden dolayı yapılan bir tanımlamadır.

Mustafa Kemal'inkini mi geçirecekti? Halifelik ve onunla birlikte İslam dünyasının lideri olarak Türkiye'nin durumu ne olacaktı?¹⁵⁷ 11 Kasım 1923 tarihli Tanin'in bir makalesi şunları yazıyordu:

“Hilafet bizden giderse, beş on milyonluk Türkiye Devleti'nin, alemi İslam içinde hiç ehemmiyeti kalmayacağını, Avrupa siyaseti nazarında da en küçük ve kıymetsiz bir hükümet mevkiine düşeceğimizi anlayabilmek için büyük bir dirayete lüzum yoktur. Milliyetçilik bu mudur? Kalbinde gerçek milliyetçilik duygusu yatan her Türk, halifelik makamına dört elle sarılmak mecburiyetindedir.”¹⁵⁸

Türkiye Cumhuriyeti'nde Hilafet makamının son dönemi Cumhuriyetçiler ile Cumhuriyet'e karşı bir seçenek gözüyle bakılan ve gizliden gizliye saltanat özlemi çekenlerin yeni bir saltanat rejimi doğurması muhtemel hilafet makamı arasındaki açık çatışma olarak geçmiştir.

Aslında Mustafa Kemal bu konudaki görüşlerini açıkça ifade etmiştir. Hilafet makamının TBMM hakimiyetinde sembolik bir makam olduğunu, konunun tartışma gündemine gelmediği günlerde birçok kez dile getirmiştir. Ona göre:

“Türkiye Büyük Millet Meclisi, halifenin değildir ve olamaz. Türkiye Büyük Millet Meclisi yalnız ve yalnız milletindir. Milletın seçtiği vekillerden mürekkeptir. Bu meclis yalnız ve yalnız milletın emrine mutavaat etmek mecburiyetindedir. İsmi ve makamı ne olursa olsun millet bu hakkını bir şahsa tevdi ve teslim edemez.”¹⁵⁹

Saltanat ve hilafet birbirinden ayrılmış, Abdülmecit Efendi TBMM tarafından halife seçilerek görevini yine Meclise bağlı bir şekilde sürdürmeye başlamıştı. Ama halifelik makamı bir mıknaatıs gibi, şu veya bu sebepten dolayı yeni rejimin varlığını istemeyen bütün gayrı memnunları kendisine çekmiştir. Diğer yandan sadece hilafet makamı değil, ülkede dini temsil eden dini müesseseler, hocalar, şeyhler, müftüler, kadılar ve İslam'ın diğer hizmetkarları, Milli Mücadele yıllarındaki işbirliğinden vazgeçerek saltanatın ilgasından sonra yeni rejime karşı muhalefetin ana kaynağı

¹⁵⁷ LEWIS, a.g.e., s. 262.

¹⁵⁸ ATATÜRK, a.g.e., s. 561. Ayrıca hilafet meselesi hakkında basında çıkan tartışmalar için bk. BIYIKLI, a.g.e.,

¹⁵⁹ KARAL, a.g.e., s. 29.

olmuşlardı. Camilerde, meydanlarda, hatta bazen Meclisin içinde dinsizlik ve kutsal değerlere saygısızlıkla itham ettikleri hükümete karşı gerçek bir manevi gerilla hareketi başlatmışlardı.¹⁶⁰

Fransız İhtilali örneğinden etkilenerek medeni bir toplumun işlerini dinin müdahalesinden kurtarmak suretiyle laik, demokratik yeni bir Türkiye yapmak isteyen Mustafa Kemal, din çevrelerinin başkaldırmasını bastırmaya her zamankinden fazla kararlı idi. Kendisinden önce daha XIX. asırda büyük Osmanlı yenilikçileri bunu bir ölçüde gerçekleştirmek istemişler, Batılı tarzda laik eğitim kurumları açmışlardı. Onun amacı bu atılımları daha da ileriye götürmek ve genç Türkiye Cumhuriyeti'ni örnek bir laiklik yoluna sokmaktı.¹⁶¹

Halife Abdülmecit Efendinin özellikle bir devlet başkanı gibi hareket etmesi, resmi kabullerde bulunması, bazı devlet ileri gelenlerinin halife ile olan münasebetlerinin siyasi boyut kazanması ve İslam aleminden gelen mektuplarla¹⁶² halifeliğin dünya Müslümanları üzerindeki etkisinin hatırlatılması hilafet meselesinin karmaşık bir hale sokuyordu.

Halifelik konusundaki bu gelişmeler bu kurumun kaldırılmasının zamanının geldiğini gösteriyordu. 22 Ocak 1924 tarihinde İzmir'de bulunan Mustafa Kemal Paşanın İsmet Paşaya çektiği telgrafta halifelik hakkında şunlar yazmaktaydı:

“Halifelik makamı ve halifenin kendisi hakkında kötü anlama ve yorumlama imkanı, halifenin kendi tutum ve davranışlarından doğmaktadır. Halife, iç ve özellikle dış yaşantısında ataları olan padişahların yolunu izler görünmektedir. Cuma alayları, yabancı temsilcilere memurlar gönderilerek ilişkiler kurulması, tantanalı gezintiler ve saray hayatı, saraydaki yedek subayların bile halifece kabul edilip yakınmalarının dinlenmesi ve birlikte yakınılması gibi davranışlar bu türdendir... halife ve bütün dünya bilmelidir ki, var olan ve korunan halife ve halifelik makamının, gerçekte ne din, ne de siyaset bakımından hiçbir anlamı ve varlığının bilimsel temeli yoktur. Türkiye Cumhuriyeti varlığını

¹⁶⁰ Paul DUMONT, **Mustafa Kemal**, Tercüme Eden: Zeki ÇELİKKOL, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1994, s. 116.

¹⁶¹ **Aynı yer.**

¹⁶² Bu mektup Hindistan Müslümanlarının lideri İmam Ağa Han ve Emir Ali tarafından İsmet Paşaya gönderilmiş, ancak mektup başbakanın eline geçmeden 5 Aralık günü muhalefet gazetelerinden Tanin ve İkdam'da, ertesi gün de Tevhid-i Efkâr'da yayınlanmıştır.

boş ve temelsiz şeylerle tehlikeye sokamaz. Halifelik makamı bizce tarihsel bir anıdan başka bir şey olamaz...”¹⁶³

İşte bu ortamda 15 Şubat 1924'te İzmir'de ordu kumandanlarıyla Mustafa Kemal'in yaptığı bir toplantıda hilafetin kaldırılması öngörüldü. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, 1 Mart 1924'te Meclisi açış nutkunda halifeliğin kaldırılacağını söyledi. 2 Mart'ta parti grubunda kabul edilen esaslar, 3 Mart 1924'te Meclis toplantısında tartışmalara neden olmuşsa da 429 sayılı kanunla Şeriyeye ve Evkaf Vekaleti ile Erkanı Harbiye Bakanlıkları da kaldırılmış, 430 sayılı kanunla ile de Tevhid-i Tedrisat Kanunu kabul edilmiş ve 431 sayılı kanunla da hilafet kaldırılmıştır.¹⁶⁴

Halifeliğin kaldırılmasıyla Yeni Türk Devleti, Cumhuriyet yolunda önemli ve yeni bir adım atarken halifeliğin Müslümanlar üzerinde birleştirici bir etkisinin de olmadığı ortaya çıkmıştır. Dinin siyaset üzerindeki etkisinin kaldırılmasıyla Türk Devleti, laiklik alanında önemli bir gelişme kaydetmiştir. Halifeliğin kaldırılmasının, siyasi bakımdan olduğu kadar tarihi ve kültürel bakımlardan da büyük bir önemi vardır.¹⁶⁵

Bu inkılapla Yeni Türk Devleti daha sonraki dönemde gerçekleştireceği inkılaplar için bütün siyasi engelleri kaldırmış oluyordu. Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti'nin vatandaşları için bir sorun teşkil eden ve hala kafaları karıştıran dini kimlik unsuru ortadan kaldırılmış oluyordu. Millet kimliği artık tüm kurum ve müesseseleriyle Yeni Türk Devleti'nin kalbine işlenebilirdi. Nitekim, bu dönemden sonra inkılaplar kültürel alanlara yönelmiştir. Laik ve çağdaş Yeni Türk Devleti kültürel ve kurumsal temeller üzerinde yükselecektir.

Halifeliğin kaldırılması geleneksel toplum yapısına sahip Türk milletini çağdaş uygarlık düzeyine ulaştırma mücadelesinin önünü açmıştır. Toplumsal muhalefetle inkılapların önünde yer almak isteyenlerin elindeki önemli bir koz daha böylece alınmış oluyordu.¹⁶⁶

¹⁶³ ATATÜRK, **a.g.e.**, s. 572-573.

¹⁶⁴ AFETİNAN, **a.g.e.**, s. 132.

¹⁶⁵ Orhan UĞURLUOĞLU, “Atatürk, Cumhuriyet ve Milletleşme”, **Erdem AKMD**, C. XI, Sayı 33, TTK Yay., Ankara, (Ocak)1999, s. 1025.

¹⁶⁶ Durmuş YALÇIN ve Diğerleri, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, C. II, AAM Yay., Ankara, 2002, s.42

İKİNCİ BÖLÜM

ATATÜRK İNKILÂPLARIYLA BELİRLENEN TÜRK

ULUSAL KİMLİĞİ

2.1. HUKUK ALANINDA YAPILAN İNKILAPLAR

2.1.1. 1921 Anayasası

Milli Mücadele döneminin devlet müesseseleri ve teşkilatı bilindiği üzere normal şartlarda gelişmiş bir teşkilatlanma değildir. Bu yüzden hukuk ve devlet kurumları konularında alınan kararlar olağanüstülük özelliği taşımaktadır. Bu olağanüstülük, Mondros Mütarekesi'yle başlayan işgaller ve Osmanlı yönetiminin bu işgaller karşısında takındığı tutumdan kaynaklanmaktadır. Takdir edilir ki, işgal altında bulunan ve kurtuluş için türlü senaryolarla zihinleri meşgul edilen bir milletin en tabii hakkı, kendi varlığını savunmaktır. Bu tabii haktan yola çıkılarak parlayan Kuvay-ı Milliye ruhu, hem içteki hem de dıştaki düşmanlarla mücadele etmiş, Türk milletinin haklı varolma savaşını gerçekleştirmiştir.

Milli Mücadele milletin içinden doğan, milli yaşamı yönlendiren ve idare eden, her alanda milletin hem temsilcisi hem de organizatörü olan bir teşkilatla devlet olma yolunda önemli adımlar atmıştır. Meclis-i Mebusan'da Misak-ı Milli kararlarının alınmasından sonra İstanbul'un fiilen ve resmen işgali, vatanseverler için tek bir kurtuluş yolu bırakmıştır; o da Anadolu'da alevlenen Milli Mücadele. İstanbul'dan gelen milletin temsilcileri ve Anadolu'da yapılan yeni seçim sonucu belirlenen temsilciler, 23 Nisan 1920'de açılan Türkiye Büyük Millet Meclisi çatısı altında toplanarak milli irade doğrultusunda Türk milli direnişini örgütleyecek kurumu kurmuşlardır. Artık Türk Milletinin tek temsilcisi vardır; TBMM.

TBMM, kendisinden önce Anadolu'da alınan kararlar doğrultusunda oluşturulmuş Temsil Heyeti'nin bir devlet müessesesi haline dönüşmüş şeklidir. TBMM'nin aldığı ilk kararlarda, "Mecliste toplanan milli iradeyi vatanın geleceğine egemen kılmak esası amaçtır" denilerek izlenecek programın genel hatları ortaya konmuştur.

23 Nisan 1920 tarihinde TBMM'nin açılmasıyla milli bağımsızlık ve milli irade yönündeki kanunların hazırlanılmasına girişilmiş, Mecliste yoğun bir çalışma başlatılmıştır. Mustafa Kemal Paşanın 24 Nisan 1920 tarihinde TBMM'ye sunduğu ilk önerge, TBMM'nin kuruluş gerekçesi ve hedefini ortaya koymasından bakımından önemlidir. Bu önergeye göre:

1- Hükümet kurmak zaruridir.

2- Geçici olarak bir hükümet başkanı seçmek veya Padişaha bir vekil atamak mümkün değildir.

3- Mecliste yoğunlaşan milli iradenin doğrudan doğruya vatanın mukadderatına el koymuş olduğunu kabul etmek temel ilkedir. TBMM'nin üstünde bir güç yoktur.

4- TBMM yasama ve yürütme yetkilerini kendisinde toplar. Meclisten seçilecek ve vekil olarak görevlendirilecek bir heyet hükümet işlerine bakar. Meclis başkanı aynı zamanda bu heyetin de başkanıdır.

5- Padişah ve halife baskı ve zorlamadan kurtulduğu zaman Meclisin düzenleyeceği kanuni esaslar çerçevesinde durumunu alır.

Bu ilkelere dayanan bir hükümetin niteliği kolaylıkla anlaşılabilir. Böyle bir hükümet, milli hakimiyet temeline dayanan halk hükümetidir. Cumhuriyettir.¹⁶⁷

Bu önergeden yola çıkarak yeni bir devletin kurulacağı görülmektedir. Daha Meclisin ilk günlerinde başlayan anayasa çalışmaları buna en güzel delildir. Ancak, kurulan komisyonda ve Mecliste beliren değişik görüşler anayasa çalışmalarını aksatmıştır. İki yönde gelişen bu görüşler şöyledir:

Birinci görüşe göre, Büyük Millet Meclisi hükümeti geçicidir. Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığına kavuşup düşmanın kovulmasından sonra görevi bitecektir. Maalesef bu görüşü savunanlar Milli Mücadelenin amacını kavrayamamış, milli iradeye dayalı milli hakimiyetin tesis edilmesi gerekliliğine inanmamış kişilerden oluşmaktadır.

İkinci görüş ise, saltanat ve hilafetin kaldırılarak, egemenliğin halka verilmesini, yeni devletin hukuki temellerinin de bu anlayışa göre düzenlenmesini isteyenlerden oluşmaktadır. Düşüncelerini açıkça ortaya koyma zamanı gelmediğinden bu ilkeleri doğrudan ortaya koymamışlardır. Buna rağmen Mustafa Kemal inisiyatifi ele alarak halkçılık programının esaslarını Meclise kabul ettirmiştir.¹⁶⁸

TBMM Mustafa Kemal'in belirlediği program çerçevesinde Osmanlı hakimiyetini ve anayasasını artık tanımadığı içindir ki, 20 Ocak 1921 tarihinde yeni

¹⁶⁷ ATATÜRK, a.g.e., s. 300.

¹⁶⁸ YALÇIN ve Diğerleri, a.g.e., C. I, s. 196.

devletin temel kurumlarını saptayan, devlet programını içine alan 23 maddelik bir anayasayı kabul etti. Teşkilat-ı Esasiye adı verilen bu anayasanın temel hükümleri şöyledir:

1- Hakimiyet kayıtsız şartsız milletindir. Yönetim şekli, halkın mukadderatını bizzat ve fiili olarak yönetmesi ilkesine dayanır.

2- Yürütme kuvveti ve yasama yetkisi, milletin tek ve gerçek temsilcisi olan Büyük Millet Meclisi'nde belirir ve toplanır.

3- Türkiye Devleti, Büyük Millet Meclisi tarafından idare edilir ve hükümeti "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti" adını taşır.

4- Büyük Millet Meclisi iller halkınca seçilmiş üyelerden oluşur.

5- Büyük Millet Meclisi'nin seçimi iki yılda bir yapılır. Seçilen üyelerin üyelik süresi iki yıldır ve yeniden seçilmek mümkündür. Eski Meclis, yeni Meclis toplanıncaya kadar göreve devam eder. Yeni seçimlerin yapılmasına imkan görülmediği takdirde, görev süresi yalnız bir yıl uzatılabilir. Büyük Millet Meclisi üyelerinden her biri, yalnız kendini seçen ilin vekili olmayıp aynı zamanda bütün milletin vekilidir.

6- Büyük Millet Meclisi'nin Genel Kurulu, Kasım başında, davetsiz toplanır.

7- Şer'i hükümlerin uygulanması, bütün kanunların yürürlüğe konması, değiştirilmesi, yürürlükten kaldırılması, antlaşma ve barış imzalanması ve vatan savunmasıyla ilgili savaş ilanı gibi temel haklar Büyük Millet Meclisi'ne aittir. Kanun ve tüzüklerin düzenlenmesinde, halk için en yararlı ve zamanın ihtiyacına en elverişli fıkıh ve hukuk hükümleriyle, örf ve adetler ve teamüller esas olarak alınır. Bakanlar Kurulunun görev ve sorumluluğu özel kanunla belirtilir.

8- Büyük Millet Meclisi, hükümeti oluşturan bakanlıkları, özel kanun gereğince seçtiği bakanlar vasıtasıyla yönetir. Meclis, yürütme ile ilgili işlerde bakanlara görev tayin eder; gerekirse bunları değiştirir.

9- Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu tarafından seçilen başkan, bir seçim dönemi süresince Büyük Millet Meclisi başkanıdır. Bu sıfatla Meclis adına imza atmaya ve Bakanlar Kurulu kararlarını onaylamaya yetkilidir. Bakanlar Kurulu üyeleri içlerinden birini kendilerine başkan seçer. Ancak Büyük Millet Meclisi Başkanı Bakanlar Kurulunun da tabii başkanıdır.

10- Türkiye coğrafi durum ve iktisadi ilişkiler bakımından illere, iller ilçelere bölünmüş olup, ilçeler de bucaklardan oluşur.¹⁶⁹

1921 Anayasası, bazı acil ihtiyaçları karşılamak için yapılmış olağanüstü bir anayasadır. 1924 Anayasasına kadar geçen dönemde yeri geldikçe gerekli düzenlemeler yapılmış, Anayasaya bazı kanunlar eklenmiştir. Saltanatın kaldırılması ile ilgili düzenleme Anayasada yer almıştır. Örneğin, 364 numaralı kanunla 29 Ekim 1923'te;

“Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir. İdare usulü, halkın kendi geleceğini kendisinin idare etmesi esasına dayanır. Türkiye Devleti'nin hükümet şekli Cumhuriyettir” şeklinde bir değişiklik yapılarak yeni kurulan devletin devlet şekli resmen belirtilmiş ve ilan edilmiştir. Aynı zamanda “devletin resmi dini İslam ve dili Türkçe'dir” kaydı konulmuştur.¹⁷⁰

Diğer yandan cumhurbaşkanı ile ve kabine sistemine geçişle ilgili esaslar benimsenmiştir. 3 Mart 1924'te de halifeliğin kaldırılması ve hanedana ait malların millet adına devlete ait olmasını kabul eden kanun çıkarılmıştır.

1921 Anayasasına göre TBMM, yasama ve yürütme yetkilerinin yanı sıra yargı yetkisine de sahipti. İstiklal Mahkemelerinin kuruluşu bu duruma örnektir. Anayasadaki kuvvetler birliği ve meclis hükümeti sistemlerinin benimsenmesinin en önemli nedeni ise, ölüm kalım savaşını tek kuvvet merkezinden hızlı hareket kabiliyetiyle yönetmek ve sonuca bir an önce varmak azmidir.¹⁷¹

1921 Anayasası, daha pratik çözümlere ve acil ihtiyaçlara göre olağanüstü durumlarda hazırlandığı için Kanun-i Esasi'nin hukuken ortadan kalkmış olmasına rağmen gerekli maddelerinin yürürlükte olduğunu kabul etmiştir.¹⁷²

Milli Mücadelenin zor şartları içinde devlet yönetimini üstlenen 1921 Anayasası, kısa ve öz bir anayasa olarak ayrıntılara yer vermemekteydi. Milliyetçiliğin hukuki yönden ifadesi olan milli egemenlik ilkesi, 1921 Anayasasının başlıca özelliğidir. Milli

¹⁶⁹ ATATÜRK, **a.g.e.**, s. 382-383. ; AFETİNAN, **a.g.e.**, s. 147-148.

¹⁷⁰ AFETİNAN, **a.g.e.**, s. 145.

¹⁷¹ YALÇIN ve Diğerleri, **a.g.e.**, C. II, s. 86.

¹⁷² **Aynı yer.**

Mücadelenin temelinde kurulan fikri ve siyasi yapı milliyetçilik ilkesine dayanmaktadır. Türk İnkılabının amacı da milli bir devlet kurmaktır.¹⁷³

Mustafa Kemal Atatürk, Türk milletinin saygın ve onurlu yaşayabilmesi için tam istiklal ve milli hakimiyetin temel şart olduğunu bilmekteydi. Bu yüzden de gerçekleştirdiği ilk inkılap milli hakimiyet ilkesi olmuştur. Aynı zamanda bu inkılap, dağılan Osmanlı Devleti'nin yerine Yeni Türk Devleti'nin kurulduğunun hukuki göstergesidir. Kuvay-ı Milliye ruhu, millet ve onun temsilcisi olan Meclis ön plana çıkarılmıştır.

2.1.2. 1924 Anayasası

İnsanlar ve toplumlar, değişen şartlara göre değişme ve sürekli ilerleme halindedirler. Bu değişme ve ilerleme zaman içinde toplum hayatında bir takım değişiklikleri de beraberinde getirmektedir. Bu çerçevede kanunlar veya anayasalar da değişikliğe uğrayabilmekte ve toplumun ihtiyaçlarına cevap verebildikleri ölçüde yürürlükte kalmaktadırlar.¹⁷⁴

20 Ocak 1921 Anayasası, düşman işgali altında, temel hedefi milli bağımsızlığı sağlamak olan I. TBMM'nin olağanüstü şartları gereği, acil ihtiyaçlara cevap verebilmek amacıyla hazırlanmış bir anayasaydı. Bu özelliği bakımından yeni kurulan devletin temel müesseselerini oluşturmuş, ancak ayrıntılara yer vermemişti. Diğer yandan, aşamalar halinde gerçekleştirilmesi düşünülen Türk İnkılabının yaşam alanı bulması için elverişli koşulları yaratmakta eksiklikleri vardı. Bütün bu durumlar, zaman içinde uygulanan inkılapların hukuki zeminini oluşturmak için yapılan düzenlemeleri beraberinde getirmiştir.

Zaten 1921 Anayasası olağanüstü şartlar ortadan kalkınca, toplumdaki değişiklik ve gelişmeler karşısında kendiliğinden yetersiz kalmış, Türk İnkılabının ileri aşamaları için ihtiyaçlara cevap verememiştir. Artık saltanat kaldırılmış, yeni devletin rejimi belli olmuş, hilafet ilga edilmiş, toplum hızlı bir çağdaşlaşma ivmesi kazanmıştır. II. TBMM'nin bir "inkılaplar Meclisi" olma özelliği de yeni bir anayasaya duyulan gereksinimin göstergesidir. Artık 1921 Anayasasında yapılacak değişiklikler, eklemeler ve düzenlemeler çağdaşlığın hızını yakalayamamaktadır.

¹⁷³ EROĞLU, a.g.e., s. 66.

¹⁷⁴ TURAN ve Diğerleri, a.g.e., s. 162.

Bütün bu sebeplerden dolayı Meclis Anayasa Hazırlama Komisyonu yoğun bir çalışma sonucu 20 Nisan 1924'te hazırladığı Anayasa tasarısını Meclise sunmuş ve Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni Anayasası kabul edilerek yürürlüğe girmiştir.

20 Nisan 1924 Anayasası altı bölüm ve 105 maddeden oluşmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci anayasası olan 1924 Anayasası, Milli Mücadelenin kazanılmasından ve cumhuriyetin ilanından sonra kararlı ve düzene kavuşmuş olan yeni devletin demokrasi prensiplerine değer veren bir nitelik taşımaktadır.¹⁷⁵

“Anayasanın I. Maddesinde, “Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir” hükmü yer alır. Bu hüküm özel koruma altına alınarak, değiştirilemeyeceği, değiştirilmesinin teklif dahi edilemeyeceği kabul edilmiştir.”¹⁷⁶ Bu yasayla Türkiye Devleti'nin rejimi kesin bir hükümle belirlenmiş ve yine aynı yasayla güvence altına alınmıştır.

1924 Anayasasında hakimiyetin kayıtsız şartsız millete ait olduğu belirtilmiştir. Milli egemenliği millet adına kullanmaya tek yetkili kurumun TBMM olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca bu maddeden yola çıkılarak, TBMM tek üstün güç olarak kabul edilmiştir.¹⁷⁷

Anayasanın 6. ve 7. maddelerine göre, yasama ve yürütme yetkileri Meclise verilmiştir. Yargı yetkisi ise millet adına bu yetkiyi kullanacak olan bağımsız mahkemelere bırakılmıştır.¹⁷⁸ 1921 Anayasasında gördüğümüz “kuvvetler birliği” ilkesi bu anayasada da devam etmekle birlikte, yargı erkinin ayrılması daha demokratik bir sisteme doğru gidişi göstermektedir.

Devletin dininin İslam, başkentinin Ankara ve dilinin Türkçe olduğu maddesi, 1921 Anayasası'nda olduğu gibi kabul edilmiştir. Ayrıca kamusal alanda vatandaşların haklarını belirleyen hükümler de Anayasada yer almıştır. Bu bakımdan 1924 Anayasası, devletin tüm işlerinin kanuna uygunluğunu sağlamış, böylece “hukuk devleti” olma niteliği gerçekleştirilmiştir. Yine bu Anayasa hukuk inkılabının en güzel biçimde görünüşüdür.

¹⁷⁵ TURAN ve Diğerleri, **a.g.e.**, s. 162.

¹⁷⁶ YALÇIN ve Diğerleri, **a.g.e.**, C. II, s. 87.

¹⁷⁷ Aynı yer.

¹⁷⁸ **A.g.e.**, s. 87-88.

1924 Anayasasına göre, TBMM üyeleri 4 yılda bir seçilir. Seçme yaşı 18, seçilebilme yaşı 30'dur. Cumhurbaşkanı Meclis içinden ve Meclis tarafından 4 yıl için seçilir. Seçme ve seçilme hakkı sadece erkeklere aittir. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları kanun önünde eşittir. Bütün bu içeriği yönünden 1924 Anayasası, 1921 Anayasasına göre daha kapsamlıdır. Toplumun ihtiyaçları doğrultusunda daha sonra değişikliğe uğrayan 1924 Anayasasının değişen maddeleri şöyledir:

- Seçmen yaşı 18'den 22'ye çıkarılmıştır.
- 1928'de "devletin resmi dini İslam'dır" ibaresi Anayasadan çıkarılmıştır.
- 1934'te kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır.
- 1937'de Atatürk'ün temel ilkeleri Anayasaya dahil edilmiştir.
- Tek dereceli seçim sistemi benimsenmiştir.¹⁷⁹

20 Nisan 1924'te kabul edilen 1924 Anayasası, 24 Mayıs'ta yürürlüğe girdi. Hem tek parti hem de çok parti döneminde uygulanan Anayasa, Türkiye Cumhuriyeti'nin en uzun süre yürürlükte kalan Anayasasıdır. 1924 Anayasasının en büyük eksikliklerinden birisi yasaların anayasaya uygunluğunun yargısal denetimini kuramamasıdır. Diğer yandan Anayasa, Cumhurbaşkanına siyasal sorumluluk vermemekle parlamenter sistemin gereğini yerine getirmiş ve Cumhurbaşkanını sembolik yetkilere sahip kılmıştır. Asıl siyasal sorumluluk Başbakan ve Hükümete aittir.¹⁸⁰

Hukuk devletinin bir gereği olarak çağdaş milletler seviyesine ulaşmak için atılan her adım gibi, 1924 Anayasası da çok mühim bir basamağı teşkil etmiştir. Milletimizin yüzyıllardır geri kaldığı medeniyet yarışında arayış bir an önce kapatmak arzusuyla, günün ihtiyaçlarına cevap verebilmek için hazırlanan 1924 Anayasası, görüldüğü gibi hazırlanış amacına uygun olarak zaman zaman değişikliklere uğramıştır.

Klasik anlamda kişi hak ve özgürlüklerine yer vermesi bakımından da hukuk devleti olmanın gereğini yerine getirmiştir. Anayasalar toplumun güvencesidirler. Dolayısıyla toplumun aynası olma özelliği taşırlar. Türk milleti çağdaş kimliğini, hak ve

¹⁷⁹ Sina AKŞİN, "1924 Anayasası", **Türkiye Tarihi IX Çağdaş Türkiye 1908-1980**, Cem Yayınevi, İstanbul, 2005, s. 136.

¹⁸⁰ **A.g.m.**, s. 137.

özgürlüklere verdiği değeri ve medeniyet seviyesini parlamenter sisteme geçme girişimleriyle yansıtmıştır. Bu anlamda 1924 Anayasası en güzel örnektir.

2.1.3. Türk Medeni Kanunu'nun Kabulü

“İnsanlık hayatı her geçen gün yeniliklere, değişikliklere ve gelişmelere sahne olmaktadır. Değişen ve gelişen hayatı, ancak buna uyan hukuki kurallar karşılayabilir. Hukuki yenilikler, değişiklikler ve gelişmeler ile birlikte kişilerin, milletin ve devletin ihtiyaçlarını karşılamak, toplumsal barışı sağlayarak milli birliği güçlendirmek için hukuk kurallarının da çağdaş niteliğe kavuşması gerekir. Atatürk bu gerçeği **“Biz, Türkiye halkını insanlık dünyasından ayırarak kendi başımıza yaşayamayız. Bütün dünya ile bütün insanlıkla beraber yaşarız ve yürürüz! Ve hiç olmazsa onlarla bir hizada yürümeye mecburuz. Buna göre her hususta olduğu gibi özellikle yargıda da zamanın gereklerini daima göz önünde tutmak ve yeni yapacağımız bütün şeyleri ona göre yapmak zorunluluğundayız”** şeklinde belirtmiştir.”¹⁸¹

Türk İnkılabını iki kökten gelme inkılap olarak gören Peyami SAFA, bu köklerden birini “medeniyet” olarak belirtir. Dini hukukun ilgası ve Avrupa hukukunun kabulü olarak nitelediği Medeni Kanunu da bu medeniyetleşme sınıfında yapılan inkılaplar arasında gösterir.¹⁸²

Osmanlı Devleti'nde XVIII. yüzyılla birlikte başlayan Batılılaşma çabaları, bilindiği üzere sadece teknik alanla sınırlı kalmamış, Batı medeniyetinin tesirleri de ülke üzerinde derin izler bırakmıştır. Batılılaşma etkisinin medeni safhası ise daha çok XIX. yüzyılda hissedilir olmuştur. Çok uluslu yapısı gereği farklı özellikteki insanlardan oluşan toplumun zaman içinde değişen ihtiyaçlarına cevap veremeyen klasik Osmanlı şer'i hukuku, Mecelle'nin hazırlanmasıyla çağa uygun hale getirilmeye çalışıldıysa da Mecelle'nin yarı teokratik, yarı laik yapısı toplumun bütün kesimlerini kucaklayamamıştır. Bu sebeple yeni kurulan Türk Devleti, Batı medeniyetinin hukuk kurallarına uygun, çağın gereklerine hitap eden ve Türk inkılapçılığının amacına hizmet eden yeni hukuk kurallarını oluşturmakta gecikmemiştir. Bu amaçla İsviçre Medeni

¹⁸¹ Atatürkçülük (3. Kitap)...., s. 75-76.

¹⁸² SAFA, a.g.e., s. 100.

Kanunu esas alınarak hazırlanan Türk Medeni Kanunu, 17 Şubat 1926 tarihinde kabul edilmiştir.¹⁸³

Yeni Medeni Kanun ile, Müslüman ve gayrimüslimlere uygulanacak hukuk kuralları tek bir esasa bağlanmıştır. Bunun sonucu olarak da bütün hukuk sistemimizin aynı esaslara göre yeniden oluşturulması gerekmiştir. Hukuk birliğini ve vatandaşların aynı hak ve hürriyetlere sahip olmasını sağlamak için, evlenme-boşanma, miras hakkı, kadın-erkek eşitliği, vb. gibi konularda çıkarılan kanunlarla, hem hukuk alanında hem de sosyal hayatta önemli değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Medeni Kanun'un getirmiş olduğu hukuk kuralları çağın gereksinimlerine o kadar uygundur ki, Türkiye'de yaşayan gayrimüslim halk, Lozan Barış Antlaşması'nda kendilerine verilmiş olan örf ve adet kurallarını terk ederek Türk Medeni Kanunu'nu benimsemişlerdir. Bu durum hukukta eşitliğin sağlandığını göstermektedir.

Atatürk, medeniyet konusunda insanlığı büyük bir uygarlık ailesinin farklı üyeleri olarak tanımlar. Bu konuda **“Günümüzdeki ilerlemeler milletlerin medeni ihtiyaçlarını genişletir, çoğaltır ve aydınlatır ve bu medeni ihtiyaçlar ile uyumlu olarak medeni hakların oluşmasını gerektirir. Her devletin ait olduğu toplumun medenileşme derecesiyle uyumlu, hukuki hükümleri vardır. Dünyada mevcut tüm medeni devletlerin medeni kanunları hemen hemen birbirinin çok benzeridir.”**¹⁸⁴ diyerek Türk milletinin medeniyet ailesinin bir üyesi olduğunu belirtmek istemiştir.

Medeni Kanun sayesinde Türk kadını, hakları bakımından dünyanın en ileri memleketlerinin kadınları ile aynı haklara kavuşturulmuştur. Böyle olmakla beraber, tarihe baktığımızda, eski Türk devletlerinde kadının erkekle aynı seviyede tutulduğu görülmektedir. Eski Türk devletlerinde kadın, erkekle aynı hukuk eşitliğine sahipti. Hakanın eşi, devlet idaresinde hakan ile aynı haklara sahip olarak her türlü toplantıya ve merasime katılır, gerektiğinde çeşitli konular hakkında fikrini açıklardı. Öyle ki, hakan merkezde olmadığı zaman ülkeyi “hatun” yönetirdi. Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında eski Türk geleneği devam ettirilmiş, kadın ve erkek eşit ve müşterek hukuka sahip olmuştur. Ancak, bu durum XIV. yüzyıldan itibaren değişmeye başlamış, kuvvetli İslam akidelerinin etkisi ile eskisine göre farklı bir dünya görüşü kazanılmıştır. Her ne

¹⁸³ TURAN ve Diğerleri, a.g.e., s. 176.

¹⁸⁴ Atatürkçülük (1. Kitap) Atatürk'ün Görüş ve Direktifleri, MEB Yay., İstanbul, 2001, s. 165.

kadar Kuran’da kadın lehine tefsir edilen bazı sureler mevcut ise de, uygulamada kadın ikinci plana itilmiştir.¹⁸⁵

Tanzimat dönemine kadar sosyal statüsü her zaman erkeğin gerisinde kalan Türk kadını, Tanzimat’la beraber bazı haklar elde etmeye başlamışsa da tam olarak erkekle eşitlik kazanması Cumhuriyet Dönemine kadar sarkmıştır. Türk kadını Milli Mücadele yıllarında da varlığını göstererek büyük fedakarlıklarla ulusal bağımsızlığın kazanılmasında etkili rol oynamıştır. Türk kadınının Milli Mücadeledeki yerini Atatürk şöyle ifade eder; **“Belki erkeklerimiz memleketi istila eden düşmana karşı süngüleriyle, düşmanın süngülerine karşı göğüslerini germekle düşman karşısında isbat-ı vücut ettiler. Fakat erkeklerimizin teşkil ettiği ordunun hayat membalarını kadınlarımız işletmiştir. Memleketin esbab-ı mevcudiyetini hazırlayan kadınlarımız olmuş ve kadınlarımız olmaktadır. Kimse inkar edemez ki, bu harpte ve ondan önceki harplerde milletin kabiliyeti hayatiyesini tutan hep kadınlarımızdır. Çift süren, tarlayı eken, ormandan odun kesip getiren, mahsulatı pazara götürerek paraya kalbeden, aile ocaklarının dumanını tütüren, bütün bunlarla beraber, sırtlarıyla, kağmsıyla, kucağındaki yavrusuyla, yağmur demeyip, kış demeyip, sıcak demeyip cephenin mühimmatını taşıyan hep onlar, hep o ulvi, o fedakar, o ilahi Anadolu kadınları olmuştur. Binaenaleyh hepimiz bu büyük ruhlu ve büyük duygulu kadınlarımızı şükran ve minnetle ebediyen taziz ve takdis edelim.”**¹⁸⁶

Türk Medeni Kanunu ile eski aile düzenindeki çok kadınla evlenme kaldırılmış, yerine kadına değer vermenin en açık ifadesi olan tek kadınla evlilik kanun maddesi olarak kabul edilmiştir. Kadını mal olarak kabul eden köhne zihniyet Atatürk Türkiye’si’nde Medeni Kanun’un kabulüyle tarihe karışmıştır. Keza evlilik birliği ancak belediye reisi veya onun bir memurunun huzurunda yapılan resmi bir işlem haline getirilmiştir. Birbirini görmeksizin vekiller vasıtasıyla evlenme uygulamadan kalkmış, birbirini tanıyan ve anlayan çiftlerin aile adı verilen kurumu meydana getirmelerine

¹⁸⁵ Cengiz ORHONLU, “Türkiye’de Kadın Haklarının Kazanılması”, **Türk Kültürü**, Yıl VI, Sayı 72, TKAE Yay., Ankara, (Ekim)1968, s. 936.

¹⁸⁶ KARAL, **a.g.e.**, s. 44.

olanak sağlanmışır. Bütün bu yenilikler Türk aile kurumunu hukuksal bir desteğe oturttuğu gibi, Türk kadınına da gereken şerefleri vermiştir.¹⁸⁷

Atatürk'ün **“Daha endişesiz ve korkusuzca, daha dürüst olarak yürüyeceğimiz yol vardır. Büyük Türk kadınına çalışmamızda ortak yapmak, hayatımızı onunla birlikte yürütmek, Türk kadınına ilmi, ahlaki, sosyal, ekonomik hayatta erkeğin ortağı, arkadaşı, yardımcısı ve koruyucusu yapmak yoludur.”** sözü, Türk Medeni Kanunu'nun her geçen gün yenilikleri takip ederek Türk kadınına çağdaş haklar vermek emelinin güzel bir ifadesidir.¹⁸⁸

Sosyal alanda Türk kadınına verilen hakları siyasi alandaki hakların verilmesi takip etmiştir. Türk kadını 1930'da belediye, 1934'te milletvekili seçme ve seçilme hakkını kazanmıştır. Kanunlarla kadın-erkek eşitliği sağlanırken ilk kadın milletvekili 1935 seçimlerinde Mecliste yerini almıştır.¹⁸⁹

Türk İnkılabının başarıya ulaşması ancak medeni gelişmeyle olacaktır görüşü ile yola çıkan inkılapçı kadro, işe toplumun temeli olan aile yapısını medenileştirmekle başlamıştır. Kadın ve erkek eşitliğine dayanan, sevgi ve hoşgörünün hakim olduğu, her alanda birlikteliğin sağlandığı bir ailede yetişen çocuklar da milletin bir ferdi olarak sağlıklı kişiliklere sahip olacaklardır. Türk milletinin her alanda en ileri medeniyeti oluşturması, milli benliğine ve milli karaktere sahip Türk toplumu tarafından sağlanabilir. Dolayısıyla, Türk hukuk inkılapları, bu nihai hedefe ulaşmak için atılmış en sağlam temellerdir.

2.2. EĞİTİM VE KÜLTÜR ALANINDA YAPILAN İNKILAPLAR

2.2.1. Eğitim Alanında Yapılan İnkılaplar

2.2.1.1. Tevhid-i Tedrisat Kanunu

Eğitim, çeşitli disiplinleri ihtiva eden karmaşık bir konudur. Kişileri toplum içinde sürekli değişen hayata hazırlamada, bir ülkenin kalkınmasında veya geri kalmışlıktan kurtarılmasında olduğu kadar, medeniyet ve kültürün gelişmesinde de

¹⁸⁷ Utkan KOCATÜRK, “Atatürk ve Aile”, **Atatürkcülük (2. Kitap) Atatürk ve Atatürkcülüğe İlişkin Makaleler**, MEB Yay., İstanbul, 2001, s. 205.

¹⁸⁸ Aynı yer.

¹⁸⁹ ORHONLU, a.g.m., s. 942.

önemi büyüktür. Aynı zamanda, bir toplumda siyasi, sosyal, ekonomik ve idari alandaki bütün gelişmeleri etkileyen sosyal bir kurum olarak eğitimin insanı disipline eden ve onu bireysellikten toplumsallığa götüren yönü vardır. Bir ülkenin kalkınmasında büyük katkısı olan eğitilmiş insan gücü ise ancak sistemli bir eğitim sayesinde elde edilir. Ne var ki, bu sistemler bir toplumu yükselttikleri gibi geri de bırakabilirler. Bundan dolayı ülkeler ve toplumlar eğitim sistemlerini değişen ve gelişen dünyanın gidişatına göre düzenlemek durumundadırlar. Böyle olmadığı durumlarda geri kalmaya mahkumdurlar.¹⁹⁰

Tarih boyunca hiçbir canlı, insan kadar eğitime muhtaç olmamıştır. Zaten eğitimin hedefi de insanı işlemektir. Bu bakımdan insan, canlı cansız bütün varlıklar içinde işlenmeye ve gelişmeye en elverişli olanıdır.¹⁹¹

Bir milletin milli bir şuur etrafında birleşmesi ile ekonomik, kültürel, sosyal ve teknik gelişmesi ancak o milleti meydana getiren değerlerin korunması ve nesilden nesile aktarılması ile mümkün olmuştur. Şüphesiz bunu sağlayacak en önemli etken ise eğitimidir. Eğitimin gücü, bir milletin tarihi tecrübesine paralel olarak gelişir. Türk milleti de çok köklü bir tarih, geçmiş ve tecrübeye sahip olduğuna göre eğitimin gücünün ortaya çıkabilmesi için sadece eğitim faaliyetlerinin milli ve çağdaş ihtiyaçlara göre planlanması ve teşkilatlanması yeterlidir.¹⁹²

Eğitim, öğrenmeyi yöneltme ve kontrol yoluyla birikimlere şekil vermek için sosyal ve kültürel mirasın birikiminin sürdürülmesini sağlamaktır. İşte bu birikimi yaşayanlar gelecek nesillere en iyi bir şekilde aktarabilmek ve ileri götürmek zorundadırlar. Bunlar ise bilgi, dil ve tecrübe ile mümkündür. Eğitim aslında bir gaye değil vasıtaadır. Yani, iktisadi, sosyal, kültürel yönlerden tarihini, mazisini inkar etmeden modernleştirme ve devam ettirme gücünü topluma kazandırmanın bir vasıtasıdır. Eğitimin her kademesinde asıl amaç ise, toplumu bir taraftan hayat için gerekli bilgi ve

¹⁹⁰ Ayten SEZER, “Atatürk, Cumhuriyet ve Eğitimde Millilik ve Bütünlük”, **Erdem AKMD**, C. XI, Sayı 33, TTK Yay., Ankara, (Ocak)1999, s. 873.

¹⁹¹ Ergünöz AKÇORA, “Atatürk, Cumhuriyet ve Eğitim-Öğretimde Millilik ve Bütünlük”, **Erdem AKMD**, C. XI, Sayı 33, TTK Yay., Ankara, (Ocak)1999, s. 673.

¹⁹² Aynı yer.

tecrübelerle donatmak, diğer yandan ise üst seviyede eğitim ve öğretime hazırlayacak şekilde yetiştirmektir.¹⁹³

Milli eğitim ve kültür deyimleriyle nitelendirilen hareketler, bir toplumun en önemli manevi değerlerindedir. Çünkü fertlerin okuma yazma bilmesi ve bu yolla ilim ve teknik alanlarındaki gelişmelerden fayda sağlaması, ancak bir eğitim sisteminin genel olarak uygulanması ile mümkündür.¹⁹⁴ Bu yüzden ki, Türkler tarih boyunca milli eğitimin önemini kavramışlar ve eğitim sistemlerini bu bilinçle düzenlemişlerdir.

Türklerin eğitim tarihlerine baktığımızda, şüphesiz İslamiyet öncesi Türklerde eğitim ve öğretim büyük önem arzeden konuların başında gelmiştir. Sözlü kültürün yanı sıra yazılı kültürün de varlığı, tarihten alınan mirasın devam ettirilmesinde kolaylık sağlamıştır.

Türklerin İslamiyet'i benimsemeleri Türk eğitim sistemine yeni özellikler kazandırmıştır. Tarih boyunca medreseler incelenirse İslam aleminde Türk hükümdarı Gazneli Mahmut zamanında ilk medreselerin kurulduğu kabul edilir. Medrese, halk arasında yaygın olarak okuma ve yazma öğreten ve bilim yapılan eğitim kurumlarıdır. Gazneli Mahmut, Gazne'de bir okul ve Nişabur'da dört medrese kurmuştur. Özellikle Selçuklular devrinde Alparslan ve Melikşah'ın veziri Nizamül-mülk Nizamiye denilen medrese teşkilatını kurmuştur. Nizamiye medreseleri çağın üstün bir seviyesinde öğrenim yapmış ve özellikle müspet bilimlere de yer vererek büyük gelişmeler kaydetmiştir.¹⁹⁵

Eğitim teşkilatı bakımından meydana gelen büyük değişimin Osmanlı Devleti döneminde olduğu muhakkaktır. Osmanlılarda ilk medrese 1330 yılında Orhan Bey tarafından İznik'te açılmıştır. Medrese nizamının devlet nizamı içinde yer alması Fatih Sultan Mehmet'in kurduğu "Sahn-ı Seman Medreseleri" ile başlamıştır. Yine aynı nizamın bir devamı olarak Kanuni Sultan Süleyman'ın kurmuş olduğu "Süleymaniye Medreseleri" Osmanlı Devleti'nin en muhteşem eğitim müesseseleri olma vasfını kazanmışlardır.¹⁹⁶

¹⁹³ AKÇORA, a.g.m., s. 674-675.

¹⁹⁴ AFETİNAN, a.g.e., s. 175.

¹⁹⁵ Aynı yer.

¹⁹⁶ AKÇORA, a.g.m., s. 676.

Diğer yandan Osmanlı Devleti'nde halkın büyük çoğunluğu klasik okul eğitiminden faydalanamamışlardır. Buna karşılık yeniçeri ocağı, esnaf locaları, Ahi birlikleri, tekkeler ve zaviyeler, kendilerine has eğitimi çevresindekilere uygulamışlardır. Genel olarak devletin eğitim kurumları, mahalle ya da sübyan mektepleri, medreseler, saray okulları olan enderun mektebinden oluşmaktaydı. İlköğretim gereksinimi karşılayan sübyan mektepleri 4-11 yaş arasındaki kız ve erkek çocukların birlikte eğitim gördükleri vakıf kurumları idi. Mahalle mektepleri ise, bir çevre halkının birlikte yaşattıkları kuruluşlardı; hepsinde de eğitim dine dayalı, okuma yazma öğreten bir ilkokul düzeyindeydi.¹⁹⁷

Osmanlı medreseleri İslam dünyasında görülen benzer kurumlardı. Yükselme döneminde en üstün seviyeye gelen medreseler, vakıf usulüyle yaygınlaştırılmışlardır. Bilim ve din dili olarak Arapça'yı öğretmekle işe başlayan medrese, şeriat düzenine göre tam bir dinsel eğitim kurumudur. Medreseleri bitirenler, devletin hem adalet, hem eğitim, hem din yaşamına egemen olan ulema sınıfını oluşturlardı. Fetva yoluyla devlet yönetimine de karışıldılar. Toplumun yaşamı, çoğu noktada dinsel etkiler altında olduğu için medrese, yüzyıllarca gücünü korumuş, Tanzimat'tan sonra da bu kuruma dokunulamamıştır.¹⁹⁸

Osmanlı medreseleri klasik dönemde İslami bilimlerin yanı sıra pozitif bilimlerin de okutulduğu birer ilim merkezi iken XVI. yüzyıldan itibaren bu eğitim kurumlarında bozulmalar meydana gelmiştir. Devletin çeşitli kurumlarındaki bozulmalar, savaşlarda alınan yenilgiler ve iç karışıklıklar sonrası birçok kente göç başlaması ve sağlıksız kentleşme, gelen göçmenlerin medreselerde barındırılması, öğretim ve yöntem bakımından çağın gereklerinin yakalanamaması, usulsüz atamalar, vs. medreselerin işlevini yerine getirememesine yol açmıştır. Aksayan eğitim ve öğretim alanlarında gereksinimi gidermek için öncelikle askeri alanda Avrupa tarzında yeni okullar açılırken, medreselerin yönetimdeki etkisi nedeniyle, bozulmuş düzenine rağmen yaşamını sürdürmesine izin verilmiştir.¹⁹⁹

¹⁹⁷ Süleyman BOZDEMİR, "Atatürk ve Eğitim Cumhuriyet Döneminde Eğitimdeki Gelişmeler", **Erdem AKMD**, C. XI, Sayı 32, TTK Yay., Ankara, (Eylül)1998, s. 439.

¹⁹⁸ Aynı yer.

¹⁹⁹ **A.g.m.**, s. 440.

Medreseler bu derece zayıf ve çağ dışı kalmalarına rağmen devlet üzerindeki egemenliği öylesine yoğundu ki, Tanzimat ve sonrası devlet adamlarımız medreselere dokunamamışlar; zaman zaman tavsiyeler de vererek onları kaderlerine terk etmişler; çağdaş okulları ayrıca kurmak zorunda kalmışlardır. Böylece Türk eğitim hayatında, mektep ve medrese ikiliği başlamış, iki tip eğitim, iki tip aydın yetiştirmeye devam etmiş; toplumu birbirine yabancı kesimlere bölmüştür.²⁰⁰ Ne var ki, ulema ve tutucu çevrelerin desteklediği İslami eğitim düzeniyle, yenilik taraftarlarının yaygınlaştırmaya çalıştıkları laik eğitim düzeni felsefeleri, amaçları, ders programları ve genel yapılarıyla ayrı dünyalara sesleniyorlardı. Bu nedenle de, Osmanlı'da yüzyıl süren bir eğitim ikiliği çatışması yaşanmıştır.²⁰¹

Osmanlı eğitim sistemiyle ilgili özetle şunları söylemek mümkündür:

- 1- “Osmanlı eğitim sistemi, ümmet döneminin ve ümmet siyasetinin bir aracı olmuştur.
- 2- Medrese eğitimi, Türk toplumunun bağımsızlık ve ilerleme yollarını açamamıştır.
- 3- Toplumda bilgisizlik yaygındı. Okuma yazma oranı hep % 10'lar civarında kalmıştır.
- 4- Öğretim yöntemleri yetersizdi. Yaratıcılığı engelleyici ve ezberci nitelikte idi.
- 5- Eğitim ulusal değildi. O nedenle milli bir kültür politikası oluşturulamamıştı.
- 6- İstikrarlı bir eğitim politikası yoktur. Osmanlı eğitiminin son dönemlerinde her maarif nazırının ayrı birer programı vardır.
- 7- Tüketici insan yetiştiren, yaşamı pek bilmeyen, yüzeysel bilgiye sahip insan yetiştirme amaçlı bir eğitim sistemi vardı.

²⁰⁰ M. Nuri KODAMANOĞLU, “Cumhuriyetin 75. Yılında Eğitimde Bütünlük ve Millilik”, **Erdem AKMD**, C. XI, Sayı 32, TTK Yay., Ankara, (Eylül)1998, s. 503.

²⁰¹ BOZDEMİR, **a.g.m.**, s. 441.

8- Geleneksel olarak uygulanan eğitim, bu dünyaya değil, öbür dünyaya yönelikti. Çağın gereklerine, gerçeklerine ve toplumun gereksinimlerine yanıt verememekteydi.”²⁰²

Azınlık unsurları kendi ulusal eğitimlerinde Batı örneğinde yol alırlarken Osmanlı Türkleri eğitimde ikiliğin, din etkisinin, milli eğitimin yoksunluğunun faturasını ağır ödemiştir. Artık İmparatorluğu zayıflatan, yıkılıp dağılmasına neden olan kusur ve eksiklikler Milli Mücadele ile yeni kurulan Türk Devleti’ne taşınmazdı. Tabiatıyla işe eğitim reformu ile başlamak gerekirdi. Böyle de olmuştur.²⁰³ Milli Mücadele döneminden itibaren Atatürk’ün en çok üzerinde durduğu önemli konulardan biri eğitimdi. Zira, O eğitimin bir milletin hayatında oynadığı role inanan bir insandı. Kendisi bir eğitimci veya bir eğitim düşünürü olmamasına rağmen, bir devlet adamı olarak kurulan devletin devamının yetiyecek yeni nesillere bağlı olacağını düşündüğünden sık sık eğitimin önemini vurgulamış ve yeni eğitim politikasının esasları hakkında görüş ve tavsiyelerini bildirmiştir.²⁰⁴

Mustafa Kemal’in Milli Mücadele yıllarında eğitim konusunda ilk önemli beyanlarından biri, 16 Temmuz 1921 günü Ankara’da toplanan Maarif Kongresi’ndeki konuşmasıdır. Bu konuşmanın bir özelliği, Kurtuluş Savaşının en zor günlerinde, düşman ordularının Anadolu içlerine saldırılarının şiddetlendiği ve ordumuzu geri çekilmek zorunda bıraktığı Kütahya-Eskişehir Savaşları’nın buhranlı bir zamanında yapılmış olmasıdır. Mustafa Kemal’in zafere olan inancı tamdır. Eğitimcilerden savaş sonrasında uygulanmak üzere dikkat ve özenle işlenip çizilmiş ulusal bir eğitim programı ister.

“Şimdiye kadar izlenmiş olan eğitim ve öğretim biçimlerinin, ulusumuzun gerilemesinde en önemli nedenlerden biri olduğu kanısındayım. Onun için, bir ulusal eğitim programından söz açarken, geçmişin asılsız uydurmalarından, yaradılışımıza uymayan yabancı düşüncelerden, Doğudan ve Batıdan gelebilen her türlü etkiden büsbütün uzak, tarihi ve ulusal varlığımıza uygun bir kültürü öne sürmüş oluyorum. Çünkü ulusal dehamızın tam olarak gelişmesi, ancak böyle bir kültürle sağlanabilir. Rastgele bir yabancı kültürü kabullenmek, şimdiye kadar

²⁰² BOZDEMİR, a.g.m., s. 444.

²⁰³ KODAMANOĞLU, a.g.m., s. 504.

²⁰⁴ SEZER, a.g.m., 874.

peşine takıldığımız yabancı kültürlerin yıkıcı sonuçlarını tekrar ettirebilir. Kültür, bu düşünce ekini ortama bağlıdır. O ortam, ulusal karakterdir.”²⁰⁵

16 Temmuz 1921’de Ankara’da toplanan Maarif Kongresi yurdun her tarafından gelen 250’den fazla erkek ve kadın öğretmeni bir araya getirmiştir. Kongrede ele alınan başlıca konular arasında; ilkokul ve orta öğretim programları, köy öğretmenlerinin yetiştirilmesi gibi konular olduğu görülmüştür. Kongreyi Mustafa Kemal cepheden gelerek açmış ve çok önemli bir açış konuşması ile eğitim ve öğretime verilen önem üzerinde durmuş, gelecek için önemli mesajlar vermiştir. Bu konuşmasında:

“Bugün Ankara milli Türkiye’nin milli maarifini kuracak Türkiye Öğretmenler Kongresinin toplantısına sahne olduğu için iftihar etmektedir. Gerçi bugün maddi manevi bütün kuvvet kaynaklarımızı milli sınırlarımız içindeki düşmanlara karşı kullanmak mecburiyetindeyiz. Memleketin irfanı için tahsis edilebilen şey, gelecekte maarifimize destek olabilecek temeli kurmaya kafi değildir. Ancak geniş ve yeterli şartlar ve vasıtalara malik oluncaya kadar geçecek mücadele günlerinde dahi büyük bir dikkat ve itina ile işlenip, çizilmiş bir milli eğitim programı vücuda getirmeye ve mevcut eğitim teşkilatımızı bugünden verimli bir şekilde çalıştıracak esasları hazırlamaya gayret göstermeliyiz.”²⁰⁶

Bu sözler, bağımsızlık savaşı veren bir önderin kültür ve eğitim alanında zaman kaybetmeden hedeflerin belirlenmesi ve milli eğitimin amaçları doğrultusunda yeni nesiller yetiştirilmesinin aciliyetini vurgulamaktadır. Aynı düşünceyi 1924 yılının Mart ayında TBMM açış konuşmasında şu sözlerle anlatır:

“Yetişecek çocuklarımıza ve gençlerimize görecekları öğrenimin sınırı ne olursa olsun, her şeyden önce, Türkiye’nin bağımsızlığına, kendi benliğine, ulusal geleneklerine düşman olan bütün öğelerle mücadele öğretilmelidir.”²⁰⁷

Atatürk’ün eğitimle ilgili bu sözleri Anadolu toprakları üzerinde ilk kez çınlayan, ilk kez dile getirilen düşüncelerdir. Atatürk’ün sözleri bir topluluğu bir arada

²⁰⁵ Turhan OĞUZKAN, “Atatürkçü Eğitim Politikası ve Milli Eğitim”, *Atatürkçülük (2. Kitap) Atatürk ve Atatürkçülüğe İlişkin Makaleler*, MEB Yay., İstanbul, 2001, s. 117.

²⁰⁶ *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, C. II, s. 19-20.

²⁰⁷ OĞUZKAN, a.g.m., s. 118.

tutmak için değil, bir ulusu ulus yapmak için söylenmiş, nihai tasarımı ulusal oluşumun sağlanması için atılması gereken adımları belirten sözlerdir.²⁰⁸

Cumhuriyetin ilanıyla birlikte, eğitim sistemimizi yenileştirme çabaları yoğunlaşmıştır. Nitekim 3 Mart 1924 tarihinde kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu'yla "eğitim ve öğretimin birleştirilmesi" anlamına gelen ve 14 maddeden ibaret olan 429 sayılı kanunla şu düzenlemeler getirilmiştir. Buna göre:

- 1- Ülkede tüm bilim ve öğretim kurumları Maarif Vekaletine bağlanmıştır.
- 2- Şeriyeye ve Evkaf Vekaleti ya da özel vakıflarca idare edilen tüm medrese ve mektepler Maarif Vekaletine bağlanmıştır.
- 3- Şeriyeye ve Evkaf Vekaleti bütçesinden mekteplere ve medreselere ayrılan paralar maarif bütçesine geçirilmiştir.
- 4- Maarif Vekaleti yüksek din uzmanları yetiştirmek için darülfünunda bir ilahiyat fakültesi, imam ve hatip yetiştirmek için de ayrı mektepler açmıştır.
- 5- Askeri okullar 1925'te tekrar Milli Savunma Bakanlığına bağlanmıştır.²⁰⁹

Nitekim bu çalışmalar sonucu eğitim laikleşmiş ve demokratikleşmiştir. Laik ve Atatürk ilkelerine bağlı yeni bir insan tipi yetiştirmek eğitimin amaçlarından biri olmuştur. Kadın eğitimine önem verilmiş, bu alanda büyük gelişme sağlanmış, erkek ve kız karışık eğitim kesinleşmiştir. 1924'te çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile tüm okullar Milli Eğitim Bakanlığına bağlanmış ve medreseler kaldırılmıştır.²¹⁰

Tevhid-i Tedrisat Kanunu eğitim alanında gerçek bir devrim niteliğindedir. Bu yasa çıkmadan evvel ülkeyi ikiliğe mahkum etmiş iki tip insanın çatışması milleti geri bırakmıştı. Laiklik ilkesinin 1937'de Anayasaya girdiğini düşünürsek, daha bu tarihte, 1924'te, laik eğitimin uygulama alanı bulması devrimlerin bütüncülüğüne işaret etmektedir. Bu yönüyle de Atatürk'ün Türk milli eğitimi ve bunun dayanacağı temel ilkelerini oluşturmuştur. Bu ilkeler şöyle sıralanabilir; Ulusal eğitim, laik eğitim ve pozitivist eğitim. İşte Tevhid-i Tedrisat Kanunu, bu amaca giden yolu açmış, yeniliklerin önündeki engelleri kaldırmıştır. Aynı zamanda devletin çizmiş olduğu bu

²⁰⁸ Mehmet HABERAL, "Atatürk, Cumhuriyet, Eğitimde Ulusallık ve Bütünlük", **Erdem AKMD**, C. XI, Sayı 31, TTK Yay., Ankara, (Mayıs)1999, s. 108.

²⁰⁹ AKÇORA, **a.g.m.**, s. 682.

²¹⁰ **Aynı yer.**

eğitim programı yeni Türk Devleti'nin bireylerinin kimliğini oluşturmada çok önemli bir basamak teşkil etmiştir.

2.2.1.2. Milli Eğitimin Genel Amaçları ve Temel Nitelikleri

Türk milli eğitiminin amaçları daha Milli Mücadele devam ederken ortaya konmuştur. Mustafa Kemal, eğitimle ilgili olarak yaptığı çeşitli konuşmalarda milli eğitimin içeriğini, amaçlarını ve gerekçelerini sürekli dile getirmiştir. Milli eğitimin amaçlarına değinmeden önce Türk İnkılabı ve Atatürk açısından milli eğitimin önemini vurgulamakta yarar vardır. Atatürk'e göre;

“Bir milleti hr, bağımsız, şanlı, yüce bir sosyal toplum halinde yaşatan veya bir milleti esaret ve sefalete sevkeden terbiyedir. Terbiye kelimesi yalnız olarak kullanıldığı zaman herkes kendine göre bir anlam çıkarır. Ayrıntıya girişilirse terbiyenin hedefleri, amaçları çeşitlenir. Mesela dini terbiye, milli terbiye, milletlerarası terbiye... Bütün bu terbiyelerin hedef ve gayeleri başka başkadır... Yeni Türk Cumhuriyeti'nin yeni nesle vereceği terbiye, milli terbiyedir.”²¹¹

Milli Mücadele yıllarında TBMM, halkçılık programı gereği daha 2 Mayıs 1920 gibi erken bir tarihte Maarif Vekaletini kurmuştur. Bu dahi, Milli Mücadeleyi yürütenlerin eğitim içine ne derece önem verdiklerinin basit bir kanıtıdır. Diğer yandan yukarıdaki bölümde değindiğimiz 16 Temmuz 1921 tarihli Maarif Kongresi de savaş ortamında Anadolu'nun birçok bölgesinden eğitimcilerin katıldığı bir kongre olarak, yeni kurulacak Türk Devleti'nin eğitim işlerini görüşmek üzere tertip edilmiştir. Atatürk'ün bu kongrede vurguladığı noktaları incelemiştik. Bu konuşmasında Atatürk; **“Yüzyıllar süren derin bir umursamazlığın devlet yapısında açtığı yaraları sarmak için gerekli olan çabaların en büyüğünü, hiç kuşkusuz eğitim alanında esirgemenen göstermek gerekir... Ayrıntılarını tümüyle uzmanlara bırakmak istediğim bu konuyla ilgili genel düşüncelerimi bir sonuca bağlarken, yeni kuşağın donatılacağı manevi değerler arasında güçlü bir erdem sevgisiyle, güçlü bir disiplin eğitiminden söz etmek zorundayım. İşte bu kurultayınızda yalnız çizilmiş eski yollardan yürünmesi gerektiğini değil, belki ileri sürdüğüm koşulları içeren yeni bir sanat ve bilim yolu bulmak, ulusa göstermek ve yeni kuşağı bu yolda**

²¹¹ Atatrklk (1. Kitap)..., s. 291.

yürütmede önder olmak gibi kutsal bir görev bekliyoruz.”²¹² demekle eğitimin hayati önemine atıf yapmıştır.

Atatürk’ün Türk milli eğitiminin durumuna ilişkin teşhis ve gözlemleri daha Milli Mücadele yıllarından başlamış, Cumhuriyetin ilanından sonra bunların tedavisine girişilmiştir. Onun bu teşhislerini şöyle sıralayabiliriz: Toplumumuzda yaygın bir bilgisizlik vardı. Eğitim ve öğretim yöntemleri toplumumuzun bünyesine uygun değildi. Çocuklarımız üzerinde aile ve din baskısı fazla idi. Eğitimimiz milli değildi. İstikrarlı bir eğitim programı yoktu. Bütün bu sebeplerden dolayı eğitim sistemi, Cumhuriyete kadar kendini, hayatı bilmeyen, her konuda yüzeysel bilgi sahibi, tüketici insan yetiştirmişti.²¹³

Milli eğitimin genel amaçlarına geçmeden evvel Atatürk’ün eğitime verdiği değeri gösteren bir başka sözünü burada almak son derece önemlidir.

“Memleketimizi , toplumumuzu gerçek hedefe, mutluluğa erdirtmek için iki orduya ihtiyaç vardır. Biri vatann hayatını kurtaran asker ordusu, diğeri milletin geleceğini yoğuran kültür ordusu... Bir millet irfan ordusuna sahip olmadıkça, muharebe meydanlarında ne kadar parlak zaferler elde ederse etsin, o zaferlerin kalıcı sonuçlar vermesi ancak irfan ordusuna bağlıdır.”²¹⁴

Türk milli eğitiminin amacı, güçlü bir devlet kurmak, huzur ve refah içinde yaşayan bireylerden oluşan milli bir toplum oluşturmak, Türk Devleti’nin milli varlığının bilinciyle gelecek nesillere milli kültürü aktarmaktır.

Mustafa Kemal’e göre, milli eğitim sisteminde başarılı olabilmek için izlenecek yol şudur:

“Öğretmen Bayanlar, Öğretmen Baylar: Bütün bu gerçeklerin iyice anlaşılması ve iyice sindirilmesi için her şeyden önce bilgisizliğin yok edilmesi gerekir. Öyleyse, eğitim programımızın, eğitim politikamızın temel taşı, bilgisizliğin yok edilmesidir. Bu yok edilmedikçe yerimizde kalırız.”²¹⁵

²¹² Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, C. II, aynı yer.

²¹³ AKÇORA, a.g.m., s. 690.

²¹⁴ Atatürkcülük (1. Kitap)...., aynı yer.

²¹⁵ OĞUZKAN, a.g.m., s. 119.

Atatürk 1 Kasım 1926 günü TBMM açış konuşmasında eğitimle ilgili gelişmeleri belirterek Talim ve Terbiye Dairesinin kurulduğunu açıklamıştır. Atatürk eğitimle ilgili görüşlerini 1927 yılı genel kongresinde belirlemiştir. Eğitim siyaseti başlığını taşıyan bu görüşe göre:

1- “Eğitim milli, laik ve tek okul esasına dayanmış olmalıdır. Eğitimde amacımız, ulusal toplumun medeni ve toplumsal değerini yükseltecek, ekonomik kudretini artıracak vatandaşları yetiştirmektir.

2- İlk öğrenim yapmamış vatandaşlara gereken bilgileri halk dersanelerinde verilmeli ve çeşitli ekonomik işler gören vatandaşların üretim kudretini artıracak mesleki kurslar açılmalıdır.

3- Türk dilinin gelişmesini mümkün kılacak tedbirler alınmalı, çok önemli olan harf meselesi üzerinde durulmalıdır.

4- Gelecek nesiller Türkiye’nin bağımsızlığını koruyacak, cumhuriyeti koruyup yükseltecek biçimde yetiştirilmelidir.

5- Eğitimimiz milli olmalıdır.

6- Eğitim bilime dayanmalıdır.

7- Eğitim işe yarar, üretici ve hayatta başarılı olacak insanlar yetiştirmelidir.

8- Eğitim çocuğa hürriyet vererek, yeni nesillerde fazilet, fedakarlık, düzen, disiplin, kendine ve milletine güven duygularını geliştirmelidir.

9- Eğitim toplumu cehaletten kurtarmalı, onun bilgi ve ahlak düzeyini yükseltmeli, kabiliyetlerini ortaya çıkarıp geliştirmelidir.”²¹⁶

Kısaca özetlemek gerekirse, Cumhuriyetin milli eğitim politikasının esas amacının “Türk milletini medeniyet safında en ileriye götürmek ve genç nesilleri Türk milletini yüceltecek şekilde aşk, irade ve kudretle yetiştirmek; onları milli, medeni, insani fikir ve hislerle donatmak” olarak belirlendiği görülür.

Atatürk 1 Kasım 1937’de eğitim konusundaki görüşlerini özetleyerek hem gelecek nesillere hem de Milli Eğitim Bakanlığına bir vasiyet gibi şunları söyler:

²¹⁶ AKÇORA, a.g.m., s. 693-694.

“Büyük davamız en uygar gönençli ulus olarak varlığımızı yükseltmektir. Bu büyük Türk milletinin devamlı idealidir. Bunda başarı ancak türeli bir planla ve rasyonel tarzda çalışmakla elde edilebilir. Bu sebeple okuyup yazma bilmeyen tek vatandaş bırakmamak; memleketin büyük kalkınma savaşının istediği teknik elemanları yetiştirmek, memleket davalarının ideolojisini anlayacak, anlatacak, kuşaktan kuşağa yaşatacak birey ve kurumları yaratmak.”²¹⁷

2.2.1.3. Yeni Türk Harflerinin Kabulü

Cumhuriyet Döneminde eğitim ve öğretim sorununun en büyük devrimi harf inkılabıdır. İnsanlar fikirlerini bir başka kimseye bildirmek için konuşarak kulağa ve yazı ile de göze hitap ederler. Dünya medeniyetlerinde çeşitli yazı sistemleri uygulanmış ve binlerce yıl önceki insan düşüncelerini ve tarihi olayların belgelerini bugüne kadar getirmiştir. Yazı şöyle tarif edilmektedir: “Konuşulan dili belirli işaretlerle tespit eden bir sistemdir.” Türkiye’de eski çağlardan itibaren tabletler ve taşlar üzerine yazılmış belgeler bulunmaktadır. Bugünkü bilgilerimize göre Türkiye’de dört bin yıldan beri çeşitli türlerde yazılar kullanılmıştır.²¹⁸

Türkler İslamiyet’ten önce Göktürk ve Uygur alfabelerini kullanmışlar, Orhun Yazıtları başta olmak üzere pek çok değerli eser vücuda getirmişlerdir. Türklerin İslamiyet’i kabulünden sonra ise Arap alfabesini kullanmaya başladıklarını görüyoruz. Arapça’nın derin tesiriyledir ki, Kaşgarlı Mahmut Türkçe’nin de Arapça kadar, hatta ondan daha zengin bir dil olduğunu ispat etmek için Divan-ı Lügat-it Türk adlı eserini kaleme almıştır. Arapça’nın yanı sıra Farsça’nın da Türk dilini etkisi altına alması, uzun yüzyıllar boyunca Türkçe’nin Arap harfleriyle yazılmasından bir rahatsızlık duyulmamasına neden olmuştur.

Türkçe’nin Arap harfleriyle yazılması XIX. yüzyıldan sonra Osmanlı Devleti’nde pek kabul görmemeye başlamıştır. Bunda Batı medeniyeti ile girişilen münasebetler etkili olmakla birlikte Orta Asya’dan gelen Türk düşünürlerin de payı yadsınamaz. Dilin yeni ihtiyaçlara göre düzenlenmesi fikri Tanzimat dönemine kadar uzanır. Bu fikir edebiyatçılar ve düşünürler tarafından devamlı surette tartışılmış, zaman zaman da resmi çalışmalara sahne olmuştur. Ancak XIX. yüzyıl ortaları henüz

²¹⁷ HABERAL, a.g.m., s. 112.

²¹⁸ AFETİNAN, a.g.e., s. 181.

Osmanlıcanın bütün genişliğiyle egemenliğini devam ettirdiği yıllardır. Bu yüzden gerek dilde sadeleşmenin gerekse harf değişikliğinin öncelik kazanamadığını görmekteyiz.

1908 Meşrutiyet inkılabından sonra harf ve imlayı düzeltme ve düzenleme yolunda bazı teşebbüsler yapılmıştır. “Sarf, Lügat, İmla Encümenleri” kurulmuş, yazıda bazı kolaylıklarla beraber bir düzenlik aranmıştır. Bu çalışmalar karşısında, Latin harflerinin kabulü hakkında o devre göre, büyük bir cesaretle ortaya atılan bazı düşünce ve teklifler olmasına rağmen bunlar başarı kazanamamıştır.²¹⁹

Dil ve alfabe sorunu Cumhuriyetle birlikte tartışılmaya devam etmiştir. Türk İnkılabının fikri ve medeni icapları hemen hemen Cumhuriyetin ilanıyla beraber bir bütün halinde tatbik sahasına intikal etmiştir. Mustafa Kemal Atatürk bu mesele üzerinde öğrenim hayatında olduğu gibi askerlik hayatında iken de meşgul olmuş, yabancı dil öğreniminde Arap harfleri ile Latin harflerini karşılaştırmıştı. İlk defa Erzurum Kongresi'nin bittiği akşam Mazhar Müfit Kansu'ya sıra ile hatıra defterine yazdırdığı inkılaplar arasında, beşinci sırada harf inkılabı da yer alıyordu.²²⁰

1923'te toplanan İzmir İktisat Kongresi'nde Latin harflerinin kabulü için bir önerge verilmiş ise de, bu konunun Mili Eğitim Bakanlığına gönderilmesi uygun görülmemiştir. Atatürk bu mesele üzerinde zaman zaman durarak, gerek çevresindeki aydınlara, gerekse halk ile konuşmalarında fikirlerini söylemiştir.²²¹

1926 yılında bütün ana kanunların Avrupa sistemi örneğinde yerleştirilmesinden sonra, sıra yazı ve dil işlerinin ele alınmasına gelmişti. Esasen bu mesele hakkında bilhassa basın alanında bazı düşünceler öne sürülmeye başlamıştı. Zaten Türk İnkılabının ruhuna uygun olarak, Türkçe'ye kendi bünyesi içinde milli rengini vermek zaruri ve mantıklı bir hareketti; nitekim böyle de oldu. Cumhuriyet Türkiyesi, yeni dil hareketlerine önce, Meşrutiyet devrinin bir türlü gerçekleştiremediği alfabe inkılabıyla başlayacaktı.²²²

²¹⁹ Şakir ÜLKÜTAŞIR, “Harf İnkılabı ve Atatürk”, **Türk Kültürü**, Yıl VIII, Sayı 85, TKAE Yay., Ankara, (Kasım)1969, s. 92.

²²⁰ Mazhar Müfit KANSU, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, C. I, TTK Yay., Ankara, 1986, s. 127.

²²¹ AFETİNAN, **a.g.e.**, s. 182.

²²² ÜLKÜTAŞIR, **a.g.m.**, s. 92-93.

1926 yılında Bakanlar Kurulu tarafından Dil Encümeni adıyla, dil konusunda uzmanlardan oluşan bir çalışma grubu kurulmuştur. Alfabenin değiştirilmesi ve yeni Türk alfabesinin hazırlanması ile ilgili çalışmalar yapmak üzere kurulan bu kurul, bu tarihten itibaren Latin harflerinin Türkçe yapısına uyacağı düşüncesiyle, bu harfleri kullanan bir çok alfabeyi incelemeye almıştır.²²³ Esasen Arap harfleri Türkçe'nin yapısına uygun düşmemekte ve bir çok telaffuz sorunu doğurmaktaydı. Bununla birlikte yazması ve okuması zor ve öğrenimi uzun zaman almaktaydı. Bütün bu sebeplerden dolayı harf inkılabını yapmak zorunlu hale gelmiştir.

İşte, bu hazırlıklardan sonradır ki, Atatürk, dil işlerinin ele alınması zamanının geldiğini görmüştür. Alfabe Encümeni'nin, yeni bir Türk alfabesinin meydana konulabileceği hakkında vardığı müspet netice de bu kanaati kuvvetlendirmiştir. Bu maksatla Mustafa Kemal, 1928 yılı Ağustos'unun 9'unu 10'una bağlayan gecesi İstanbul'da Sarayburnu Parkı'nda harf inkılabının başladığını müjdeleyen meşhur nutkunu söylemiştir. Mustafa Kemal bu tarihi nutkunda yeni Türk harflerine ilişkin düşüncelerini şöyle belirtmiştir:

“Arkadaşlar, güzel dilimizi ifade etmek için yeni Türk harflerini kabul ediyoruz. Bizim güzel, ahenkdar, zengin lisanımız, yeni Türk harfleriyle kendini gösterecektir. Asırlardan beri kafalarımızı demir çerçeve içinde bulunduran, anlaşılmayan ve anlamadığımız işaretlerden kendimizi kurtarmak, bu lüzumu anlamak mecburiyetindeyiz. Lisanımızı muhakkak anlamak istiyoruz. Bu yeni harflerle behemehal pek çabuk bir zamanda mükemmel surette anlayacağız. Anladığımızın asarına yakın zamanda bütün kainat şahit olacaktır. Ben buna katiyetle eminim, siz de emin olunuz!..”²²⁴

Atatürk bu sözlerini müteakiben o geceki pek neşeli ve heyecanlı olan hislerini yeni harflerle bir kağıda yazarak Falih Rıfkı Atay'a okutmuş, sonra yine yeni Türk harfleri hakkındaki konuşmasına şöyle devam etmiştir:

“Çok işler yapılmıştır, ama bugün yapmaya mecbur olduğumuz çok lüzumlu bir iş daha vardır. Yeni Türk harflerini çabuk öğrenmelidir. Her vatandaşa, kadına, erkeğe, hamala, sandalcıya öğretiniz. Bunu vatanperverlik,

²²³ Murat KATOĞLU, “Harf ve Dil Devrimi”, Türkiye Tarihi IX Çağdaş Türkiye 1908-1980, Cem Yayınevi, İstanbul, 2005, s. 436.

²²⁴ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C. II, s. 272.

milliyetperverlik vazifesi biliniz. Bu vazifeyi yaparken düşününüz ki, bir milletin, bir heyeti içtimaiyenin yüzde onu, yirmisi okuma-yazma bilir; yüzde seksen doksanı bilmez, bu ayıptır. Bundan insan olanlar utanmak lazımdır. Bu millet utanmak için yaratılmış bir millet değildir. İftihar etmek için yaratılmış ve iftiharlarla tarihini doldurmuş bir millettir. Milletin yüzde doksanı okuma-yazma bilmiyorsa hata bizlerde değildir. Hata onlardadır ki, Türkün seciyesini anlamayarak bir takım zincirlerle kafamızı sarmıştır. Mazinin hatalarını kökünden temizlemek zamanındayız. Hataları tashih edeceğiz.

Hataların tashihinde bütün vatandaşların faaliyetini isterim. En nihayet bir iki sene içinde bütün Türk heyeti içtimaiyesi yeni harfleri öğrenecektir.

Milletimiz, yazısıyla ve kafasıyla bütün alemi medeniyetin yanında olduğunu gösterecektir.”²²⁵

Mustafa Kemal’in bu nutku yurt içinde büyük bir yankı uyandırmış, millet el birlik yeni Türk harflerini öğrenmeye koyulmuştur. Bu durum bize Türk İnkılabının halk tarafından ne derece benimsendiğini göstermektedir. Artık Yeni Türkiye Devleti milletiyle, vatandaşıyla, uygar ve medeni bir kimlikle hedefine adım adım yaklaşmaktadır.

11 Ağustos 1928 günü Dolmabahçe Sarayı’nda yeni Türk harfleri üzerine ilk tatbiki ders açıldı. Bunu İstanbul Radyosu’nda verilen dersler tatbik etti. Çalışmalar hızlandırılmış ve 1 Kasım 1928’de Meclise yeni Türk harflerinin kabulü ile ilgili bir önerge verilmiştir. Bu önerge, TBMM’deki görüşmelerden sonra aynı gün “Türk Harflerinin Kabul ve Uygulanması Hakkında Kanun” adıyla kabul edilmiştir. Kanunun bazı maddeleri şunlardır:

1- “Şimdiye kadar Türkçe’yi yazmak için kullanılan Arap harfleri yerine Latin esasından alınan ve ilişik cetvelde gösterilen harfler, Türk Harfleri adı ve hukuku ile kabul edilmiştir.

²²⁵ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, C. II, s. 273-274.

2- Bu kanunun yayımı tarihinden itibaren devletin bütün daire ve müesseselerinde bütün şirket, devlet ve özel müesseselerde Türk harfleriyle yazılmış olan yazıların kabulü ve muameleye konulması mecburidir.

3- Devlet dairelerinin her birinde Türk harflerinin devlet muamelatına uygulanması 1 Ocak 1929'u geçemez.

5- 1 Ocak 1929'dan itibaren Türkçe basılacak kitapların Türk harfleriyle basılması mecburidir.

9- Bütün okulların Türkçe yapılan öğretiminde Türk harfleri kullanılır. Eski harflerle basılan kitaplarla öğretim yasaktır."²²⁶

Arap harflerinin terk edilerek Latin harflerinin benimsenmesi suretiyle yeni Türk harflerinin kabulünü sağlayan bu kanunla, aynı zamanda Türk fonetiğine uygun bazı değişiklikler de yapılmıştır.²²⁷ Ayrıca bu kanunla bütün yurtda eğitim-öğretim seferberliği başlatılmış ve devlet dairelerindeki bütün yazışmaların yeni harflerle yapılması ile her türlü basılacak malzemenin yeni harflerle basılması hükmü hemen uygulamaya geçmiştir.²²⁸

Yeni Türk harflerinin kabulü konusunda bu gelişmeler sayesinde uzun yıllardan beri devam eden tartışmalar son bulmuştur. Harf ve imla meselesi kökünden halledilmiştir. Halkın daha yasa çıkmadan harf devrimini benimsediğini gösteren şu gelişme dikkate değerdir. Yeni harfleri tanıtmak için gezilere çıkan Mustafa Kemal Atatürk, 1928'in Ağustos ayında Tekirdağ'a yaptığı bir gezi sayesinde harf devriminin halk tarafından çabucak benimsendiğini ve tatbik edildiğini görmüş ve memnuniyetini şu sözlerle dile getirmiştir:

“Tekirdağlı vatandaşlarım daha şimdiden yeni Türk harflerini yazıp okumayı hemen öğrenmişlerdir, diyebilirim. Memurların kaffesini bizzat imtihan ettim. Sokaklarda ve dükkanlarda halk ile temaslar yaptık. Latin harfleriyle derhal ünsiyet etmiş olduklarını gördüm. Henüz ortada selahiyettar makamın tasdikinden geçmiş bir rehber olmadan ve henüz mektep muallimleri delalet

²²⁶ ÜLKÜTAŞIR, a.g.m., s. 92-93.

²²⁷ Örneğin, bu konuda Türkçe'de var olan bazı sesleri konuşmak amacıyla alfabeğe ç, ğ, ş gibi bazı harfler de ilave edilmiştir. Bk. TURAN ve Diğerleri, a.g.e., s. 181.

²²⁸ YALÇIN ve Diğerleri, a.g.e., C. II, s. 118-119.

faaliyetine geçmeden yüce Türk milletinin hayırlı olduğuna kanaat getirdiği bu yazı meselesinde bu kadar yüksek şuur ve intikal ve bilhassa isticial göstermekte olduğunu görmek benim için büyük bir saadettir.”²²⁹

Yeni harflerin öğretilmesi, ulusal dilin ve alfabenin yaygınlaştırılması, her şeyden önce milli eğitimin amaçları doğrultusunda ülkede okuma yazma bilmeyen insan bırakmama düşüncesi, daha sonraki dönemlerde de devam etmiştir. Millet Mekteplerinin açılması okuma yazma seferberliği ve üniversite reformu birbirini takip eden çağdaşlaşma devrimleridir.

Türk Milli Eğitim İnkıplarıyla, ailesini, vatanını, ulusunu seven ve yüceltmeye çalışan, Türkiye Cumhuriyeti’ne karşı görev ve sorumluluklarının bilincinde, bilimsel ve özgür düşünce gücüne sahip, “fikri hür, vicdanı hür”, insan haklarına saygılı, kişiliği ve yetenekleri gelişmiş, güzel sanatları seven, yurttan barış, dünyada barış ilkesini benimsemiş, iyi insan, iyi vatandaş yetiştirmek amaçlanmıştır.²³⁰ Yeni Türk Devleti’nin vatandaşı, saydığımız kimlik unsurlarına sahip olacaktır. Eğitim alanında yapılan inkıplar da bunu hedeflemiştir.

2.2.2. Kültür Alanında Yapılan İnkıplar

2.2.2.1. Türk Tarih İnkılabı

Atatürk, yeni kurulan Türk Devleti’ni ve onun rejimini millet esasına dayandırmıştı. O halde millet ne idi? Atatürk milleti, “dil, kültür, ve milli mefkure birliğine bağlı vatandaşların teşkil ettiği bir siyasi ve içtimai heyet” olarak kabul etmektedir. Buna göre Atatürk, milleti ırki değil, fakat kültürel bir varlık olarak görüyordu. Kültür ise, milli karakterin bir ifadesi ve milli kişiliğin esası olarak, bir milletin her alanda yarattığı milli değerler bütünüdür. İşte Atatürk’ün kültür politikasının esası, imparatorluktan bize kalan Anadoluşuyu, Kafkasyalıyı, Rumeliliyi ve Giritliyi aynı milli değerler etrafında toplayarak milli karakteri ve kişiliği belirgin yeni bir Türk toplumu teşekkül ettirmekten ibaretti. Fakat milli kültür o zamana dek daha çok ümmet ve Osmanlı birliğini tesis etme arzusundan dolayı ihmal edilmişti. Bu

²²⁹ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, C. III, AAM Yay., Ankara, 1997, s. 121.

²³⁰ ÜLKÜ, a.g.m., s. 280.

yüzden Türk kültürü işlenmemiş halde veya diğer kültürlerin gölgesinde Türk halkı tarafından muhafaza edilmişti.²³¹

Osmanlıların kuruluştaki Türklük lehine olan politikaları uzun sürmedi. Aradan çok geçmeden, tıpkı Selçuklularda olduğu gibi devletin kurulmasında başlıca rolü olan Türkmenler bir kenara atıldılar. Onların yerlerini küçük yaşlarda toplanarak, Türk terbiyesine göre yetiştirilen ve İslamlaştırılan Hıristiyan çocukları aldı. İdareci aydın zümrede ise Arap ve İran kültürü hayranlığı hakim olmaya başladı. Bunun neticesinde Türk dili büsbütün ortadan kalkmadıysa da, yerini Arapça, Farsça ve Türkçe'den meydana gelen suni bir dile, Osmanlıca'ya bıraktı. Hakim zümre ile kendi kaderlerine bırakılmış Türk halkı ayrı ayrı kendi hayatlarını yaşıyorlardı.²³²

Türk kültürünün uyutulması ve Türklük bilincinin Osmanlılık içinde eritilmesi sonucu, bizzat imparatorluğu kuran ve yüzyıllar boyunca devamı için her türlü gayreti sarf eden Türklerin içine düştüğü durumu Ziya GÖKALP şöyle ifade ediyor: "...Türk ismini utanç verici adlar gibi kimse üstüne almıyordu. Türk, Doğu Anadolu'da Kızılbaz, İstanbul'da da kaba, cahil anlamındaydı... Türkler milli bir görev yüklenmemiş olan kendi başına kişilerden oluşuyordu. Milli bir vicdana, milli bir ideale sahip olmayan bir topluluktan ahlak, kendinden olana sahip çıkma, fedakarlık beklemek saçmadır. İşte, yaratılıştan soylu bir kişiliğe sahip olan Türklerin, toplumsal açıdan bu derece yozlaşmaları ancak kendini tanımamak ve milli sorumluluklarını bilmemek yanlışlarından ileri geliyordu."²³³

Türklerin durumu ve Türk kültürü bu halde iken Batı Avrupa medeniyeti, çeşitli amillerin etkisiyle, o zamana kadar üstünlüğü elinde tutan Türk-İslam medeniyetini geride bıraktı. Köklerini Türk-İslam medeniyetinden alan Batı, bizzat Türklerin medeniyet kurmaktan uzak, tarihinde hiç uygarlık oluşturamamış olduğu yönünde asılsız bir tezle Türk dünyasına, bilhassa Osmanlı Devleti'ne saldırınca, Türk kültürünü araştırma eğilimi oluşmaya başlamıştır.

Türklüğün elinde kalan son kalesi Anadolu'da bile yaşamasına hak tanımayan Batı emperyalizmine karşı uyanışa geçen Türk kültürü, yeni kurulan Türk Devleti'nin

²³¹ KODAMAN, a.g.e., s. 80.

²³² Mehmet Altay KÖYMEN, "Atatürk'ün Kültür Siyaseti", **Türk Kültürü**, Yıl V, Sayı 49, TKAE Yay., Ankara, (Kasım)1966, s. 10-11.

²³³ GÖKALP, **Türkleşmek...**, s. 50-51.

şekillenmesinde başlıca etken olmuştur. “Türklüğün yaşaması için yapılacak ilk iş, ilmi esaslara göre halkta yaşayan Türk kültürünün kaynaklarının araştırılıp bulunması, işlenmesi, canlanması ve millileştirilmesidir. Atatürk diğer alanlarda olduğu gibi bir kültür devrimi yapmaya kalkışmamış, fakat zaten var olan Türk kültürünü ilmi metotlarla yüksek ve inkılapçı bir kültür seviyesine çıkarmaya çalışmıştır. Çünkü O, Türk kültürünün dünya medeniyetini oluşturan en önemli bir uygarlık unsuru olduğuna inanmıştır.”²³⁴

Uygulamada uygarlık ile kültürü aynı anlamda gören Atatürk, geçmişte bazı düşünürlerin yapmış olduğu kültür ve uygarlık ayrımını kaldırmış ve bunu, **“Medeniyetin ne olduğunu başka başka tarif edenler vardır. Bence medeniyeti kültürden ayırmak güçtür ve lüzumsuzdur. Bu görüşümü açıklamak için kültür ne demektir tarif edeyim; Bir insan toplumunun: devlet hayatında, fikir hayatında; yani ilimde, toplum biliminde ve güzel sanatlarda, ekonomik hayatta; yani tarımda, sanatta, ticarete, kara, deniz ve hava ulaştırmacılığında yapabildiği şeylerin ortak sonucudur. Bir milletin medeniyeti dendiği zaman kültür adı altında saydığımız üç çeşit faaliyetin ortak sonuçlarının dışında ve başka bir şey olamayacağını zannedirim. Şüphesiz her insan toplumunun kültür, yani medeniyet derecesi bir olmaz. Bu farklar, devlet, fikir, ekonomik hayatların her birinde ayrı ayrı göze çarptığı gibi, bu fark üçünün ortak toplamı üzerinde de görülür. Önemli olan sonuçlar arasındaki farktır”** diyerek açıklamıştır.²³⁵

Atatürk, insanoğlunun yarattığı medeniyetin, insanlık medeniyetinin bir olduğunu ve Türk kültürünün de bu medeniyetin bir unsuru olduğunu şu sözleriyle ifade etmiştir:

“Memleketler çeşitlidir. Fakat medeniyet birdir. Ve milletin ilerlemesi için de bu tek medeniyete ortak olması lazımdır. Osmanlı İmparatorluğunun düşüşü Batıya karşı elde ettiği başarılarından çok, boş bir gururla kendisini Avrupa milletlerine bağlayan bağları kestiği gün başlamıştır. Bu bir hata idi, bunu tekrar etmeyeceğiz.”²³⁶

²³⁴ KODAMAN, a.g.e., s. 80.

²³⁵ Atatürkçülük (3. Kitap)...., s. 142-143.

²³⁶ Atatürkçülük (1. Kitap)...., s. 351.

Atatürk Batının kültür emperyalizmine ve milli kültürü bozacak yönlerine tamamen karşı idi. Çünkü O, siyasi ve iktisadi istiklale ne kadar önem vermiş ise, kültür istiklaline de aynı önemi vermiş, hatta **“Türkiye Cumhuriyeti’nin temeli kültürdür”** diyerek bu konudaki hassasiyetini belirtmişti. Fakat Türk kültürünün geliştirilebilmesi için Batının ilim ve metotlarının alınmasını da gerekli görmüştür.²³⁷ Bu yönüyle Onun gerçekçi yaklaşımını açıkça görmekteyiz.

Atatürk kararını vermişti: Türk milleti, bütünü ile kesin olarak Batı medeniyeti dairesine girecektir. Ancak aynı Türk milletinin, tarihte bir çok defalar olduğu gibi, Batı medeniyeti dairesinde eriyip gitmesine engel olmak için, kökü tarihin derinliklerinde yatan Türk kültürünü muhafaza edecek tedbirler alınmalıdır.²³⁸

Yeni kurulan devletin adı Türkiye Cumhuriyeti olmakla -tarihte Türk adıyla kurulan ikinci devlet- altı yüz yıllık imparatorluk geleneği altında Türk’ün tarihi, Türk’ün dili ve kültürü eskisi gibi kuluçkasına yatmış, bir türlü mahsul veremiyordu. Üstelik 1928 yılı, milli alfabe inkılabı ile yeni kültür çevresine girme teşebbüsü bazı zihinlerde tereddütlere yol açmış, sınırlı da olsa geriye dönüş inancını büsbütün ortadan kaldıramamıştı. Ama Atatürk’ün bu kültürçülüğü bir heves değildi. Daha Çanakkale Savaşları’nda, bu milletin zaferleriyle tarih yarattığına inanmış, milli kültür reformasyonuna doğru adımlar atmıştı.²³⁹

Atatürk, Türk kültürü üzerindeki yabancı etkileri kaldırdıktan sonra, ona tarih ve dil araştırmalarıyla milli temeller vermek istemiştir. Ayrıca, bu temellerin milliyetçilik, halkçılık ve laiklik ilkelerine göre tespit edilmesine dikkat etmiştir.²⁴⁰

Milli kültürün temelleri tarihtedir. Yani kültürün kökenlerini tarihte, geçmişte aramak gerekir. Birlikte yaşanmış parlak bir geçmiş, milli gururu ve milli bilinci geliştirmek ve geleceğe güvenle bakmak dayanağını vererek milli yapıyı geliştirecektir. Zaten milli kültürün sergilendiği alan da, tarihten başka bir şey değildir.²⁴¹

²³⁷ KODAMAN, **a.g.e.**, s. 81.

²³⁸ KÖYMEN, **a.g.m.**, s. 13.

²³⁹ Ahmet CAFEROĞLU, “Kültürcü Atatürk”, **Türk Kültürü**, Yıl V, Sayı 49, TKAE Yay., Ankara, (Kasım)1966, s. 16.

²⁴⁰ KODAMAN, **aynı yer.**

²⁴¹ **Atatürkçülük (3. Kitap)...**, s. 145.

Atatürk'ün kullandığı en güçlü silahlardan biri zeka ve dehası, diğeri ise tarih bilgisidir. Ancak Atatürk yeni kurulan devlette şartlar gereği tarihle ve Türk tarihiyle 1930'a kadar ciddi bir şekilde ilgilenememiştir. Nihayet Atatürk, siyasi ve iktisadi istiklali teminat altına aldıktan ve inkılapları tamamladığına inandıktan sonra maziye yani tarihe dönebilmiştir. Çünkü, **“dünyada her millet ne kadar maddi istiklaline malik olmak mecburiyetinde ise aynı derece-i ehemmiyette olarak manevi (kültür) istiklaline de hakim olmak mecburiyetindedir.”** Mazisine hakim olamayan millet geleceğine de hakim olamaz. Halbuki, Atatürk maddi istiklali yeni sağlayabilmiş, sadece hale hakim idi. Henüz mazi ve istikbal üzerine yeterince eğilememiştir. İşte, maziye ve istikbale hakim olma arzusu Atatürk'ü Türk tarihiyle meşgul olmaya yöneltmiştir.²⁴²

Osmanlı Devleti'nin son devrelerinde uğradığı ağır yenilgiler ve ardından I. Dünya Savaşı'nda uğranılan başarısızlık, Türk milletinin kendisine duyduğu güvenin sarsılmasına yol açmıştı. XIX. yüzyılda Batı tesiriyle gelişen Türklük duygusu, Türk dilini araştırma, Türk kültürü çalışmaları, Türk edebiyatı, Türk sanatı, Türk tarihi, vs. gibi çalışmalar XX. yüzyılda alınan bir dizi yenilgiyle varolma savaşı içinde, zihinlerden silinmişti. “Buna karşılık buhran dönemi milli şuuru, milliyetçilik ideolojisini tahrik ederek aksiyon haline dönüşmesini sağlamıştır.”²⁴³

Devrimler yoluyla ülkeyi çağdaş uygarlık düzeyine ulaştırma amacını güden milliyetçiler, halkta ve özellikle devrimlerin uygulayıcısı aydınlar arasında, Türklerin ileri bir toplum kurabileceklerine dair bir inanç yaratmanın zorunluluk olduğunu hissetmişlerdir. Milli tarih üzerine çalışmalar 1930 yılında bir Tarih Tetkik Heyeti'nin kurulmasıyla başlamış ve kısa sürede gelişmiştir.²⁴⁴

Osmanlı Devleti'nde milli bir tarih anlayışı yoktu. Osmanlı tarihçileri İslamiyet'in etkisiyle kendilerine başlangıç noktası olarak İslam tarihini alıyorlar, Türk tarihi adına Selçuklular devrinden önceki Türk tarihiyle ilgilenmiyorlardı. Devletin kuruluşunda yer alan Oğuz ananesi, klasik Osmanlı tarihçiliği içinde padişahların şeceresini tutmak görevini görüyordu. XIX. yüzyıldan itibaren modern tarih bilimi

²⁴² KODAMAN, a.g.e., s. 90.

²⁴³ Aynı yer.

²⁴⁴ TURAN, a.g.e., s. 92.

anlayışına doğru Osmanlı tarih yazıcılığı gelişme kaydetmişse de bu sınırlı kalmıştır.²⁴⁵ Nitekim Osmanlı tarih anlayışı milli bir şuur oluşturmaktan uzak, nakilci ve rivayetçi tarih anlayışından vazgeçmemiştir.

Atatürk milli kimlik ve milli kültür konularında Türk tarihinin bütünlüğü ve Türk devletinin devamlılığı ilkesinden hareketle, milli kimliğimizin oluşması için tarihi önemli bir sıçrama tahtası olarak görmüştür. Atatürk;

“Tarih-i Cihanda bir Cengiz, bir Selçuk, bir Osmanlı Devleti tesis eden ve bunların hepsini hadisat ile tecrübe eyleyen Türk milleti, bu defa doğrudan doğruya kendi nam ve sıfatında bir devlet tesis ederek bütün felaketlerin karşısında meftur olduğu kabiliyet ve kudretle ahz-ı mevki etti”²⁴⁶ diyerek Türk tarihinin devamlılığını vurgulamıştır.

Atatürk’ün tarih bilinci üzerinde özellikle durmasının sebebi, kuşkusuz, tarihin milli bilinci kuvvetlendirmedeki gerçeklere dayanan rolüdür. Türk tarihi zengin bir tarihtir ve genç nesillere her konuda en iyi ilham verecek olaylarla doludur. Atatürk;

“Türk kabiliyet ve kudretinin tarihteki başarıları meydana çıktıkça, bütün Türk çocukları kendileri için lazım olan atılım kaynağını tarihte bulabileceklerdir. Türk çocukları bu tarihten bağımsızlık fikrini kazanacaklar, o büyük başarıları düşünecekler, harikalar yaratan adamları öğrenecekler, kendilerinin aynı kandan olduklarını düşünecekler ve bu kabiliyetle kimseye boyun eğmeyeceklerdir”²⁴⁷ diyerek tarihin yeni nesli yetiştirmede oynayacağı öneme dikkat çekmiştir.

Yeni Türk Devleti’nin milli tarih görüşü, 1930 yılında Türk Tarih Tezi halinde belirtilmiştir. Atatürk’ün hususi ilgi ve teşvikiyle ortaya konulan tez, Türklerin tarih öncesi çağlardan beri medeni bir millet olarak varlıklarını koruduklarını ve dünyanın her tarafına medeniyet yaydıklarını ileri sürüyordu. 1933 yılında Tarih Tetkik Heyeti yerini Türk Tarih Kurumuna bıraktı. Tarih araştırmaları iki yönde gelişti.

²⁴⁵ Modern tarih araştırmacılığı gayretini gösterenlerin başında Cevdet Paşa, Hayrullah Efendi, Mustafa Nuri Paşa, vs. gibi ilim adamları gelir. Bu ilim adamları klasik Osmanlı vakanüvisliğinden farklı olarak olayların neden ve sonuçları üzerinde durmuşlar, tarihten ders alma yoluna yönelmişlerdir. Bk. KODAMAN, a.g.e., s. 89.

²⁴⁶ İSLAM, a.g.m., s. 770.

²⁴⁷ Atatürkçülük (3. Kitap)..., s. 146.

İlk olarak Türklerin kendilerine güvenlerini artıracak ve Batı karşısında duyulan geri kalmışlık ve eziklik duygusunu bertaraf edecek hususların bulunmasına çalışıldı. Ayrıca Batı'nın Şark Meselesinin bir uzantısı olarak "Türklerin sarı ırktan geldikleri ve medeniyetin gerileticisi oldukları" söylemlerinin çürütülmesi gerekiyordu. Bu sebeplerle ortaya atılan birinci teze göre, medeniyetin ilk kurucuları Orta Asya'daki Türklerdi. Türkler çeşitli sebeplerden dolayı Orta Asya'dan göç etmek zorunda kalmışlar ve dünyanın değişik bölgelerine yayılarak gittikleri yerlere medeniyet götürmüşlerdir. Bu sebepten olarak, bugünkü Avrupa-Batı medeniyetinin de bir nevi kurucusudurlar. O halde Türklerin Batılılaşmak istemesi, doğmasında kendilerinin büyük payı olan bir uygarlığa dönmelerinden ibaretti. Diğer yandan Türkler brakisefal kafatasına mensup olup bizzat beyaz ırktandır, medeniyetin beşiği Orta Asya'dır. Bu yönüyle de Batı ile bağlantısı vardır.²⁴⁸

İkinci olarak, Anadolu'da tarih boyunca uygarlık kuran milletler araştırılarak bunların Türk uygarlığı ve Türk milleti ile bağlarının bulunmasına girişildi. Bu tez ise, Anadolu'nun Türk yurdu olmadığı yönündeki iddialara cevap verebilmek için geliştirilmişti. Anadolu uygarlıkları arasında özellikle Sümerler ve Hititler üzerinde duruldu. Bunların Orta Asya'dan gelen Türkler olduğu savunuldu.²⁴⁹

Diğer yandan laisizm vurgulaması ve yeni ulusal kimliği İslamın dışına taşımak bakımından Türk tarih anlayışı, İslam öncesi Türk tarihine uzanmak istenmiştir. Osmanlı tarih anlayışının reddedilmesi sonucu toplumun zihninde oluşan "geçmiş şuuru boşluğu" Orta Asya tarihi ile doldurulmak istenmiştir. Bu eğilim, Türk tarihi içinde bilerek Osmanlı tarihinin göz ardı edilmesi uygulamasını doğurmuştur. Ama bu durum tarihi inkar etmek değil, o günün koşullarında, inkılapların benimsenmesi aşamasında, Osmanlı'nın bir müddet kenara itilmesinin gerekliliğinden kaynaklanmıştır. Zaten ilerleyen dönemlerde hassasiyet kendiliğinden kaybolmuş, Osmanlı tarihi hakkında derin ve kapsamlı araştırmalar yapılmıştır.²⁵⁰

²⁴⁸ Ercümen KURAN, "Milli Tarih Görüşümüz", **Türk Kültürü**, Yıl VIII, Sayı 85, TKAE Yay., Ankara, (Kasım)1969, s. 15-16.

²⁴⁹ Suavi AYDIN, **Modernleşme ve Milliyetçilik**, Gündoğan Yay., Ankara, 1993, s. 227.

²⁵⁰ KODAMAN, **a.g.e.**, s. 98-99.

“Tarih, bir milletin kanını, hakkını, varlığını hiçbir zaman inkar edemez” diyen Atatürk, **“Eğer bir millet büyükse, kendisini tanımakla büyük olur”**²⁵¹ sözüyle de Türk milletini tarihini öğrenerek daha büyük işler başaracağına işaret etmiştir.

Türklerin sarı ırktan olduklarına dair dünyaya yayılmış olan yanlış bilgiler, Türklerin medeniyet kabiliyetlerinin olmadığı yönündeki iddialar ve Türk toprakları üzerindeki tarihi emeller Türk tarih araştırmacılığını tetikleyen etkenler olmuştur.²⁵²

Türk tarih tezi, tarih alanında yapılan en yeni çalışmalarla elde edilen vesikalara dayalı olarak 1937’de toplanan İkinci Türk Tarih Kongresi’nde yabancı ilim adamlarına sunulmuş ve alemşümül bir gerçek olarak kabul edilmiştir. Böylece Türk milleti dünya nazarında hakettiği yere gelmiştir.²⁵³

Atatürk tarih konusundaki araştırmaların ve tartışmaların ilmi sahada yoğunlaşmasını istemekle beraber bu çalışmaların milli yönünün ihmal edilmemesini, yapılacak tarihin milli tarih görüşü içerisinde yapılmasını arzu ettiğini belirtmiştir. Çalışmalar belirli bir gayeye hizmet etmek için yapıldığından zaman zaman bilimsellik dışına çıkmıştır. Ancak devrin ihtiyaçlarının bu davranışı meşru kıldığı düşünülmelidir. Milli devlet yerleştikçe, tarih araştırmalarında da bilimsellik artmıştır.²⁵⁴

Sonuç olarak Türk tarih inkılabı, Yeni Türk Devleti’nin kimliğini kazanmasında önemli bir unsur olan milli kültürün oluşturulmasında büyük yararlar sağlamıştır. Osmanlı kimliğinin bıraktığı yüzyıllara dayanan şuur, hem bireylerin hem de toplumun yeni bir ideale doğru yönelmesini tetikleyecek yeni tarih şuuruyla değiştirilmiştir. Bu yapılırken de tarihin toplumlar üzerindeki etkisinden faydalanılmıştır. Diyebiliriz ki, yeni tarih tezi, geçmişin bunalım dolu yıllarını unutturmuş ve Türk milletine dinamizm kazandırmıştır. Toplumda eksik kalan vatan ve coğrafya kavramları tarih tezi ile hem doldurulmuş hem de meşrulaştırılmıştır.

²⁵¹ **Atatürkçülük (1. Kitap)...**, s. 359.

²⁵² Enver Ziya KARAL, “Atatürk’ün Türk Tarih Tezi”, **Atatürkçülük (2. Kitap) Atatürk ve Atatürkçülüğe İlişkin Makaleler**, MEB Yay., İstanbul, 2001, s. 158-159.

²⁵³ KARAL, **a.g.m.**, s. 164.

²⁵⁴ TURAN, **a.g.e.**, s. 94.

2.2.2.2. Türk Dil İnkılabı

Dil toplumsal yapının çok önemli bir unsurudur. İnsanlar arasında iletişimi sağlayan, bir toplumun ortak duygu ve düşüncelerini ifadede kullanılan, dinamik, sürekli, değişen koşullara göre şekillenen, kısacası yaşayan bir varlıktır. Toplumun bir üyesi olmak için o toplumun ortak değerlerini paylaşmak gerekir. İşte dil, bu ortak değerlerin en önemlilerindedir. Ayrıca toplumun dili, topluma karakter kazandıran, bireylerin bireysel ve toplumsal kimliklerinin oluşmasını sağlayan, bununla birlikte toplumu bir arada tutan bir görev üstlenmektedir.

Dil, milli kültürün ilerlemesi ve yayılmasında önemli bir araç olduğu gibi, milli duygunun gelişmesinde ve bağımsızlığın korunmasında da önemli bir etkidir. Ayrıca dil, milleti oluşturan kişilerin birbirini kolayca anlaması ve milli bütünlüğün korunması için bir zorunluluktur. Bu nedenle, Atatürkçülük'te, milli kültür, bağımsızlık, milli bütünlük ve toplumsal barışın korunması, sürdürülmesi için milleti oluşturan kişiler arasında konuşulan dilin, birbirinden farklı olmaması, sade, anlaşılır ve zengin olması gereklidir. Türk milletini meydana getiren unsurların başında Türk dili vardır.²⁵⁵

Türk dili, asırlar boyunca milli duyguları kuvvetli her Türk münevveri tarafından çeşitli şekillerde müdafaa edilmiş, fakat Türklerin İslamiyet'e girişleriyle birlikte Arapça ve daha sonra da Farsça'nın etkisi ve baskısı altında kalarak XIX. yüzyıla kadar gerektiği gibi işlenememiştir.²⁵⁶

Osmanlı Devleti, kuruluş yıllarında Türk kültürüne verdiği önem nedeniyle ki, Türk dilinin de gelişmesine çabalamıştır. Ancak süreç içinde devlet yönetimine hakim olan Arap ve Fars kökenli etki, Türkçe'nin, özellikle aydın kesimde yeterince işlenmesini engellemiştir. Çok uluslu yapısının ve imparatorluk özelliğinin dile yansması, siyasi alanda oluşturulmak istenen Osmanlı kimliğinin dil boyutunda da elde edilmek istenmesi, Osmanlıca'yı doğurmuştur. Osmanlıca, Arapça, Farsça ve Türkçe'nin karışımından meydana getirilmiş, belirli bir kurallar bütününe sahip olmayan yapay bir dildi. Gramer bakımından Türkçe'nin dilbilgisi kuralları hakim görülse de Arapça ve Farsça'nın gramer yapısı da kullanılmıştır. Bu yönüyle

²⁵⁵ **Atatürkçülük (3. Kitap)...**, s. 155.

²⁵⁶ Osman F. SERTKAYA, "Atatürk'ün Dil Politikası", **Türk Kültürü**, Yıl V, Sayı 49, TKAE Yay., Ankara, (Kasım)1966, s. 41.

uygulamada birliktelik yoktur. Aynı zamanda Osmanlıca, sadece yönetici elit zümrenin kullandığı, beklenildiği gibi çeşitli köklere sahip halklar arasında birliktelik oluşturamamıştır. Osmanlıca'da ısrar edilmesi zamanla, halk ile yönetici ve aydın kesimin kopukluk yaşamasına sebebiyet vermiştir.

Türkçe'nin yabancı dillerin etkisine girmesi yalnızca Arapça ve Farsça'yla da sınırlı değildir. XVII. yüzyıldan itibaren kademeli olarak Batı'ya yönelme eğilimi, bu kez Batı dillerinin, özellikle Fransızca'dan bir çok kelimenin olduğu gibi kullanılması sonucunu doğurmuştur. Nitekim XIX. yüzyıla kadar Türkçe, halk arasında yaşatılmıştır. Ancak bir gelişmenin olduğunu söylemek güçtür.

Dilin önemini kavrayan bazı Osmanlı aydınları, Tanzimat dönemi ile birlikte dilde halka doğru gidiş akımını başlatmışlar, bu akım dilde sadeleşme ve öz Türkçe'nin kullanımını teşvik etme prensiplerini uygulamaya çalışmıştır. Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa, Ali Suavi, Ahmet Vefik Paşa, Ahmet Mithat Efendi, Şemsettin Sami, Şeyh Süleyman Efendi, Kemalpaşazade Sait Bey, Muallim Naci, Tevfik Fikret, Ahmet Rasim, Halit Ziya, Ömer Seyfettin, Ziya Gökalp gibi Osmanlı münevverleri dil davasının üzerinde ayrı ayrı durmuşlardır.²⁵⁷ Bütün bu çabalar halk ile devlet arasındaki kopukluğu gidermek, halkın medeni gelişimini dil unsurunu kullanarak sağlamak, Türklük bilincini tekrar uyandırmak içindir.

Cumhuriyetten sonra dil davası ile Atatürk bizzat ilgilenmeye başlamış, 1928'de harf devrimini yaparak dil inkılabı için önemli bir temel oluşturmuştur.

Türk milli devletini kuranlar için dil iki bakımdan önemliydi. Önce, dil milli bütünlüğü destekleyen, milletin ortak unsurlarından biri olmalıydı. Her vatandaşa Türk milletinin bir üyesi olduğu duygusunun aşılınmaya çalışıldığı bir sırada, milliyetçi kadro, aydınlar ve halk arasında dilin bir ayrılık aracı olması istenmezdi. Sonra, milliyetçiler toplumu değiştirmek ve modernleştirmek amacındaydılar. Yapmak istedikleri değişiklikleri halka anlatmak ve benimsetmek için halkla sık ve yakın temasta bulunmaları gerekecek, iki ayrı dil muhafaza edildiği taktirde bu mümkün olmayacaktı. Dolayısıyla milliyetçiler dilin sosyal bir ayırım aracı olmaktan kurtulup herkesçe anlaşılabilir bir konuşma ve yazma aracı olması için dilde ıslahat yapmanın zorunluluğuna inandılar. Ayrıca dile yerleşmiş fakat halk tarafından anlaşılmayan

²⁵⁷ SERTKAYA, a.g.e., s.41.

Arapça ve Farsça terimlerin yerine, Türkçe kökten gelen terimlerin alınması Arap ve İslam dünyası ile olan bağları zayıflatacak, yeni devletin laik kimliği öne çıkacaktır.²⁵⁸

Atatürk dil konusunda her zaman hassasiyet göstermiş, kendisi dil bilimcisi olmamasına rağmen, Türk dilinin gelişiminde çok büyük roller üstlenmiştir. Atatürk, **“Millet, dil, kültür ve ülkü birliği ile birbirlerine bağlı olan vatandaşların oluşturduğu siyasi ve sosyal bir toplumdur”** derken millet olmanın temel şartlarından birinin dil olduğunu vurgulamıştır. Millet duygusunun gelişebilmesi için Türk dilini bir araç olarak tespit ederken **“Milli duygu ile dil arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Dilin milli ve zengin olması, milli duygunun gelişmesinde başlıca etkidir. Türk dili, dillerin en zenginlerindedir, yeter ki bu dil bilinçle işlensin. Ülkesini, yüksek bağımsızlığını korumasını bilen Türk milleti, dilini de yabancı diller boyunduruğundan kurtarmalıdır”**²⁵⁹ diyerek takip edilecek yolu da göstermiştir.

Atatürk dil konusuna verdiği bu önem dolayısıyla uygun ortam koşulları oluşur olmaz Türk dil inkılabına girişmiştir. 12 Temmuz 1932’de “Türk Dili Tetkik Cemiyeti”ni kurdu muştur. Bu dönemde Türkiye’de dil bilimci denilebilecek şahıslar çok azdı. Atatürk de dilci değildi. Ama dil konularında herhangi bir meseleye olduğundan daha fazla önem göstermiş, bazen sabahlara kadar bu konuyu tartışmış, tutmuş olduğu yolun yanlış olduğunu anlar anlamaz da ustaca geri dönmesini bilmiştir.²⁶⁰

Atatürk’ün gayretleri ve Türk Dil Cemiyeti’nin yoğun çalışmalarıyla şekillenen Türk dil inkılabını şu temel ilkeler ışığında incelemek mümkündür: Kullanılan dilin millileştirilmesi; öz güzelliğinin ortaya çıkarılması; zenginleştirerek medeni bir dil haline getirilmesi. Böylece dil inkılabıyla ulaşılabacak başlıca hedefleri şöyle sıralayabiliriz:

- 1- “Halk ile devlet ve aydın kesim arasındaki kopukluğu gidermek.
- 2- Dilin milli birlik ve milli bütünlük kurucu özelliğinden faydalanarak kaynaşmış bir toplum oluşturmak.

²⁵⁸ TURAN, a.g.e., s. 94-95.

²⁵⁹ Atatürkçülük (1. Kitap)..., s. 363.

²⁶⁰ SERTKAYA, a.g.m., s. 42.

3- Gelecek nesillerin yetiştirilmesinde ihtiyaç duyulan zengin kültür mirasını oluşturmak.

4- Türkçe'yi sadece konuşma dili değil, ayrıca bilim, sanat ve teknik alanlarda dünyaca kullanılabilir bir dil haline getirmek.

Bütün bu amaçlarla dil konusunda yapılması istenen inkılap iki noktada toplanmıştır. Bunlardan ilki, Arapça ve Farsça kelimelerin Türk dilinden tasfiye edilmesiydi. Bu hareket bir anlamda Tanzimat'tan beri süren dilde sadeleşmenin bir devamıydı. İkinci olarak da, dilde sadeleşmenin uzun bir süreci kapsamından dolayı doğan zorluğu yeni bir yöntemle aşmaktı. Bu hareket ise kendini "Güneş Dil Türkçe" teorisi ile göstermiştir."²⁶¹

Türk dil inkılabının kurucusu Atatürk Türk milleti için dilin ne kadar önemli olduğunu "**Türk milletinin dili Türkçedir. Türk dili dünyada en güzel, en zengin ve en kolay olabilecek bir dildir. Onun için her Türk, dilini çok sever ve onu yükseltmek için çalışır. Türk dili Türk milleti için kutsal bir hazinedir. Çünkü Türk milleti geçirdiği sayısız felaketler içinde ahlakının, geleneklerinin, hatıralarının, çıkarlarının, kısaca bugün kendi milliyetini yapan her şeyin dili sayesinde korunduğunu görüyor. Türk dili Türk milletinin kalbidir, zihnidir**"²⁶² sözleriyle açıklamıştır.

Türk dil inkılabının birinci ayağı olan dilde tasfiyecilik, Türk Dil Kurumu adını alan cemiyette kurulan komisyonlarla Atatürk'ün "Türk dilini yabancı diller boyunduruğundan kurtarmalıdır" sözü ışığında hummalı bir çalışmayla başlamıştır. 1934 ve 1935 yılları dilde tasfiyeciliğin yoğun olarak uygulandığı yıllar olmuştur. Ancak Türkçe'de bulunan yabancı kelimelerin tasfiyesi konusu amacından sapmıştır. Özellikle dil bilimcilerin az bulunduğu bir ortamda, Türkçe'deki yabancı kelimelerin hem tespit edilmesi hem de onların yerine öz Türkçe kelimelerin bulunması sorun olmuştur. Bulunan birden fazla Türkçe karşılıkların hangisinin kullanılacağı, herkesin kendi kelimesini kullanmaya kalkışması, dilde ulaşılmak istenen birliği olumsuz etkilemiştir.²⁶³

²⁶¹ AYDIN, a.g.e., s. 231.

²⁶² Atatürkçülük (1. Kitap)..., aynı yer.

²⁶³ SERTKAYA, a.g.m., s. 43.

Atatürk'ün Türk dilini yabancı diller boyunduruğundan kurtarma sözü son derece önemlidir. Bunun iyice anlaşılması ve açıklığa kavuşturulması gerekir. Başka bir dilden kendi dilinde karşılığı bulunmayan bir kelimeyi almak yabancı boyunduruğunda bulunmak manasına gelmez. Diller arasında kelime alış verişi gayet tabii bir haldir. Bütün medeni milletlerin dillerinde durum budur. Başka dilden alınan kelimeler hele ses, şekil ve mana değişikliğine uğrarsa ve kendileriyle deyimler yapılırsa, artık bunlar o dilin malı sayılırlar. Bu olaya dil biliminde “kendileştirme, kendine benzetme” denir. Böylece başka dilden geldikleri halde “akıl, hayat, şart, hatıra, çehre, nehir, kitap, kalem, masa, defter, duvar, anahtar, saat, cam, pencere, kibrit, merdiven, vs.” gibi binlerce kelime Türkçe'nin malı olmuştur, Türkçeleşmiştir.²⁶⁴

Dilde tasfiye konusu amacından sapınca Atatürk, ustaca bir politikayla Türk Tarih Tezi'ne benzer bir tezle dil konusundaki çalışmaların tıkanmasını önlemiştir. Ortaya atılan dil tezi “Güneş Dil Teorisi” tezidir. Bu konudaki çalışmalara 1935'te Türk Dil Kurumu ve Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi öncülüğünde başlanmıştır. Milli kimliğin oluşmasında ulusal özgüvenin sağlanması amacıyla yönelik olarak üretilen teze göre, Türkçe bütün dillerin çıkış noktasıdır. İlmî yönü zayıf kalan bu tez, şüphesiz o günün koşullarında Türk dilinin geliştirilmesi ve milli benliğin oluşması için gerekli görülmüştür. Diğer yandan Atatürk hiçbir zaman yüzde yüz Türkçe konuşmanın mümkün olmayacağını anlamıştır. Hiç olmazsa dilde kullanılan kelimelerin Türkçe asıllı olduğunun ispat edilmesi hayati önem taşımaktaydı. Böylece dildeki aşırı tasfiyeciliği de durdurabilecekti. Güneş Dil Teorisi, Atatürk'ün dil teorisidir. Atatürk bu teoriyi, Dr. Phil H. V. Kvergie'nin 1935 yılında Viyana'dan kendisine gönderdiği “La psychologie de quelques elements des lanques turques” isimli basılmamış tezini okuduktan sonra yazmış ve 24 Ağustos 1936'da toplanan Üçüncü Dil Kongresi'nde ilan etmiştir. Bu teori sayesinde aşırı tasfiyecilik, özleştirmecilik, uydurmacılık durmuş ama Osmanlıca'yı Türkçeleştirmek devam etmiştir.²⁶⁵

Sonuç olarak Türk dilinin sadeleştirilmesi dil konusunda bilinçli çalışmalar yapılarak Türk dilinin yabancı diller etkisinden kurtarılması, dilde var olan zenginliklerinin araştırılarak ortaya çıkarılması, milli bilinç ve kültürel gelişmemiz ve

²⁶⁴ Faruk K. TİMURTAŞ, “Atatürk'ün Dil Üzerine Sözleri”, **Türk Kültürü**, Yıl VIII, Sayı 85, TKAE Yay., Ankara, (Kasım)1969, s. 33.

²⁶⁵ SERTKAYA, **a.g.m.**, s. 48.

bağımsızlığımız açısından zorunludur. Atatürk bu gerçeği “**Milli bilincin ayakta kalabilmesi ve uyanık bulunması için dil ve tarih uğrunda çalışmaya mecburuz**” şeklinde vurgulamıştır.²⁶⁶ Bir dünya dili olarak Türkçe’nin bilim, sanat, edebiyat, teknik, vs. alanlarda kullanılması Türk toplumunun her bireyinin sağlam kimlikler üzerinde yetişmesini sağlayacaktır. Milli bütünlük konusunda dil çimento görevi görecektir, toplumun her kesimini birbirine bağlayacaktır.

2.3. SOSYAL ALANDA YAPILAN İNKILAPLAR

2.3.1. Şapka Kanunu ve Kılık-Kıyafet Değişikliği

Köklü değişiklik olarak nitelendirebileceğimiz inkılapların halka benimsetilmesi çok önemlidir. Tabana dayanmayan inkılap girişimlerinin sonuçsuz kalacağını tarih birçok örneği ile göstermiştir. Türk İnkılabının da başarısı, yapılan inkılapların halk tarafından benimsenmesi ve kabul görmesidir.

İnkılabın üçüncü ve son evresi olan halka benimsetme aşamasında Türk İnkılabının diğer örneklerine kıyasla daha başarılı olduğunu söyleyebiliriz. Bunda Türk milletinin önderlerine karşı güveni büyük bir rol oynamıştır. Milli Mücadeleye başlarken Mustafa Kemal’in millete olan güveninin, inkılaplar aşamasında, Ona, milletin güveni olarak geri döndüğünü görmekteyiz.

Yeni Türk Devleti’nin kuruluş amacı, her alanda bağımsız, gelişmiş ve modern bir devlet, medeniyetin meşalesini taşıyan bir millet yaratmaktır. Hedef olarak medenileşmek gösterilmişti. Medenileşmenin de temeli, duygu, düşünce, yaşayış ve görünüş bakımlarından medeni milletler seviyesine ulaşmaktır. Türk kültürünün yüzyıllardır yaptığı gibi, medeniyet Türkiye topraklarında yeniden yeşerecek, insanlık alemine ışık saçacaktır. İnkılapçı kadronun ulaşmak istediği hedef bu idi. Bu hedefe ulaşmak için tepeden tırnağa medeniyetin gerekleriyle donanmış olmak zorunluydu. İşte sosyal alanda yapılan inkılapların hizmet ettiği genel amaç budur.

Toplumlar ve onları meydana getiren insanlar, taşıdıkları kimlikleri dışına yansıtırlar. Giyim, kuşam, yaşayış tarzı ile insanlar aslında kendi iç dünyalarını, dünya görüşlerini dışa vururlar. Mustafa Kemal de, Türk milletine çağın gereklerine göre bir

²⁶⁶ Atatürkçülük (3. Kitap)..., s. 156.

görüntü ve kimlik kazandırmak için kılık-kıyafet konusunda da bir inkılabın yapılması gerektiğine inanıyordu.²⁶⁷

Osmanlı Devleti'nde imparatorluk özelliğinden dolayı toplumun farklı kesimleri, farklı tarzda giyinmekteydi. Bu anlamda kılık-kıyafet birliği yoktu. Mahmut II devrine gelinceye kadar bu konuda bir girişimde dahi bulunulmamıştır. Osmanlı toplumu din esaslı ayrıma tabi tutulduğundan, farklı dinlerdeki cemaatler kendi dini inanç ve geleneklerine göre giyinmekteydiler. Selim III, kendi döneminde kılık-kıyafet konusunda esas kaideleri belirlemeye çalışmıştır. Müslümanların başlık ve ayakkabılarının sarı, Ermenilerin kırmızı, Rumların siyah, Yahudilerin mavi olması kararlaştırılmıştı.²⁶⁸ Ancak bu uygulama, anlaşılacağı gibi toplumda birlikteliği sağlamaktan çok ayrımcılığı teşvik eden bir uygulama olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin Batılılaşma çabaları içinde kılık ve kıyafetin de Batı örneğinde olması için yapılan çalışmaları görmekteyiz. Mahmut II, gerek devlet dairelerinde gerekse ordu içinde Batılı tarzda kıyafet giyilmesi kuralını getirmiştir. Ancak bu da uygulama da istenilen modern görünümü verememiş, başa giyilen fes, daha çok Doğu toplumlarının karakteristik özelliği olarak anlaşılmıştır. Abdülhamit II'in de bu konuda uygulamaları olmuştur. Fes, İslamla özdeşlik kurmuş, İslamın bir sembolü haline gelmiştir.²⁶⁹

Milli Mücadelenin kazanılmasının ardından oluşturulan yeni devlet düzeni içinde, Türk kültürünün araştırılıp ortaya çıkarılması, Türk milletine Batı medeniyeti dairesinde hakkettiği yerin verilmesi için, Türk milletinin görünümünün de medenileşmesi gerekmektedir. Atatürk bu gerekliliği şöyle vurgulamıştır:

“Efendiler, milletimizin başına giymekte olduğu, cahillik, gaflet, taassup, yenilik ve medeniyet düşmanlığının belirgin işareti gibi görünen fesi atarak, onun yerine bütün medeni dünyaca başlık olarak kullanılan şapkayı giymek ve böylece, Türk milletinin medeni toplumlardan zihniyet bakımından da hiçbir ayrılığı bulunmadığını göstermek kaçınılmazdı.”²⁷⁰

²⁶⁷ TURAN ve Diğerleri, **a.g.e.**, s. 188.

²⁶⁸ YALÇIN ve Diğerleri, **a.g.e.**, C. II, s. 249.

²⁶⁹ **A.g.e.**, s. 250.

²⁷⁰ ATATÜRK, **a.g.e.**, s. 605.

Atatürk'ün bu sözleri şapka ve kılık-kıyafet değişikliğinin sadece bir şekil veya taklitten ibaret olmadığını tüm açıklığıyla ortaya koyuyordu. Yapılan değişikliğin bir zihniyet değişikliği olduğunun, milletin yeni kimliğinin her yönüyle tesis edilmeye çalışıldığının somut bir örneğini oluşturuyordu. Türk milletinin Batılılaşmasını sağlamak amacıyla girilen harekette, Batı medeniyetinin bir bütün olarak ele alınmasını ve bunun bir gereği olarak da medeni kıyafetlerin kabul edilmesini öngörüyordu. Bu maksatla halka giydikleri kıyafetlerin milli olmadığını ve daha medeni bir görünüş gerektiğini 24 Ağustos 1925'te Kastamonu ve İnebolu'ya yaptığı seyahatlerde anlatma yolunu tutmuştur.²⁷¹ Atatürk Kastamonu'da kılık-kıyafet değişikliği ile medeniyetin bağlantısını şu sözleriyle ifade etmiştir:

“Biz her seviyeden medeni insan olmalıyız. Çok acılar gördük. Bunun sebebi dünyanın vaziyetini anlayamayışımızdır. Fikrimiz, zihniyetimiz tepeden tırnağa kadar medeni olacaktır. Şunun bunun sözüne ehemmiyet vermeyeceğiz. Bütün Türk İslam alemine bakın; zihniyetlerini, fikirlerini ve medeniyetin emrettiği değişim ve yükselmeye uyduramadıklarından ne büyük felaket ve ızdırap içindedirler. Bizim de şimdiye kadar geri kalmamız ve en nihayet son felaket çamuruna batmamız bundandır. Beş altı sene içinde kendimizi kurtarmışsak zihniyetlerimizdeki değişmedendir. Artık duramayız. Behemehal ileri gideceğiz; çünkü mecburuz. Millet açıkça bilmelidir, medeniyet öyle kuvvetli bir ateştir ki, ona ilgisiz kalanları yakar, mahveder. İçinde bulunduğumuz medeni alemde layık olduğumuz mevkii bulacak ve onu muhafaza ve yükselteceğiz. Refah, saadet ve insanlık bundadır.”²⁷²

Medenileşmeyi insanlık ile eşdeğer tutan Atatürk, Türk milletinin uygarlığın dışında kalamayacağını, ilerlemeye ve gelişmeye daima devam edeceğini önemle belirtmiştir. İslam ve Doğu milletlerinin geri kalış sebebini de medeni gelişmeye ayak uyduramamak olarak göstermiştir. Kılık-kıyafet değişikliğinin gerekliliğini halka anlatmada özen gösteren Atatürk, 27 Ağustos'ta İnebolu'da Türk Ocağında yaptığı konuşmasında medeni kıyafeti tarif etmiştir:

²⁷¹ TURAN ve Diğerleri, a.g.e., s. 188.

²⁷² Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C. II, s. 216. ; YALÇIN ve Diğerleri, a.g.e., s. 252.

“... Ayakta iskarpin veya fotin, bacakta pantolon, yelek, gömlek, kırıvat, yakalık, caket ve bittabi bunların mütemmimi olmak üzere başta siper-i şemli serpuş. Bunu açık söylemek isterim. Bu serpuşun ismine şapka denir. Buna caiz değil diyenler vardır. Onlara derim ki, çok gafilsiniz ve çok cahilsiniz ve onlara sormak isterim:

Yunan serpuşu olan fesi giymek caiz olur da şapkayı giymek neden olmaz?”²⁷³

Sosyal alanda yapılan inkılapların halka benimsetilmesi gerekliliğine inanan Atatürk, yurt içi gezileriyle kılık-kıyafet değişikliği ve medeni bir başlık olan şapkanın giyilmesi konusunda halktan aldığı olumlu tepkiler sayesinde bu konudaki inkılapların yasallaştırılması zamanının geldiğine kanaat getirmiştir. 2 Eylül 1925’te din adamlarının dışındaki kişilerin dini kıyafet giymesi yasaklanmıştır. Ardından 25 Kasım 1925’te TBMM’de şapka giyilmesi hakkında bir kanun kabul edilmiştir. Türk milletinin medeni görünüşe kavuşması için yapılan çalışmalar devam etmiş ve 3 Aralık 1934’te alınan bir kararla da din adamlarının dini kıyafetlerini, en yüksek dini görevli hariç, sadece ibadet yerlerinde giymeleri esas kabul edilmiştir.²⁷⁴

Bu arada kadınların giyim kuşamları ile ilgili herhangi bir yasa getirilmemiş, Atatürk Türk kadınının zaman içinde medeni ölçülerde kendi yerini bulacağını dile getirmiştir. Gerçekten de Türk kadını peçe ve çarşaftan kurtularak kısa süre içinde modern görünümüyle medeniyet dairesinde yerini almıştır.

Böylelikle, Cumhuriyet’in ilk yıllarında kılık-kıyafet alanında gerçekleştirilen inkılaplarla ülkede birlik ve beraberlik sağlanmış ve halka daha modern bir görünüm kazandırılmıştır. Tamamen bir zihniyet değişikliğini yansıtan bu inkılaplar, Türk milletinin milli kültür ve milli kimlik konularında kendini bulmasına, medeniyet aleminde kendini güçlü bir şekilde ifade edebilmesine uygun ortamı hazırlamıştır. Diğer yandan dini kıyafetlerin giyiminin yasaklanması, laiklik konusunda da önemli bir gelişmedir. Böylece din toplumda ayırıcı bir unsur olmaktan çıkmıştır. Din ve vicdan özgürlüğü, toplumun kaynaşması için gerekli ortam hazırlanmıştır.

²⁷³ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, C. II, s. 221.

²⁷⁴ TURAN ve Diğerleri, a.g.e., s. 189.

2.3.2. Tekke, Zaviye ve Türbelerin Kapatılması

“Türk İslamlığı daima iki düzeyde işlenmiştir: Resmi, hukuki, dogmatik devlet dini, medreseler ve ulema sınıfı; ve ifadesini büyük derviş tarikatlarında bulan, kütlelerin popüler, mistik, sezgisel inancı. Bir İslam camiiinin içi sade ve süsüzdür. İslamlıkta ayin ve takdis edilmiş ruhbanlık sınıfı olmadığından, altar ve kutsallama’lar gibi şeyler yoktur. İmamın -Sünniliğin yetkili temsilcisi- rahip gibi bir görevi yoktur; o duada bir lider ve dini hukukta (şeriat) bir rehberdir. Toplu ibadet, bir gayrı maddi uzak Tanrı’ya disiplinli ve toplumsal bir teslim eylemidir. İslam, hiçbir aziz, hiçbir aracı, hiçbir sahne vaz’ı ve teatral ayin kabul etmez. Yahudilik ve birkaç istisna Hıristiyanlık gibi, Sünni İslamlık da, ibadet sanatları arasında dansı reddetmiştir; onlardan farklı olarak müzik ve şiiri de reddetmiştir ve cemaatle ibadeti, kendini Tanrı’ya vermenin birkaç sade formüllerinin okunmasına inhisar etmiştir.”²⁷⁵

Basit Müslüman halk, Sünni İslamlığın yetersiz ve yoksun olduğu yardım ve rehberliği, tarikatlarda ve onların dervişlerinde aramışlardır. Caminin kuru ibadetine ek olarak derviş tekkelerinde, müzik, şarkı ve dansın yardım ettiği vecd ile dua vardı. Ulemanın akademik uzaklığını telafi etmek üzere, dost, mürşit ve rehber dervişin sıcak ve kişisel nüfuzu vardı. Tanrı ile insan arasına, köprü kurmak vazifesiyle, evliyalar, şefaatçiler ve kutsal kişiler birlik kurmak amacıyla girmişlerdir.²⁷⁶

Türk tarihine baktığımızda Selçuklulardan itibaren Anadolu’nun Türkleşmesinde ve İslamlaşmasında ve daha sonra Osmanlı’nın kuruluş ve gelişmesinde bu tarikatların etkili olduğunu görmekteyiz.²⁷⁷ Bu tarikatlar halkın Türk-İslam anlayışı içinde sosyal hizmetlerini karşılayan, yeni fethedilen bölgelerin iskanını sağlayan, İslam dininin yayılmasında yaşantılarıyla örnek teşkil eden fonksiyonları yerine getirmekteydiler. Bununla birlikte yeni fethedilen bölgelerde tarikatların tekkeleri, maddi ve manevi ihtiyaçların giderileceği devlet temsilcisi özelliğini de taşıyorlardı. Osmanlı sultanları tarikat şeyhleri ve dervişlerine gösterdikleri hürmet ve ihsanla, bunların toplumsal hayatta yayılmasına izin verdikleri gibi bunları teşvik de ediyorlardı. Çünkü tekkeler ve

²⁷⁵ LEWIS, a.g.e., s. 400-401.

²⁷⁶ Aynı yer.

²⁷⁷ YALÇIN ve Diğerleri, a.g.e., s. 257.

tarikathlar zaman zaman ortaya çıkan toplumsal bunalımların aşılanmasında devlete yardımcı oluyorlardı.

Mistik İslam inancının yaygınlaşmasında önemli roller üstlenen tarikathlar zamanla İslam dininin toplumsal etkisinden uzaklaşarak, müritlerine zaten fani olan dünya ile uğraşmamalarını telkin etmeye başlamış, bu yüzden tekkeler işsiz güçsüz, devletin sırtından geçinen insanlarla dolmuştur. Aynı zamanda bu müritler, ellerindeki imkanları kaybetmemek için devletin ihsanının kesildiği dönemlerde devlete başkaldırmaktan da kaçınmamışlardı. Dolayısıyla ilk önceleri topluma ve devlete sağladıkları yararlar XVI. yüzyıldan sonra görülmemeye başlamıştır.

Diğer yandan her tarikat mensubu kendi tarikatını üstün görmeye, diğer tarikathları sapkınlık olarak nitelendirmeye başladıkları için tarikathlar, toplumsal bütünlüğün bozulmasına sebep olmuşlardır.²⁷⁸

Milli Mücadele döneminde genel olarak tarikathların milliyetçileri desteklediği görülmekteydi. I. TBMM’de Mevlevi, Bektaşî ve hatta Nakşibendi tarikathlarından on ileri gelen derviş ve şeyh vardı. Meclisteki rolleri etkindi. Bizzat Mustafa Kemal de, bir ara Bektaşîlerle ittifak aramıştır. Fakat ulemayla olduğu gibi, dervişlerle ilişkiler de İstanbul’la ilişkilerin kesilmesinde etkilenmişler, değerli gördükleri Halifenin kurtuluşu fikrini ısrarla savunmuşlardır. Hatta Milli Mücadelenin bu amaca hizmet ettiğini sık sık vurgulamışlardır. Halifenin Ankara hareketine karşı giriştiği eylemlerde -Hilafet Ordusu- İstanbul’u bazı tarikathlar aktif olarak desteklemişlerdir.²⁷⁹

1924’te Halifeliğin kaldırılması ile hızlanan laikleştirici reformlar dervişlere karşı olmamakla birlikte, reformlara en fazla tepkiyi veren tarikathlar olmuştur. Uzun süreden beri devlet otoritesi kullanmaya alışmış olan ulema, devlete karşı gelmeye yatkın değildi. Dervişler ise, bağımsızlığa ve muhalefete alışkındılar; hala halk arasında güven ve bağlılık güçleri vardı ve bu güçten yararlanıyorlardı. Bazı bölgelerde, özellikle Kürt illerinde, bölgeciliğin temsilcisi olarak ortadan kalkmış derebeylerin ve özerk prenslerin yerlerine geçen gerçek şeyhlik sülaleleri türemiştir. 1925’te çıkan Şeyh Sait Ayaklanması, bir Kürt milliyetçi ve ayrılıkçı hareketi olarak tanımlanmıştır; fakat liderinin şeyh olması ve beyan edilen ereklere karşısında onun, laiklik reformlarına karşı

²⁷⁸ YALÇIN ve Diğerleri, **a.g.e.**, s.257.

²⁷⁹ LEWIS, **a.g.e.**, s. 405.

dini bir tepki olduğu şeklinde hükümet tanımlamasını kabul etmek, akla aykırı görünmez. Herhalde, bu iki niteliği ayırdetmek güçtür. 29 Haziran 1925'te Diyarbakır'daki İstiklal Mahkemesi ayaklanmanın liderlerine idam cezası vermiştir. Aynı mahkeme kararı Doğu Anadolu'daki²⁸⁰ bütün derviş tekkelerinin kapatılmasını emretmiştir.

Batı medeniyetinin çok önce gerçekleştirdiği laiklik esasını hayata geçirmeye kararlı olan ve her yönüyle bütünleşmiş bir toplum hedefine yürüyen Yeni Türk Devleti'nde, tarikatların ve tekkelerin zararlı faaliyetlerine bir son vermek zamanı gelmişti. Bu durumu gören Atatürk, Kastamonu gezisinde tekkeler hakkında şu tespitleri yapmış, laiklik yönünde yapılacak yeni bir atılımın ipuçlarını vermiştir:

“Mevcut tarikatların gayesi kendilerine tabi olan kimseleri dünyevi ve manevi hayatta saadete kavuşturmaktan başka ne olabilir? Bugün ilmin, fennin bütün alanı ile medeniyetin ateş saçan durumu karşısında filan veya falan şeyhin aydınlatması ile maddi ve manevi saadet arayacak kadar ilkel insanların Türkiye medeniyet camiasında varlığını asla kabul etmiyorum.

Efendiler ve ey millet, iyi biliniz ki, Türkiye Cumhuriyeti şeyhler, dervişler ve mensuplar memleketi olamaz. En doğru ve en hakiki tarikat, medeniyet tarikatıdır. Medeniyetin emir ve talep ettiğini yapmak, insan olmak için kafidir. Tarikat reisleri bu dediğim hakikati bütün açıklığıyla idrak edecek ve kendiliklerinden derhal tekkelerini kapatacak, müritlerinin artık doğruya ulaştırıcı olduklarını elbette kabul edeceklerdir.”²⁸¹

Nitekim, bu düşünce ve kararlılığın bir eseri olarak 30 Kasım 1925'te kabul edilen bir kanunla Tekke, Zaviye ve Türbeler kapatılırken, şeyhlik, dervişlik, dedelik, müritlik, vs. gibi unvan ve lakapların kullanılması yasaklanmıştır.

“Ölülerden istidat etmek medeni bir heyet-i içtimaiye için şindir”²⁸² ifadesini kullanan Atatürk, yüzyıllardır batıl inançlarla milletin manevi duygularının

²⁸⁰ Lewis, eserinde isyan bölgeleri için Kürdistan ifadesini kullanmıştır. Bk. LEWIS, **a.g.e.**, s. 405-406. Aynı zamanda Şeyh Sait İsyanındaki İngiliz desteğini görmezlikten gelerek, bu isyanın Kürt ayrılıkçılığının bir ifadesi olduğu üzerinde yoğunlaşmıştır. Her ne kadar isyanın Kürt milliyetçiliği yönü varsa da kanaatimize göre, isyanın Musul Meselesi yönünden bölge halkının kışkırtılması ve laiklik karşısı niteliği de ağır basmaktadır.

²⁸¹ YALÇIN ve Diğerleri, **a.g.e.**, s. 259. , **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, C. II, s. 225.

²⁸² **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, aynı yer.

istismar edildiğini vurgulamıştır. Medeni bir millet için maddi ve manevi yükselmenin temeli hurafelerden ve batıl itikatlardan kurtulmaktır. Tekke, zaviye ve türbelerin kapatılmasıyla toplumun, birlik ve bütünlük içinde kalkınması için medeniyet gerçeğini kabullenmesi sağlanmıştır.

2.3.3. Soyadı Kanunu'nun Kabulü

Eski toplum düzeninde ailelerin, dini, sosyal, ailevi ve asalet kaynaklı lakaplar taşıması, gerek insanlar arasında bir ayırım yapılması noktasında, gerekse toplumsal ilişkilerde ve nüfus, askerlik ve devlet işlerinde büyük karışıklıklara sebep oluyordu. Aynı adı taşıyan kimselerin devletle olan münasebetlerinde sorunlar yaşıyordu. Diğer yandan Yeni Türk Devleti'nin benimsediği halkçılık programına göre, toplumun bütün kesimlerinin birbirlerine karşı eşit oldukları düşüncesi yer alıyordu. Fakat toplumda eskiden beri kullanılan unvan ve lakaplar, Türk toplumu içinde sınıf ayrımcılığının olduğu yönünde yanlış bir kanaat uyandırıyor.

Cumhuriyet Türkiye'sinde hiçbir bölünmenin olmadığı, kaynaşmış bir Türk milletinin oluşturulması temel hedeflerden biriydi. Bunu sağlamak için Cumhuriyet'in onuncu yıl kutlamalarında "hiçbir farklılığın olmadığı kaynaşmış bir Türk milletinin ortaya çıkarılması ve milletin çağdaşlaşmasının önündeki engellerin kaldırılması" parolası kullanılmıştı. Bu parolanın özüne uygun olarak gerçekleştirilen çalışmalar neticesinde, birlik ve bütünlük içerisinde bir toplum meydana getirmek ve çeşitli alanlarda ortaya çıkan karışıklıkları ortadan kaldırmak için, 21 Haziran 1934'te Soyadı Kanunu kabul edilmiştir.²⁸³

İlgili kanunun birinci maddesinde şöyle denilmektedir; "Her Türk öz adından başka, soyadını da taşımaya mecburdur." Bunun nasıl kullanılacağı hususu da ikinci maddede belirtilmiştir. Buna göre; söyleyişte, yazışta, imzada öz ad önde, soyadı sonda kullanılacaktır. Yine bu kanuna göre, soyadları Türkçe olacak ve ayrıca "rütbe, memuriyet, yabancı ırk ve millet adlarıyla ahlaka aykırı ve gülünç sözcükler" kullanılmayacaktı. Bu kanunla toplumda muhatap olan kişiyi tanımak ve bulmak hususunda o zamana kadar süregelen karışıklıklara son verilmiş oluyordu.²⁸⁴

²⁸³ TURAN ve Diğerleri, **a.g.e.**, s. 191.

²⁸⁴ YALÇIN ve Diğerleri, **a.g.e.**, s. 263.

Aynı yıl çıkarılan bir başka kanunla “ağa, hacı, hafız, hoca, molla, efendi, bey, beyefendi, hanım, hanımefendi, paşa, hazretleri” gibi eski toplum yapısını yansıtan, toplumda sınıf ayrımcılığının olduğu izlenimini veren unvanlar yasaklandı. Soyadı Kanunu ile Türk milleti, uygar bir millet mesafesine ulaşmıştır. Bu kanun aynı zamanda toplumsal eşitliğin yansımaları da sağlamıştır. Soyadı Kanunu’na uygun olarak TBMM Gazi Mustafa Kemal’e “Atatürk” soyadını vermiştir.

2.4. EKONOMİK ALANDA YAPILAN İNKILAPLAR

2.4.1. İzmir İktisat Kongresi ve Milli Ekonomi

Bir milletin refah içinde yaşayabilmesi için temel şart şüphesiz ekonomik kalkınmışlıktır. Bu sebeple ekonomi, devlet ve millet arasında sıkı bir bağ vardır.

Osmanlı Devleti ekonomik olarak tarım ve hayvancılığa dayalı bir ekonomik sisteme sahipti. Deniz ticaret yolları üzerinde bulunması nedeniyle de ticari faaliyetlerin geliştiğini söylemek mümkündür. Ancak Osmanlıların, yükselme döneminde ekonomik faaliyetleri zenginleştirmek adına yabancı devlet tüccarlarına verdikleri kapitülasyonlar (ticari imtiyazlar) daha sonraki dönemlerde devletin başına türlü işler açmış, ekonomik yapının bozulmasına sebep olmuştur.

Kapitülasyonların yaygınlaşması, Aydınlanma Çağı ve Endüstri Devrimi ile ekonomik faaliyetlerin alan değiştirmesi gibi gelişmeler geleneksel tarım ve hayvancılık metotlarına dayalı Osmanlı ekonomisini alt üst etmiştir. Özellikle başta kapitülasyonlar olmak üzere, uzun süren savaşlar, teknik ve sanayi alanında bir türlü gerçekleştirilemeyen reformlar ve yabancı mallarının Osmanlı ülkesini istila etmesi ile yerli üreticinin iflası, Osmanlı ekonomisine darbe vuran diğer gelişmeler olarak sayılabilir. Böylece Osmanlı Devleti dışarıya hammadde satan ve dışarıdan mamul mal alan, sömürgeci devletlerin açık pazarı haline gelen yarı sömürge bir devlet olmuştur.

1924 yılında yayımlanan “Modern Türkiye” başlıklı kitabında E. G. Mears şunları yazıyordu: “Yabancı sermayenin etki alanının Osmanlı İmparatorluğu’ndan daha geniş olduğu bağımsız bir devlet herhalde yoktur. Bu miras, sadece ekonomik girişimleri ilgilendirmekle kalmaz, Türkiye’nin politik ve toplumsal hayatının tümüne etkilerini yayar... Siyasi denetim sağlamanın en güvenli ve basit yöntemlerinden biri sermaye kaynakları üzerinde egemenlik kurmaktır... Eski Osmanlı İmparatorluğu,

şasıllacak derecede dış mali çıkarlara ipotek edilmiş durumda idi.”²⁸⁵ Osmanlı Devleti’nin yarı sömürge niteliğinin en açık belirtisi dış borçlanmalar, Duyun-u Umumiye, sürekli imtiyazlar arayarak ülkeye giren yabancı sermaye yatırımları, giderek ağırlaşan ve artan kapitülasyonlar zinciri sonunda ülke yönetiminin önce iktisadi, sonra büyük ölçüde askeri ve siyasi alanlarda emperyalizmin denetimine girmiş olması idi. İmparatorluktan Cumhuriyet’e geçişte sancıkların yaşanması kısmen de bu ekonomik tutsaklığa karşı verilen çetin mücadelelerden kaynaklanmıştır.

Mustafa Kemal, Milli Mücadeleye başlarken milli bağımsızlığın kazanılmasını öncelikli hedef olarak belirlemişti. Burada sözü geçen milli bağımsızlık, tam bağımsızlık fikrinin bir tezahürüdür. Yani her alanda bağımsız bir devlet kurmak amaçlanmıştır. Bu alanların en önemlilerinden birisi de şüphesiz ekonomik bağımsızlıktır. Ekonomi, toplumların huzurlu, yüksek bir refah seviyesine kavuşabilmesi için temel prensiplerden biridir. Atatürk’e göre, **“Muhakkak tam bağımsızlığı sağlayabilmek için yegane hakiki kuvvet, en kuvvetli temel iktisadiyattır.”**²⁸⁶

Ülkenin ve milletin kalkınması Milli Mücadele kazanıldıktan sonra temel politika olmuştur. Devlet ve milletin kalkınmasının ancak ekonomik girişimlerle sağlanabileceğine kanaat getiren Atatürk, daha yeni devletin rejimi dahi ilan edilmemişken, 17 Şubat 1923’te Lozan Barış Konferansı’na ara verildiği tarihte İzmir’de bir iktisat kongresi düzenlemeyi başarmıştır. Bu bile Atatürk’ün ekonomiye ne kadar önem verdiğinin en açık kanıtıdır. Atatürk, İzmir İktisat Kongresi’nin açış konuşmasına şu sözlerle başlıyordu:

“Efendiler, aziz Türkiye’imizin iktisadi taallisi esbabını aramak ve bulmak gibi vatani, hayati ve milli bir gaye-i mukaddese için bugün burada toplanmış olan sizlerin, muhterem halk mümessillerinin huzurunda bulunmakla çok mesut ve bahtiyarım.”²⁸⁷

²⁸⁵ Korkut BORATAV, “İktisat Tarihi (1908-1980)”, **Türkiye Tarihi IX Çağdaş Türkiye 1908-1980**, Cem Yayınevi, İstanbul, 2005, s. 299.

²⁸⁶ Yüksel ÜLKEN, “Atatürk’ün İktisadi Düşüncesi ve Politikası”, **Atatürkçülük (2. Kitap) Atatürk ve Atatürkçülüğe İlişkin Makaleler**, MEB Yay., İstanbul, 2001, s. 253.

²⁸⁷ **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri**, C. II, s. 103.

Atatürk'ün bu konuşmasının ilk açılış sözleri, Onun ekonomiyi ne kadar vatani, hayati ve milli bir vazife, mesele olarak gördüğünü kanıtlamaktadır.

Savaş meydanlarında kazanılan zaferlerin tek başına anlamı olmayacağına dikkati çekerek tam bağımsızlığın sağlanması için mutlaka ekonomik bağımsızlığın elde edilmesi gerektiğini vurgulamıştır:

“Siyasi ve askeri zaferler ne kadar büyük olursa olsun, iktisat zaferleriyle taçlandırılmazsa elde edilen zaferler sürüp gidemez, az zamanda söner. Bu itibarla en kuvvetli ve parlak zaferimizin dahi sağlayabildiği ve daha sağlayabileceği faydalı verimleri tespit için iktisat hayatımızın, iktisat hakimiyetimizin sağlanması, pekiştirilmesi ve genişletilmesi gerekir. Düşmanlara karşı en kuvvetli silahımız, iktisat hayatındaki genişleme, sağlamlık ve başarı olacaktır.”²⁸⁸

İzmir İktisat Kongresi'nin çalışmaları çerçevesinde Türkiye Devleti'nin o günkü ekonomik durumu ve geleceğiyle ilgili olarak yapılan tartışmalar sonucu, Türkiye'nin acil ihtiyaçları dikkate alınarak Misak-ı İktisadi denilen milli ekonomi kararları alınmıştır.

Milli ekonomi ilkesiyle büyük devletlerin boyunduruğu altına girmeden, kendi çabamız ve kaynaklarımızı değerlendirerek kalkınmak öngörülmüş ve aynı zamanda ekonomideki yabancılaşmayı önlemek için, yabancı şirketlerin elinde bulunan işletmelerin devlet tarafından satın alınarak, millileştirilmesi amaçlanmıştır. Bunun yanında, milli ekonomi ilkesiyle ekonomik kalkınmanın finansmanını temin etmek için gerekli kredi müesseselerinin kurulması ve iyi organizasyonun yapılması kararlaştırılmıştır. Bu kongrede ayrıca kabul edilen milli ekonomi ilkesinin yanında, milli sanayiinin ve ihracatın korunması ve teşvik edilmesi, bir ticaret bankasının kurulması, hava ve deniz ulaştırmacılığının geliştirilmesi ve aşarın kaldırılması gibi ileride izlenecek iktisadi hedefler gösterilmiştir.²⁸⁹

Atatürk'ün amaçladığı nihai hedefi çok açıktır. Buna göre;

“Yeni Türkiye Devleti iktisadi bir devlet olacaktır.”

²⁸⁸ÜLKEN, a.g.e., s. 253.

²⁸⁹TURAN ve Diğerleri, a.g.e., s. 194.

“Yeni Türkiye Devleti, temellerini süngüyle değil, süngünün dahi dayandığı iktisatla kuracaktır.”

“Ekonomi her şey demektir.”

“İktisat savaşı devam ediyor. Uzun sürecektir. Fakat bunda da mutlaka muzaffer olacağız.”²⁹⁰

Milli Ekonomi İnkılabı, halkın yaşam düzeyinin yükseltilmesi, Türk milletinin hak ettiği refah seviyesine çıkarılması ve toplumun uygar bir yaşantı sürmesi için yapılan girişimlerdir. Ekonomide devletçilik politikasının benimsenmesine kadar geçecek süre içinde, Milli Ekonomi modeli ile liberalist bir görüş içinde Batı’ya rağmen çok yönlü Batılılaşma fikri işlenmiştir. Böylece Türk milleti her yönüyle kalkınacak, insanlık medeniyetinde en önde yer alacaktır.

2.4.2. Ekonomide Devletçilik İlkesinin Benimsenmesi

Coğrafyası üzerinde tam bir hakimiyet kuramayan devletler geri kalmaya, sömürülmeye ve başkaları tarafından yönetilmeye mahkumdurlar. Tabiata veya coğrafyasına hakim olan devletler ve milletler de kalkınmış devletlerdir veya yakın zamanda kalkınmaya aday olup, istikbalde de dünya coğrafyası yani geri kalmış diğer devletlerin coğrafyası üzerinde hakimiyet kurmaya namzettirler. O halde, bir millet devlet olarak ebediyen var olmak istiyorsa kendi tabiatına, vatanına ve toprağına hakim olmaya mecburdur. Bunu yapmadığı veya idrak edemediği müddetçe hangi devlet olursa olsun, devlet niteliğini ve toprağını da kaybetmeye mahkumdur. Bilindiği üzere, tabiat veya coğrafya bir devletin gücünü hem arttırabilir hem de azaltabilir. Ne zaman ki, devlet ilim adamları sayesinde coğrafi zenginliklerini ortaya çıkarır ve en son ilmi ve teknik metotlara göre işletir ve tabiata meydan okursa o zaman coğrafya devletin gücünü artırıcı, hakimiyetini ve kontrolünü kuvvetlendirici bir faktör olur.²⁹¹

Atatürk İzmir İktisat Kongresi’nde yaptığı konuşmasında devlet ve millet hayatı için vatan ve coğrafya kavramlarının önemine değinmiştir:

“... Biliriz ki, Allah dünya üzerinde yarattığı bu kadar nimetleri, bu kadar güzellikleri insanlar istifade etsin, mütenaim olsun diye yaratmıştır ve azami

²⁹⁰ ÜLKEN, a.g.e., s. 253.

²⁹¹ KODAMAN, a.g.e., s. 106.

derecede müstefit olabilmek için de, bugün kainattan esirgediği zekayı, aklı insanlara vermiştir. Eğer vatan denilen şey kupkuru dağlardan, taşlardan, merzagi sahalardan, çıplak ovalardan ve vatan; şehirler, köylerden ibaret olsaydı, onun zindandan hiçbir farkı olmazdı. Ve filhakika bu dediğimiz felsefenin sahipleri bu kıymetli vatanımızı böyle zindan ve cehennem yapmaktan başka bir şey yapmamışlardır. Halbuki, bu vatan evlat ve ahfadımız için cennet yapılmaya layık, elyak bir vatandır.”²⁹²

Cumhuriyet devrimizin belgeleri ilk kuruluştan itibaren bütün müşkül şartlara rağmen, ekonomik meselelere önem verildiğini gösterir. Prensip olarak da ekonomide “devletçilik” ilkesi kabul edilmiştir. İlk zamanlar devletçilik Cumhuriyet Halk Partisi’nin programında yer almışsa da 5 Şubat 1937’de Anayasanın ikinci maddesine aynen konulmuştur.²⁹³

Devletçilik ilkesinin bir gereği olarak yapılması acil ve fertler tarafından başarılması zor olan girişimlerin devlet tarafından bizzat yapılması amaçlanmıştır. Hedef ise ülkenin ve toplumun iktisadi yönden bir an evvel kalkınmasıdır. Bu sistem Türkiye’nin ihtiyaçlarından doğmuştur. Çünkü Türk milleti asırlardır kendi kalkınmasını kendisinin yapabileceği iktisadi araçlardan yoksun bırakılmıştı. Milli Mücadelenin kazanılmasında Tekalif-i Milliye tarzı yükümlülükler ile elinde avucunda kalan son birikimini de bağımsızlığına yatıran milletin, bir an önce refaha kavuşturulması gerekiyordu. Bu amaçla, günün koşullarına uygun olarak özel teşebbüsü desteklemek, uygun ekonomik koşulları oluşturmak için devletçilik politikası uygulanmıştır.

Ekonomide devletçilik Atatürk tarafından açık ve kesin bir biçimde şöyle tanımlanmıştır:

“Türkiye’nin tatbik ettiği devletçilik sistemi XIX. asırdan beri sosyalizm nazariyelerinin ileri sürdükleri fikirlere alınarak tercüme edilmiş bir sistem değildir. Bu, Türkiye’nin ihtiyaçlarından doğmuş, Türkiye’ye has bir sistemdir. Devletçiliğin bizce manası şudur:

²⁹² Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, C. II, s. 112.

²⁹³ AFETİNAN, a.g.e., s. 160.

Fertlerin, hususi teşebbüslerini ve şahsi faaliyetlerini esas tutmak; fakat büyük bir milletin geniş bir memleketin bütün ihtiyaçlarını ve çok şeylerin yapılmadığını göz önünde tutarak memleket iktisadiyatını devlet eline almak.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Türkiye vatanında asırlardan beri ferdi ve hususi teşebbüslerle yapılmış olan şeyleri bir an evvel yapmak istediği; ve görüldüğü gibi kısa bir zamanda yapmaya muvaffak oldu. Bizim takip ettiğimiz bu yol görüldüğü gibi liberalizmden başka bir sistemdir.”²⁹⁴

Devletçilik, bilhassa sosyal, ahlaksal ve ulusaldır. Milli servetin tevziinde, daha mükemmel bir adalet ve emek sarf edenlerin daha yüksek refahı, milli birliğin muhafazası için şarttır. Bu şartı daima önünde tutmak mili birliğin mümessili olan devletin mühim vazifesidir.²⁹⁵ Görüldüğü gibi devletçilik sadece katı bir devlet politikası değil, toplumsal yönü ağır basan milli bir kalkınma modelidir. Bu yönüyle de Türk milletinin yapısını güçlendirmiştir.

²⁹⁴ KARAL, a.g.e., s. 80.

²⁹⁵ A.g.e., s. 81.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK İNKILABININ DAYANDIĞI TEMEL İLKELER IŞIĞINDA

YENİ TÜRK DEVLETİ'NİN KİMLİĞİ

3.1. YENİ TÜRK DEVLETİ'NİN TEMEL DEĞERLERİ

3.1.1. Cumhuriyetçilik

Atatürk ilkeleri Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin dayandığı temeller olarak anlaşılmalıdır. Atatürk İlkeleri ve İnkılapları, her Türk vatandaşının bilmesi, anlaması ve hayatına tatbik etmesi gereken, günümüzde de hala yaşayan, geçerliliğini sürdüren kaideler bütünüdür.

Atatürk İlkeleri, Milli Mücadelenin başladığı andan itibaren, mücadele önderi Atatürk'ün görüş ve direktiflerinden ortaya çıkmış, ilk defa 1931'te Cumhuriyet Halk Partisi'nin programında “Kemalizm Prensipleri” adı ile, daha sonra da 1937'de Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun ikinci maddesinde Atatürk İlkeleri adı ile değişmez varlıklarını korumuşlardır. Buna göre Atatürk İlkeleri; Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Devletçilik, Laiklik ve İnkılapçılıktır.

Kavram olarak Cumhuriyet, milletin egemenliğini kendi elinde tuttuğu ve bunu belirli süreler için seçtiği temsilciler aracılığıyla kullandığı devlet şekli anlaşılır. 29 Ekim 1923'te Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda “Türkiye Devleti'nin hükümet şekli Cumhuriyettir” ifadesi bulunurken, 1924 Anayasası ve daha sonraki Anayasalarda “Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir” şeklinde kullanılmıştır. Böylece Cumhuriyet kavramına “bir devlet şekli” anlamı verilmiştir.²⁹⁶

Cumhuriyet temel olarak millet egemenliği fikri üzerine kurulmuştur. Dolayısıyla eski Türk devletlerinde bu anlamda bir rejim görmek mümkün değildir. Türkiye'de cumhuriyet rejimi, kurucusu Atatürk'ün düşünceleriyle yakından ilgilidir. Bu konuda yapılmış çalışmaların Onun direktifleri ve görüşleri doğrultusunda gerçekleştiğini söylemek mümkündür.²⁹⁷

Atatürk'ün tanımlamasına göre **“Türk Milletinin karakter ve adetlerine en uygun olan idare; cumhuriyet idaresidir.”** Çünkü, cumhuriyet, milli egemenlik idealini, milletin irade ve egemenliğini, vatandaşların devlete ve devletin vatandaşa karşı hak ve vazifelerini en iyi biçimde düzenleyen yönetim şeklidir. Atatürk'ün sözleriyle, **“Cumhuriyet rejimi demek, demokrasi sistemiyle devlet şekli demektir.”**

²⁹⁶ YALÇIN ve Diğerleri, **a.g.e.**, s. 271.

²⁹⁷ TURAN ve Diğerleri, **a.g.e.**, s. 217.

Başka bir deyişle **“Demokrasi prensibinin en modern ve mantıklı uygulanmasını sağlayan hükümet şekli, Cumhuriyettir.”**²⁹⁸

Cumhuriyetçilik, çetin mücadeleler sonucu kurulan Yeni Türk Devleti'nin biçimini tanımlamak ve onu korumak için gerekli görülmüş bir ilkedir. Buna göre Cumhuriyetçilik, cumhuriyetten hareket ederek, devletin siyasi rejimi olarak cumhuriyeti benimsemek ve onu yaşatmaktır.

Bir ilke olarak Cumhuriyetçiliğin bazı temel özellikleri ve nitelikleri vardır. Cumhuriyetçiliğin temel ilkeleri “milli egemenlik” ve “düşünce hürriyetidir.” Önce milli egemenlik ilkesi üzerinde duralım.

Atatürk'ün en üstün tarafı ve hayatı boyunca kendisini başarıdan başarıya ulaştıran vasfı, Onun halkçılığı ve demokrasiye olan büyük inancıdır. O, Milli Mücadeleyi sadece askeri bir mücadele olarak görmemiş, ileride yapılacak olan Türk İnkılabının bağımsızlık aşaması olarak nitelendirmiştir. Bir yandan ülke içindeki düşmanlar, diğer yandan işgalcilerle mücadele ederken dahi, Türk milletine olan güvenini hiç yitirmemiştir. Bu güvenden yola çıkarak milli egemenliği, olağanüstü zor şartlar altında bile ifade etmekten çekinmemiş, milli iradeye gereken değeri vermiştir.

Atatürk'ün Amasya Belediye balkonundan halka hitaben yaptığı ilk konuşmada millet egemenliğinin ilk belirtileri vardır: **“Padişah ve hükümet İtilaf Devletlerinin elinde esirdir. Memleket elden gitmek üzeredir. Bu kötü vaziyete çare bulmak için sizlerle işbirliği yapmaya geldim.”**²⁹⁹ Bu sözleri ile Mustafa Kemal, İstanbul Hükümeti'nin bir kumandanı değil, halkı ile aynı dertleri paylaşan, aynı dertlere milletiyle birlikte çare arayan bir halk adamı, bir lider olarak ortaya çıkmakta, yeni kariyerine bu kimliği ile başlamaktadır.

Milli Mücadelenin en önemli ayaklarından bir olan Erzurum Kongresi'nde de milli irade ve milli egemenlik üzerinde durulmuş, milli iradeyi hakim kılmak için derhal milli bir meclisin toplanması ve hükümet işlerinin bu meclis tarafından yürütülmesi kararlaştırılmıştır. Erzurum Kongresi ardından tüm yurdu temsilen toplanan Sivas Kongresi'nde de, millet meclisinin bir an önce toplanmasını sağlamak için milletvekili

²⁹⁸ **Atatürkçülük (3. Kitap)...**, s. 26.

²⁹⁹ Orhan F. KÖPRÜLÜ, “Atatürk ve Demokrasi”, **Türk Kültürü**, Yıl XIII, Sayı 145, TKAE Yay., Ankara, (Kasım)1974, s. 10.

seçimine hemen başlanmasını istemekle, Mustafa Kemal Paşanın hakimiyet-i milliye fikrine ne derece hayati önem verdiği anlaşılmaktadır.³⁰⁰

Atatürk'te milli egemenlik fikri **“Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir”** sözünde ölümsüzleşmiştir. Cumhuriyetçiliğin en temel ilkesi budur. 23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmasını sağlayan ve gerçekten çok büyük bir sezgi kabiliyetine sahip olan Mustafa Kemal, iç ve dış düşmanlarla mücadelenin devam ettiği bir sırada henüz 1921 yılı başlarında, Yeni Türkiye Devleti'nin anayasasını hazırlatmaya başlatmakla kalmamış, bu işi bizzat yakından takip etmiştir. Hakimiyetin kayıtsız şartsız milletin olduğu ifadesini Anayasanın birinci maddesine koydurmakla milli egemenliğe ve demokrasiye giden yolu açmıştır.³⁰¹

Atatürk, **“Bugünkü hükümetimiz, devlet teşkilatımız doğrudan doğruya milletin kendi kendine, kendiliğinden yaptığı bir devlet teşkilatı ve hükümettir ki, onun ismi Cumhuriyettir. Artık hükümet ile millet arasında geçmişteki ayrılıklar kalmamıştır. Hükümet millettir ve millet hükümettir. Artık hükümet ve hükümet mensupları kendilerinin millettan ayrı olmadıklarını ve milletin efendi olduğunu tamamen anlamışlardır”**³⁰² sözüyle aslında Cumhuriyetçilik ilkesinin en açık tanımını yapmıştır.

Cumhuriyetçiliğin bir diğer ilkesi de düşünce hürriyetidir. Düşünce özgürlük Türk İnkılabının dinamikliğini ortaya koyar. Özgür düşünce, etkinliğini sürekli arttırmakta olan çağdaş bilim ve teknolojiyi teşvik etmesi ve yeni buluşlara açık olması sebebiyle her alanda gelişme sağlanabilmesinin yolunu açmıştır. Atatürk'ün bu konu hakkındaki görüşleri şöyledir:

“Cumhuriyet, düşünce serbestliği taraftarıdır. Samimi ve meşru olmak şartıyla her fikre hürmet ederiz. Her kanaat bizce muhteremdir. Yalnız karşıtlarımızın insafli olması lazımdır.”³⁰³ Görülüyor ki, düşünce özgürlüğü amacından sapmadığı sürece her ferdin doğal bir hakkıdır. İnsan hak ve hürriyetlerinin gelişmesi de ancak düşünce özgürlüğüyle olur. Böylece insanlar, kendilerini daha açık

³⁰⁰ KÖPRÜLÜ, a.g.m., s. 11.

³⁰¹ Aynı yer.

³⁰² YALÇIN ve Diğerleri, a.g.e., s. 275.

³⁰³ A.g.e., s. 274.

ifade edebilir, çağın gerektirdiklerini daha iyi tatbik edebilirler. Cumhuriyetçilik bu ilkesiyle de sürekli değişen ve gelişen dünyaya ayak uydurmaktadır.

Cumhuriyetçiliğin temel nitelikleri ise, demokratik olmak, laik olmak, sosyal devlet olmak ve hukuk devleti vasfını korumaktır. Türk milletine cumhuriyeti benimsetmeyi amaçlayan Cumhuriyetçilik, temel nitelikleri ile de Ona en güzel yaşam ortamını oluşturmayı hedeflemektedir.

Atatürkçü düşünce sistemi içinde ele aldığımız Cumhuriyetçilik, cumhuriyet rejimi ile fertlerin değil, milletin bütününün benimsemesi gereken bir ilkedir ve Türk milletine aittir. Türkiye’de Cumhuriyet, Cumhuriyetçilik ilkesinde öngörülen modern anlamda bir devlet şekline ulaşma idealine uygun bir gelişme seyri takip ederken, bu niteliklere sahip nesiller yetiştirilmesine de özen göstermiştir. Bir anlamda nesillerin modernleştirilmesi, cumhuriyet rejimi ile paralellik gösterir.³⁰⁴

Atatürkçülük’te sağlam bir gençlik yetiştirmek, Türkiye Cumhuriyeti’nin parlak geleceğini gerçekleştirmede temel bir güç kaynağıdır. Bu nedendir ki, Atatürk, **“Gençler! Cumhuriyeti biz kurduk; onu yükseltecek ve devam ettirecek sizlersiniz”**³⁰⁵ demekle Cumhuriyeti Türk gençliğine emanet etmiştir.

Türkiye’de Cumhuriyet ırk, dil, din ve cinsiyet farkı gözetmeksizin, bütün vatandaşların paylaştıkları ve yararlandıkları siyasi rejimin adı olmuştur. Eşitlik ilkesi Türkiye Cumhuriyeti’nin özünü teşkil eder. Bu yönüyle Cumhuriyetçilik, Türk milletinin hayatına yön vermiştir. Atatürk bu hususu şöyle vurgulamaktadır:

“Cumhuriyet, yeni ve sağlam esaslarıyla, Türk milletini güvenli ve sağlam bir gelecek yoluna koyduğu kadar, asıl fikirlerde ve ruhlarda yarattığı güvenlik itibariyle büsbütün yeni bir hayatın müjdecisi olmuştur.”³⁰⁶

Cumhuriyetçilik, pratik olarak Cumhuriyet’e sahip çıkmak ve onu korumak demek olduğuna göre, ilk önce devleti ve Cumhuriyet’i benimseterek sevdirmek ve daha sonra da bu unsurları korumak fikrini yeni neslin zihinlerine yerleştirmek, Türk milletinin kimliğini bulmasında mühim bir yol olacaktır. Çünkü, Türk’ün karakteri

³⁰⁴ Mustafa ÖZODAŞIK, **Cumhuriyet Dönemi Yeni Bir Nesil Yetiştirme Çalışmaları 1923-1950**. Çizgi Kitabevi, Konya, 1999, s. 98.

³⁰⁵ **Atatürkçülük (3. Kitap)...**, s. 28.

³⁰⁶ ÖZODAŞIK, **a.g.e.**, s. 99.

Cumhuriyettir. Bu anlamda Türk Milleti'nin ve devletinin kimliği Cumhuriyetçilik ilkesiyle açıklık kazanmaktadır.

3.1.2. Milliyetçilik

Milliyetçilik, millet gerçeğinden hareket eden bir fikir akımı ve çağımızın en geçerli sosyal politikasıdır. Milliyetçilik, Türk İnkılabının bir temel prensibi olduğu kadar, Türk milletinin kaderini tayin eden bir temel ilke, bir yüce ülkü, milleti huzur ve refaha yönelten, birlik ve beraberlik içinde yaşatan kuvvetli bir bağıdır.³⁰⁷

Milliyetçilik öncelikle insanı yakından ilgilendiren bir duygudur. İnsanın içinde yaşadığı topluma yakın olması, kendisini ona bağlı hissetmesi, onu sevmesi, kendi kişiliğinin ötesinde onun için çalışması, fedakarlık göstermesi gibi hisler bu ana duygunun parçalarıdır. Milliyetçilikte bireyden aileye, aileden cemiyete ve cemiyetten millete kadar uzanan bir duygu bağı mevcuttur. Bu noktada milliyetçilik kavramının temelinde millet varlığının yattığı gerçeği karşımıza çıkmaktadır.³⁰⁸

Objektif ve subjektif faktörlerin millet olgusu üzerindeki etkisi hakkında ilginç tahliller yapmış olan Atatürk'ün verdiği kısa bir tanıma göre millet; **“dil, kültür ve ideal birliği ile birbirine bağlı olan vatandaşların oluşturduğu bir siyasi ve içtimai heyettir.”** Yine Atatürk'e göre milletin en kısa tanımı şudur: **“Aynı harstan (kültürden) olan insanlardan oluşan topluma millet denir.”**³⁰⁹

Millet kavramı çeşitli toplumlar tarafından değişik şekillerde algılanmıştır. Bunun nedeni ise, her toplumun sosyolojik gerçeklerinin farklı olmasıdır. Türkiye Cumhuriyeti için millet tanımı Atatürk'ün ifadeleriyle açıklık kazanmıştır. Ona göre, **“Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni kuran Türkiye halkına Türk denir.”**³¹⁰

Milli Mücadele; bütün kurumlarıyla bir önceki devletten farklı, milli bir dili, tarihi, kültürü ve ekonomisi olan, milliyetçi bir Türk Devleti kurmak için yapılan mücadeleydi. Bu yeni devlet anlayışı; hangi dinden olursa olsun, Türkiye Cumhuriyeti

³⁰⁷ ÖZODAŞIK, a.g.e., s. 99.

³⁰⁸ YALÇIN ve Diğerleri, a.g.e., s. 275-276.

³⁰⁹ FEYZİOĞLU, a.g.e., s. 46.

³¹⁰ Atatürkçülük (3. Kitap)..., s. 28.

sınırları içinde yaşayan, Türk dilini konuşan, Türk kültürü ile yetişen ve Türklük şuurunu benimsemiş her ferdi Türk olarak kabul etmekteydi.³¹¹

Millet temeline dayalı milliyetçilikte ise, ortak geçmişe ve geleceğe saygı ve bağlılık vardır. Ayrıca milliyetçilik, aynı millete mensup olan insanların milli bir devlet kurmalarını ve milleti ve devleti güçlü kılmayı öngörür. Dolayısıyla milliyetçilik, millet ile milleti oluşturan unsurlara ve değerlere bağlılığı ifade eder. Bu bağlılık sadece geçmişe değil, aynı zamanda geleceğe de yöneliktir.³¹²

Atatürk'ün milliyetçilik anlayışı akılcı, çağdaş, medeni, ileriye dönük, demokratik, toplayıcı, birleştirici, yüceltici, insani ve barışçıldır. Böyle bir milliyetçilik anlayışı, milliyetçilikle taban tabana zıt olan komünizmle yan yana gelemeyeceği gibi, ırkçılıkla, totaliter faşizmle, şovenizmle, teokratik düzenle de bağdaşmaz.³¹³

Atatürk milliyetçilik anlayışını sistemleştirirken Türklük fikrinden hareket etmiştir. Bu konuda Atatürk, **“Benim hayatta yegane fahrim, servetim Türklükten başka bir şey değildir”** derken Türklük duygusuyla dolu olduğunu vurgulamıştır.³¹⁴ Türk milliyetçiliği, milli menfaatleri fert, zümre, kişilik menfaatleri üzerinde tutmayı, kişisel ve özeli, milli ve topluma tabi kılmaya, fertler ve nesiller arasında daha şuurulu ve daha kuvvetli, sağlam bir dayanışma ve bağlılık yaratmayı hedef edinmiştir.³¹⁵

Türk milliyetçiliğinin başlangıçtaki hedefi Türklüğü tam bir siyasi istiklale kavuşturmaktır. Milli mücadelede bir şuur, bir iman halinde yaşamış, elde ettiği başarılarla yavaş yavaş açıklanmış, olumlu bir anlam ve istikamet kazanmıştır.

Atatürk Türklük bilinci içinde Türk topraklarının düşman işgalinden kurtulması için savaşmış, Türk milletini hür ve müstakil yaşatmak için mücadele vermiştir. Aynı duygunun azmiyle Türkiye Cumhuriyeti'ni kurmuş, yurdu ve milleti modern medeniyetler seviyesine yükseltmek için bir dizi inkılap yapmıştır. Milliyetçilik ülküsünün temeli ve kaynağı olan dil ve mazi birliği meselelerine ciddiyetle eğilmiş, bu konuda Türklük cevherinin araştırılıp işlenmesi amacıyla Türk Dil ve Türk Tarih Kurumlarını kurduştur. Bu müesseselerin gelişmesini ve ilmi araştırmalar yapmasını

³¹¹ Ünsal YAVUZ, **Atatürk, İmparatorluktan Milli Devlete**, TTK Yay., Ankara, 1999, s. 92.

³¹² TURAN ve Diğerleri, **a.g.e.**, s. 223.

³¹³ FEYZİOĞLU, **a.g.e.**, s. 44.

³¹⁴ **A.g.e.**, s. 43.

³¹⁵ EROĞLU, **a.g.e.**, s. 60.

sağlamak için servetinin büyük bir kısmını buralara bırakmakta tereddüt etmemiştir. Ve yine Atatürk **“Biz doğrudan doğruya milliyetperveriz ve Türk milliyetçisiyiz. Cumhuriyetimizin mesnedi Türk camiasıdır. Bu camiann efradı Türk harsıyla meşbu olursa, o camiaya istinat eden Cumhuriyet de o kadar kuvvetli olur”** sözleriyle Türklüğe olan bağlılığını ve güvenini ifade etmiştir.³¹⁶

Türk topraklarını istila edenlerin bütün maddi silahlarına karşı Atatürk, iman ile, irade ile, zeka ile karşı koyarak galip gelmesini bilmiş; **“Türk, öğün, çalış, güven”** formülü ile Türkün tarih ve millet şuurunu ön plana çıkarmıştır. Atatürk bu formülle şunları demek istemiştir: “Yüce Türk milleti, geçmişine iyi bak, atalarının yaptığı büyük işleri gör, öğün. Bu imanla sen de milletini daha ileriye götürmeye, daha fazla yükseltmeye çalış. Bütün bunları başaran bir millet çocuğu olduğun için damarlarındaki asil kana güven.”³¹⁷

Atatürk milliyetçiliği Osmanlı Devleti’nde ortaya atılan Türkçülük fikrinin romantik safhasından tamamen farklı ve ayrı bir hüviyettir.

Her şeyden önce Atatürk milliyetçiliği, Panislamist veya Panturanist değildir. Bu yönüyle Türkiye’nin sınırlarını çizerken gerçekçilikten hareketle Türkün ata yurdu Anadolu tespit edilmiştir.

Diğer yandan millet hakimiyetini ön plana çıkarmıştır. Türkçülerin bir türlü vazgeçemedikleri hanedan unsuru kaldırılarak Atatürk’ün milliyetçilik anlayışında milli egemenlik anlayışı getirilmiştir.³¹⁸

Meşrutiyet Türkçüleri milliyetçiliği fikir sahasında geliştirmiş ve meyvelerini edebi alanda vermiştir. Bu yönüyle hissi kalmıştır. Atatürk milliyetçiliği ise tamamen realist ve tatbikatçı olmuştur. Kısacası Türk İnkılabı Türk milletini kalıplaşmış ve dar Osmanlı milliyetçilik anlayışından gerçek Türkçülüğe kavuşturmuş, Türklüğün kendi öz varlığını bulmasına yardım etmiştir. Türklük gerçek bir varlık olarak Atatürk

³¹⁶ Cemal KANTAR, “Atatürk’ün Milliyetçi Cephesi”, **Türk Kültürü**, Yıl V, Sayı 49, TKAE Yay., Ankara, (Kasım)1966, s. 37.

³¹⁷ **A.g.m.**, s. 38.

³¹⁸ EROĞLU, **a.g.e.**, s. 65.

milliyetçiliği ile ortaya çıkmıştır. Türk milliyetçiliği ile millet, milli benliğine ulaşmıştır.³¹⁹

Atatürk'ün milliyetçilik ilkesi çağdaşlaşmayı amaçlar, medeniyetçidir. Atatürkçülük'te devlet ve millet dinamik bir ideale yönelmiştir. Çağdaş medeniyet seviyesinin üstüne çıkmak milli hedeftir. Onuncu Yıl Nutku'nda Atatürk şöyle diyor:

“Bugün, aynı inan ve kesinlikle söylüyorum ki, milli ideale tam bir bütünlükle yürümekte olan Türk milletinin büyük millet olduğunu bütün maddi alem, az zamanda, bir kere daha tanıyacaktır.”

Bir başka konuşmasında da dinamik ideale şu sözleriyle değiniyor:

“Büyük davamız, en medeni ve en müreffeh millet olarak varlığımızı yükseltmektir. Bu, yalnız kurumlarında değil, düşüncelerinde temelli bir inkılap yapmış olan büyük Türk milletinin dinamik idealidir.”³²⁰

Atatürk milliyetçiliği laiklik ilkesini öngörür. Her türlü mezhep ayrımcılığını reddeder. Teokratik devlet anlayışına yer vermediği gibi, devlet hizmetini ümmetin değil milletin emrinde ve hizmetinde görür. Bu anlamda laiklik, her türlü devlet hizmetinin etki ve baskı altında kalmaksızın, vatandaşa, dini her ne olursa olsun götürülmesini sağlar. Bu konuda:

“Din, bir vicdan meselesidir. Herkes vicdanının emrine uymakta serbesttir. Biz dine saygı gösteririz. Düşünüşe ve düşünceye muhalif değiliz. Biz sadece din işlerini, millet ve devlet işleriyle karıştırmamaya çalışıyor, kasta ve fiile dayanan taassupkar hareketlerden sakınıyoruz” demiştir.³²¹

Atatürk'ün milliyetçilik anlayışı sınıf ayrımcılığını reddeder. Bu yönüyle hürriyete ve insanlık şahsiyetine değer verip, eşitlik fikrine dayanır. Bu anlayışta bağımsızlık ve birleştiricilik vardır.³²² Renk, dil, ırk, din, vs. konularda milleti oluşturan insanlar ne kadar farklı olursa olsun, devletin gözünde eşittirler. Bir toplumda birlik ve beraberliğin sağlanmasının en güzel ve kolay yolu, toplumu oluşturan kişilere eşitlik tanımaktır. Yine Atatürk milliyetçiliği eşitlik prensibinden yola çıkarak demokrasiyi

³¹⁹ Taner TİMUR, **Türk Devrimi ve Sonrası**, İmge Kitabevi, Ankara, 2001, s. 286.

³²⁰ FEYZİOĞLU, **a.g.e.**, s. 60.

³²¹ EROĞLU, **a.g.e.**, s. 83.

³²² YALÇIN ve Diğerleri, **a.g.e.**, s. 279.

vazgeçilmez kabul etmiştir. Çünkü demokratik toplumlarda kavga, kargaşa ve ayrımcılık olmaz. Bu yönüyle milliyetçiliğin bir bütünleyicisi de milli egemenliktir.

Atatürk milliyetçiliğinde başka milletlerin de milliyetçiliğine saygı vardır. Atatürk dünya milletlerini bir aile olarak görmüştür. Milli ve insani değerleriyle birlikte Atatürk milliyetçiliği, bencil ve kibirli değildir. Barışçı bir öze sahip olup **“Yurtta sulh, cihanda sulh”** parolası ile insanlığın huzur ve refahına yönelik işbirliğini ve dünya düzenini sağlamaya çalışır.³²³

Sonuç itibariyle milliyetçilik ilkesi, toplumun değişik öğelerinin kültürel ve milli bütünleşmesine yol açmıştır. Birey ve ümmet halindeki Türk milletine, milli bir gururla geleceğe daha emin adımlarla yürümesi için gerekli olan milli ve dinamik ideali kazandırmıştır.

3.1.3. Halkçılık

Halk, kelime anlamı olarak insan topluluğu demektir. Ahali ile eşdeğer olup, açıklanma amacına göre değişik anlamlar ifade eder. Halk kelimesini ilk defa Ziya Gökalp, Türk milleti şeklinde kullanmıştır.³²⁴

Eski Türk devletlerinde halk, devletin varlık sebebidir. Bu anlayışa göre, devlet halkın her türlü ihtiyacını karşılamak üzere ve yine halkın arzusuyla teşekkül etmiş siyasi ve idari bir oluşumdur. Devlet açları doyurmak, kimsesizleri korumak, halkın refah düzeyinin yükseltilmesi için çalışmak gibi görevler üstlenmiştir.³²⁵ Ancak halkın taşıdığı bu anlam, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde unutulmuştur. Devletin halk için var olduğu anlayışı yerini, halk devlet içindir anlayışına bırakmıştır. Yine bu bakış açısından dolayı, Osmanlı Devleti'nde özellikle üst düzey devlet erkanı ve aydın kesim halk ile olan bağlarını kesmişlerdir. Halk ile olan bu kopukluk, daha sonra bir çok toplumsal bunalımı ve halkın çağın çok gerisinde kalması sonucunu doğurmuştur.

Halk ile millet arasında bir birlik ve bağ vardır. Yalnız millet kavramı halka göre daha geniş bir anlam içerir. Türk İnkılabında bu kavramlar eşdeğer olarak kullanılmış, Osmanlı Devleti'nde önemini yitiren halk, tekrar ön plana çıkarılmıştır. Halkçılık, Türk

³²³ YALÇIN ve Diğerleri, **a.g.e.**, s. 279; EROĞLU, **a.g.e.**, s. 62.

³²⁴ ÖZODAŞIK, **a.g.e.**, s. 101.

³²⁵ Cemalettin TAŞKIRAN, “Atatürk İlke ve İnkılapları”, **Türkler**, C. XVI, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, s. 396.

İnkılabında en canlı olarak işlenen bir mefhumdur. TBMM içindeki eşraf, bürokrat din adamları, savaşa katılan halk yığınları, köylüler, Türk İnkılabı sayesinde Milli Mücadele etrafında bütünleşmiştir.³²⁶

Türk İnkılabı anlayışı içinde Mustafa Kemal, düzenlediği kongreler yoluyla Milli Mücadeleyi halka dayandırmaya çalışmıştır. Yine bu anlayış gereği olarak halk, Milli Mücadele sürecinde millet kavramıyla eşdeğer olarak kullanılmıştır. Türk milleti, Türk halkının Türklük bilinci içinde gelişmesiyle siyasi ve sosyal alanda değer kazanmıştır. Ancak Türk milleti halklardan teşekkül etmiş değildir. Türk Devleti'nin beşeri unsurunu halklar meydana getirmez. Türk halkı şehirlisi, köylüsüyle din ve ırk farkı gözetmeksizin vatandaşların bütününe ifade eder. Görüldüğü üzere millet kavramına çok yakın olarak kullanılmış olan halk kavramı, zaten milliyetçilik fikrinin doğal bir sonucudur. Gerçek anlamda milliyetçilik halkçılığa dayanır. Bu konuda Atatürk'ün ifadesiyle;

“Türkiye halkı, asırlardan beri hür ve bağımsız yaşamış ve bağımsızlığı yaşama gereği saymış bir kavmin kahraman evlatlarıdır. Bu millet bağımsızlıktan uzak yaşamamıştır, yaşayamaz ve yaşamayacaktır”³²⁷ denmekle, Milli Mücadelenin hangi amacı kazanmaya yönelik olduğu ve halkın bağımsızlık tutkusundan ortaya çıktığı vurgulanmıştır.

Türk İnkılabı açısından halkı tanımlayacak olursak; belirli bir coğrafyayı vatan bilen, kaderini ülkesine bağlamış, kültür birliği içinde geleceğe birlikte yürüme azmine sahip insan topluluğudur. Dolayısıyla halk, Atatürk'ün yaptığı millet tanımı ve milli benlik şuuru ile sıkı sıkıya bağlıdır. Bu açıklamalar çerçevesinde halk, bir sınıfın veya zümrenin değil, geçmişte veya günümüzde yaşayan bir ülke ahalisinin bir kısmının veya bütününe ifadesidir.³²⁸

Türk İnkılabının başlangıcından beri var olan halkçılık ideolojisi, Milli Mücadele kazanılınca, tüm olarak ezilen halkın işbölümü içinde birbirinden güç olarak kalkınabileceğini savunmaktaydı. 20 Mart 1923'te Konya'da yaptığı bir konuşmasında Atatürk, aydınlarla halk arasındaki ayrıma dikkat çekerek, halkı anlamayan aydının

³²⁶ İlhan TEKELİ, “Türkiye’de Halkçılık”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. VII, İletişim Yay., İstanbul, 1995, s. 1931.

³²⁷ TAŞKIRAN, (2002), s.396.

³²⁸ Mehmet Ali ÜNAL, *Türk İnkılabı Tarihi ve Atatürk İlkeleri*, Adres Yay., Ankara, 2004, s. 161.

baskıcı hale geleceğini, yeni Türk aydınının halkı inandıracacağı düşüncelerin kaynağını halkın ruh ve vicdanlarından almaları gerektiğini söylemiştir.³²⁹

Halkçılık, bir düşünce sistemi olarak diğer Atatürk İlkeleri ile birlikte Anayasaya girmiştir. Halkçılık, sınıfsız ve ayrıcalıksız bir toplum ve millet parolası ile siyasi hayatımızda değer kazanmış ve rol oynamıştır. Türk İnkılabı, halkçılık anlayışı ile toplumu millet kavramı içinde imtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmış bir kitle haline getirmiş ve kanun önünde herkesin eşitliğini savunmuştur.³³⁰

Atatürkçülük'te halkçılık, yurdu, ayrıcalık iddialarından ve sınıf kavgalarından koruyan bir ilkedir. Halkçılığın birinci unsuru demokrasidir. Bu açıdan mili egemenlik halkçılıkta önemli bir hedeftir. Atatürk bu konuda;

“Demokrasi (halkçılık) esasına dayalı hükümetlerde egemenlik, halka, halkın çoğunluğuna aittir. Demokrasi prensibi egemenliğin millete ait olduğunu, başka yerde olmayacağını gerektirir. Bu şekilde, demokrasi prensibi, siyasi kuvvetin, egemenliğin kaynağına ve yasallığına temas etmektedir” diyerek, demokrasinin halkçılığın bir gereği olduğunu vurgulamıştır.³³¹

Halkçılığın birinci niteliği olan demokrasi, onun cumhuriyetçilik ilkesinin doğal bir sonucu olduğunu gösterir. Eski Türk devletlerinde de demokrasi geleneği kurultaylar tarafından hayata geçirilmişti. Yani, Türk milleti demokrasi geleneğine yabancı değildir. Bu konuda Atatürk Türk demokrasi tarihini şöyle özetlemektedir:

“Türk milleti, en eski tarihlerinde, ünlü kurultaylarıyla, bu kurultaylarda devlet başkanlarını seçmeleriyle demokrasi fikrine ne kadar bağlı olduklarını göstermişlerdir. Son tarih devirlerinde, Türklerin kurdukları devletlerde, başlarına geçen padişahlar, bu yöntemden ayrılarak despot olmuşlardır.”³³²

Halkçılığın diğer önemli bir niteliği de eşitliktir. Demokrasinin bir gereği olan eşitlik, halkçılıkta, sınıf farkının veya toplumda ayrıcalıklı kesimlerin olmadığı, bütün fertlerin eşit hak ve yetkilere sahip olduğu bir anlayışı içerir. Halkçılığın bu yönü, demokrasi prensibinin doğal bir sonucundan başka bir şey değildir. Atatürk, ülkedeki

³²⁹ TEKELİ, a.g.m., s. 1932.

³³⁰ ÜNAL, a.g.e., s.161.

³³¹ Atatürkçülük (3. Kitap)...., s. 38.

³³² Aynı yer.

halk fertlerini ve çeşitli sınıf mensuplarını birbirlerine yardımla görevli ve dayanışma içerisinde eşdeğer bir kıymette görmüştür. Bu inancını da şu sözleriyle açıklamıştır:

“Biz, memleket halkı efrat ve muhtelif sınıf mensuplarının yek diğerine yardımlarını aynı kıymet ve mahiyette görürüz. Hepsinin menfaatlerinin aynı derecede ve aynı eşitlik hissiyle teminine çalışmak isteriz. Bu tarz, milletin umumi refahı, devlet bünyesinin tarsini için daha muvafık olduğu kanaatindeyiz. Bizim nazarımızda; çiftçi, çoban, tüccar, sanatkar, asker, doktor, velhasıl herhangi bir içtimai müessesede faal bir vatandaşın hak, menfaat ve hürriyeti müsavidir.”³³³

Halkçılık toplum hayatında her türlü ayrıcalığı reddeder. Kim olursa olsun yasalar ve kanun önünde herkes kesinlikle eşittir. Atatürk’e göre;

“Türkiye halkı ırki ve dini ve kültürel yönden birleşmiş, bir diğerine karşı, karşılıklı hürmet ve fedakarlık hisleriyle dolu ve kaderi, geleceği ve çıkarları ortak olan bir toplumdur.”³³⁴

Atatürkçülük’te halkçılığın temelinde halk vardır. Aslında genel bir bakış açısıyla bütün mücadelenin halk için yapıldığı görülür. Bu anlamda halkçılığın bir diğer niteliği de, halkın maddi ve manevi, her türlü ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Dünyadaki hiçbir sisteme benzemeyen Atatürk halkçılığı, Türk milletinin çağın bütün gerekleri ve ihtiyaçlarıyla donatılmasını öngörür. Halkçılık bu yönüyle sosyalizm ve komünizmden ayrılır. Bu hususta Atatürk devletin halkın ihtiyaçlarını karşılamakla mükellef olduğunu şu sözleriyle vurgulamıştır:

“Milleti idare prensibimiz, milletin ortak ve genel düşünce ve eğilimine uymaktır. Bu düşünce ve eğilimin gerçek ve ciddi olabilmesi, milletin maddi ve manevi ihtiyaç kaynaklarından gelmesine bağlıdır.”³³⁵

Halkçılığın bahsettiğimiz nitelikleri, onun diğer ilkelerle olan sıkı bağıını göstermektedir. Çünkü halkçılık Türk İnkılabının temel programıdır. Bütün bu açıklamalardan yola çıkarak, Yeni Türk Devleti’nde Türk halkı, milli egemenliğini elinde bulunduran, kendi kendini yönetme kabiliyetine ve hakkına sahip, demokrasiyi benimsemiş ve eşitlik ilkesine göre hak ve sorumluluklarının farkında, milli birlik ve

³³³ ÜNAL, a.g.e., s.161.

³³⁴ Atatürkçülük (3. Kitap)...., s. 40.

³³⁵ A.g.e., s. 44.

beraberlik hususunda ortak hareket eden ve geleceğe yönelik ortak ideallere sahip insanların oluşturduğu Türkiye halkıdır.

Yukarıda verdiğimiz tanıma uygun nesiller yetiştirmek için Atatürk, halk eğitimine büyük önem vermiştir. Türk milletinde davranış ve düşünce yeniliği yaratmak isteyen Atatürk, milli eğitim yaklaşımı ile Cumhuriyet'in eğitim politikasını halkçılık ve laiklik ilkelerine dayandırmıştır. Halkçılık sayesinde, seçkin azınlık eğitiminden kitle eğitimine geçiş sağlanmış, eğitimde fırsat eşitliği ve kadın-erkek denkliği yaratılmaya çalışılmıştır.³³⁶

3.1.4. Devletçilik

Yeni Türk Devleti'nde devletçilik ilkesi, o günün şartları gereği doğmuş bir devlet politikasıdır. İlk bakışta ekonomik bir kavram olarak görülen devletçilik, sadece bu sahada değil, aynı zamanda Türk tarihine uygun bir şekilde sosyal ve kültürel bakımlardan da kalkınmanın özelliklerini gösteren siyasi bir uygulamadır.³³⁷ Bu uygulama ile Atatürk, Cumhuriyet yönetimini güçlendirip, milleti kısa sürede kalkındırarak çağdaş medeniyetler seviyesine çıkarmak amacındadır. Ona göre, ekonomik kalkınma ile ondan güç alan sosyal ve kültürel kalkınma arasında önemli bir bağ bulunmaktadır. Atatürk devletçiliği şöyle tanımlamaktadır:

“Türkiye'nin ihtiyaçlarından doğmuş ve Türkiye'ye has bir sistemdir... Kişinin çalışmasını esas almakla beraber, mümkün olduğu kadar az zaman içinde, milleti refaha kavuşturmak ve memleketi geliştirmek için, milletin genel ve yüksek menfaatlerinin icap ettirdiği işlerde özellikle ekonomik alanda devleti fiilen alakadar etmek mühim esaslarımızdandır.”³³⁸

Atatürk ilkeleri çerçevesinde devletçilik, karma ekonomi sistemi içinde değerlendirilen bir ekonomik plan görünümü arz etmektedir. Karma ekonomi ise, devletçilik ve özel teşebbüsün bir arada bulunduğu ekonomik sistemler için kullanılan

³³⁶ ÖZODAŞIK, a.g.e., s. 102.

³³⁷ Tuncer BAYKARA, **Türk İnkılap Tarihi ve Atatürk İlkeleri**, Akademi Kitabevi, İzmir, 1994, s. 164.

³³⁸ TAŞKIRAN, (2002), s.396.

bir ifadedir. Ancak bu anlayış, ekonomide katı bir devletçiliğin uygulanacağı anlamına gelmez.³³⁹

Devletçilik, planlı ekonomi, ülkenin kendi kaynaklarının işletmeye geçirmede, milleti ekonomiyi kurmada başlıca etken olacağı sebebine dayandırarak benimsenmiştir. Devletçilik, devlet, ülke, millet imkanlarının kullanımında, işletilmesinde, kalkınmada, gelişmede, çağdaşlaşmada devletin ekonomik fonksiyonuna yön veren bir ilke olarak değerlendirilmiştir. Devletin ekonomide, sanayide, işletmecilikte, millet ve toplum yararına görev üstlenmesi milli ekonominin ana kaynaklarını, bunları işletecek kurumları ve yine bunları millet yararına kullanacak iradeyi kullanması olarak yorumlanmıştır.³⁴⁰

Atatürk devletçilikle, devleti ekonomik hayatı destekleyen bir güç olarak görmüştür. Devlet, yatırımcıya, üreticiye, dağıtımcıya, tüketiciye yön vermekle ve bunları denetlemekle yükümlüdür. Atatürk devletçiliği tamamıyla hürriyet ve demokrasi rejimi içinde değerlendirmiş, devletin ekonomik sahada rehberliğini savunmuştur. Ancak bu rehberlik her şeyi devlet yapar anlayışında değildir.³⁴¹

Devletin kendini daha güçlü yapacak, içte ve dışta millet işlerini gördüreceği yüksek kabiliyetli vatandaşlara ihtiyacı vardır. Devlet tüm vatandaşların, herhangi bir sanat ve meslekte, zamanımızdaki ilerlemelerin gerektirdiği derecede başarılı olması ile ilgilenir. Bu nedendir ki, vatandaşların öğretimi, eğitimi ve sağlığıyla ilgilenmek zorundadır.³⁴²

Atatürk bu meseleler üzerine araştırmalar yaparken şu esasları yazmıştır. **“Devletin siyasi ve fikri hususlarda olduğu gibi, ekonomik işlerde de nazımlığını prensip olarak kabul etmek caiz görülmelidir. Bu takdirde karşı karşıya kalınacak müşkülât şudur: Devletle ferdin karşılıklı faaliyet sahalarını ayırmak.”**³⁴³

Devletçilik ilkesi özel teşebbüsü ve girişimciyi reddetmez. Bütün üretim araçlarının devlet elinde toplanmasını öngörmediği gibi, mülkiyet hakkına da saygılıdır. Prensip olarak devlet ferdin yerine geçmemelidir, fakat ferdin gelişmesi için genel

³³⁹ TAŞKIRAN, (2002), s.396.

³⁴⁰ ÜNAL, a.g.e., s. 164.

³⁴¹ TAŞKIRAN, aynı yer.

³⁴² Atatürkçülük (3. Kitap)...., s. 45.

³⁴³ AFETİNAN, a.g.e., s. 162.

şartları göz önünde bulundurmalıdır. Bunu Atatürk'ün bir örneği ile biraz daha aydınlatalım:

“Ferdiyat inkişafının mani karşısında başladığı nokta, devlet faaliyetinin sınırını teşkil eder. Buna göre umumiyetle zaman ve mekanda daimi bir hususi vasıf gösteren ekonomik işi, devlet üzerine alabilir. Mesela, bir iş ki, büyük ve muntazam bir idareyi icap ettirir ve fertler elinde inhisara duçar olmak tehlikesi gösterir veyahut umumi bir ihtiyaca tekabül eder, o işi devlet üzerine alabilir. Madenlerin, ormanların, kanalların, demiryollarının, deniz seyri sefer şirketlerinin devlet tarafından idaresi ve para ihraç eden bankaların millileştirilmesi, kezalik, su, gaz, elektrik vesaireye ait işlerin özel idareler tarafından yapılması, yukarda açıkladığımız neviden işlerdir. Bu açıkladığımız manada ve telakkide devletçilik özellikle sosyal, ahlaki ve millidir.”³⁴⁴

Atatürk'e göre devletçilik ilkesinin bir başka yönü de milletin refahının sağlanması açısından toplumun çeşitli kesimleri arasında imtiyazlı kişi, zümre ya da sınıfların oluşmasının önlenmesi ve kalkınmanın sonuçlarının bütün kesimlere eşit olarak yansıtılmasıdır.³⁴⁵ Eşitlik ve halkçılık anlayışından hareket eden devletçilik, topluma hizmet eden kurumların çoğaltılması ve ahlaki dayanışmanın artırılmasını hedefler. Atatürk'e göre devletçilik ilkesi;

“Bütün üretim vasıtalarını kişilerden alarak, milleti büsbütün başka esaslara göre düzenlemek amacını güden sosyalizm prensibine dayalı kolektivizm yahut Komünizm gibi özel ve kişisel ekonomik teşebbüs ve faaliyete meydan bırakmayan bir sistem değildir.”³⁴⁶

Sosyo-politik yenileşmenin ekonomik kalkınmasız gerçekleşmeyeceğine inanan Atatürk, devletçilik ilkesine ağırlık vermiştir. Bu konuda bağımsız bir ekonomi kurma sorumluluğu devleti harekete geçirmiştir. Diğer yandan milli servetin ve işgücünün de kötüye kullanılmasının önüne geçmek için devletçilik benimsenmiştir. Devletçilik ilkesi eğitimi iki yönden etkilemiştir. Birincisi, devlet işletmeleri bürokratik eğitim merkezleri olarak da etkin olmuş ve bu iş merkezlerinden yetişenler, daha sonra büyük özel

³⁴⁴ AFETİNAN, a.g.e., s. 162.

³⁴⁵ ÜNAL, a.g.e., s.164.

³⁴⁶ Atatürkçülük (3. Kitap)..., s. 47.

girişimlerin kuruculuğunu yapmışlardır. İkincisi ise, bazı yükseköğretim kurumları, programlarını bu işletmelerin işgücü ihtiyaçlarına göre yenilemişlerdir.³⁴⁷ Bu da ileriki dönemlerde teknik eleman ihtiyacının karşılanmasında büyük paya sahiptir.

Türk milletinin ekonomik kalkınmasının zorunluluğuna inanan Atatürk, bu alanda devletçilik ilkesi ile hızlı ve tutarlı bir kalkınma yaratabilmek için devlet kontrolü ve desteği altında gelişmelere denetleyicilik yapmayı hedeflemiştir. Ekonomik temeller üzerinde kurulu dünya düzeninde, Türk milletinin bağımsız, milli ve güçlü bir ekonomi ile devletler arası alanda söz sahibi olabilmesi için; bir başka deyişle dışta güçlü olabilmek için içte de güçlü olmak gereklidir anlayışıyla devletçilik ilkesi uygulanmıştır. Görüldüğü gibi, kişisel hak ve hürriyetler sürekli gözetilmiş, devlet ile fert arasındaki sınır çizilmiştir. Şüphesiz devletçilik, bir dizi savaştan sonra ekonomik olarak bitme noktasına gelmiş Türk milletinin yeniden kalkınmasını sağlamıştır. Bu kalkınma yalnız ekonomi alanında değil, sosyal ve kültürel alanlarda da kendini göstermiştir. Nitekim Türk milleti layık olduğu medeniyet seviyesine yükselmiştir.

3.1.5. Laiklik

XVIII. yüzyıla kadar dinin, bütün toplumlar üzerinde derin bir etkisi olduğu bilinen bir gerçektir. Ancak Rönesans ve Reform hareketleriyle birlikte önem kazanan hümanizm, insanları ve toplumları ferdiyetçiliğe ve akılcılığa götürmüştür. Bu yüzyıla kadar bilinen bütün dogmalar yıkılınca fert ve akıl önem kazanmış, aklın ve ferdin önündeki bütün engeller kaldırılmak istenmiştir. XVIII. yüzyıl entelektüellerine göre hümanizmin ve rasyonelliğin önündeki engellerin başında din, dini müesseseler ve dinle yoğrulmuş geleneksel kurallar gelmektedir. Voltaire, Diderot gibi düşünürler aklın yanılmazlığına inanmış ve bunun önündeki engelleri kaldırmaya kendilerini adanmış düşün adamlarıydı.³⁴⁸

Aklın her alana hakim olması, yalnız onunla bütün hakikatlere ulaşılabileceği anlayışı, ilmi reddedenlere cahil, mürteci ve gelişmeye karşı, yobaz gözüyle bakılmasına neden olmuştur. İlimin önderliği XIX. yüzyılın sonlarına kadar entelektüeller arasında ziyadesiyle kabul görmüştür. Ne zaman ki, bilhassa XIX. yüzyılın sonlarına doğru daha evvel ilmin ortaya koyduğu, doğru ve mutlak hakikatmiş

³⁴⁷ ÖZODAŞIK, a.g.e., s. 103.

³⁴⁸ KODAMAN, a.g.e., s. 137. ; BERKES, a.g.e., s. 537.

gibi kabul edilen pek çok bilginin yanlışlığı, yine ilmi araştırmalar sonunda ortaya konulunca, ilme olan güven nispeten azalmıştır. Bu tür gelişmeler dine, maneviyata itibarını iade etmiş ve dine dönüş eğilimini artırmıştır. Ayrıca dini saha ile ilmi sahanın sınırları ayrılmaya başlamıştır. Artık ilim dine, din de ilme hürriyetini tanımayı kabul etmiştir.³⁴⁹ Böylece laiklik fikri ortaya çıkararak önem kazanmaya başlamıştır.

Laik ve laiklik terimleri değişik ülkelerde çeşitli dönemlerde birbirinden farklı anlamlarda kullanılmıştır. Laik kelimesi dilimize Fransızca “laique” kelimesinden girmiştir. Kelimenin aslı Yunanca “laikos”, Latince “laicus” olup, sözlük anlamıyla ruhani olmayan kimse, dini olmayan şey, fikir, müessese, sistem, prensip demektir.³⁵⁰

Laik olma, “dünya işlerini, din içlerinden, dini otoriteden ayrı olarak ele alma” şekliyle tarif edilmektedir. Hukuki manada ise, din ve devlet işlerinin ayrılığı, devletin vicdan hürriyetinin gerçekleştirilmesinde tarafsız kalmasıdır. Başka bir deyişle, devletin Tanrı ile kul arasından çekilmesi ve dinin de devlet işlerine karışmaması, yani akıl ile imanın yetki alanlarının birbirinden ayrılmasıdır.³⁵¹

Laikliğin bütün dünya ülkelerinde anlaşılan manası, dinle ilgili olmayan, dünya ve devlet işlerini dini görüşlerden ayırıp, bağımsız hale getirmektir. Siyasi açıdan laiklik ise, siyasi iktidarın dini kuvvetten ayrılmasıdır.³⁵²

Yeni Türk Devleti’nin ele aldığı laikliğin Türkiye’deki gelişimi sanıldığı gibi Türk İnkılabı dönemi ile başlamaz. Günümüzdeki laik kelimesinin ifade ettiği modern manaya ulaşılması Tanzimat’la birlikte başlar. Batılılaşma abaları içinde XIX. yüzyıl Osmanlı aydınları laiklik ilkesinin tesirinde kalarak Batı tarzı yapılan ışlahatlarda laikliğe büyük önem vermişlerdir. Ancak Batı etkisinde yetişmiş olan Osmanlı aydınları, Batı’nın yukarıda değindiğimiz dine dönüşünü gerekleştirememişler; çoğu kez tutucu kesimler ile atışmışlardır. Nitekim bu çatışma toplumda çağın gerektirdiği yeniliklere karşı bir duruş yaratmıştır. Yine de laiklik XIX. yüzyıl yeniliklerinde az da olsa kendini göstermektedir.

³⁴⁹ KODAMAN, **a.g.e.**, s. 138. ; Ayrıca Laikliğin gelişimi için bk. TİMUR, **Türk Devrimi ve Sonrası**, s. 291-296.

³⁵⁰ ÜNAL, **a.g.e.**, s. 156.

³⁵¹ TAŞKIRAN,(2002), s.396.

³⁵² ÜNAL, **a.g.e.**, s. 157.

Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nda din ve mezhep hürriyeti öngörülmüş, 1876 Kanun-i Esasi'nin on birinci maddesiyle laikliğe doğru yöneliş anayasa teminatı altına alınmıştır. 1909 tarihli Kanun-i Esasi ile bu durum aynen korunmuştur. 1921 tarihli “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu”nda milli hakimiyet ilkesi ön planda tutularak teokratik anlayışın kaldırılmasına ve laikliğe doğru önemli bir adım daha atılmıştır.³⁵³

Nihayet, 23 Nisan 1920'de milli egemenlik ilkesine dayalı TBMM yönetimi kurulmuş, 1 Kasım 1922'de saltanat kaldırılmış ve 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet ilan edilerek devlet yapısının laikliğe gidişinde büyük adımlar atılmıştır. Fakat bu konuda en önemli, gerçekçi ve sağlıklı adım 3 Mart 1924 tarihli üç kanunla atılmıştır.³⁵⁴ Laiklik hususunda en son aşama olarak, Anayasada yer alan devletin dini ile ilgili hükümlerin Anayasadan, 19 Nisan 1928 değişikliği ile kaldırılarak ülkede laik devlet esasının hukuken gerçekleştirilmesidir. 5 Şubat 1937 tarihli ve 3115 Sayılı kanunla Yeni Türk Devleti'nde laiklik bir anayasa ilkesi olarak yerini almıştır.³⁵⁵

Atatürkçülük'te laiklik, yukarıda görüldüğü gibi basamak basamak gerçekleştirilen ve yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ni medeni bir devlet niteliğine kavuşturabilmek için ortaya konulmuş bir ilkedir. İsmet GİRİTLİ'nin ifadesiyle laiklik, Türk İnkılabının temel taşıdır.³⁵⁶ Laiklik aynı zamanda Atatürk inkılaplarının da temel vasfıdır. Atatürk'ün bu konudaki ısrarının sebebi, yüzyıllardır din adı altında milletin kafasına doldurulmuş batıl inançlar ve hurafelerden temizlenerek Türk milletinin rasyonelleşmesini sağlamaktır. Dinin siyasete alet edilmesi ve din dışı uygulamalar hakkında Atatürk şunları söylemektedir:

“Bütün müstebit hükümdarlar hep dini alet edindiler; ihtiras ve istibdatlarını terviç için hep sınıfı ulemaya müracaat eylediler. Hakiki ulema, dini bütün alimler hiçbir vakit bu müstebit tacidarlara inkıyat etmediler. Onların emirlerini dinlemediler, korkmadılar. Bu gibi ulema kamçılar altında dövüldü, memleketlerinden sürüldü, zindanlarda çürütüldü, darağaçlarında asıldı. Lakin

³⁵³ TAŞKIRAN, (2002), s. 137.

³⁵⁴ Bahsi geçen kanunlar, Tevhid-i Tedrisat Kanunu, Şeriyeye ve Evkaf Vekaletinin Kaldırılması Hakkında Kanun ve Halifelik Kaldırılmasıdır.

³⁵⁵ İsmet GİRİTLİ, “Günümüz Işığında “Laiklik”, “Milli Egemenlik” ve “Milli Birlik ve Beraberlik” İlkeleri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XIV, Sayı 41, AAM Yay., Ankara, (Temmuz)1998, s. 622.

³⁵⁶ A.g.m., s. 621.

onlar yine o hükümdarların keyfine dini alet yapmadılar. Fakat hakikat halde alim olmamakla beraber, sırf o kisvede buldukları için alim sanılan menfaatine düşkün, haris ve imansız bir takım hocalar da vardır. Hükümdarlar işte bunları ele aldılar ve işte bunlar muvafık-ı dindir diye fetvalar verdiler. İcap ettikçe yanlış hadisler bile uydurmaktan çekinmediler. İşte o tarihten beri saltanat tahtında oturan, saraylarda yaşayan, kendilerine halife namı veren müstebit hükümdarlar bu gibi hoca kıyafetli cerrarlara iltifat ve onları himaye ettiler. Hakiki ve imanlı ulema her vakit ve her devirde onların mebguzu oldu.”³⁵⁷

Laiklik, Atatürkçü düşünce yapısının özünü oluşturan akılcı ve bilimsel tutumunun ayrılmaz bir parçası ve onun zorunlu bir sonucudur. Diğer taraftan laiklik, Türk İnkılabının temel hedefi olan çağdaşlaşmanın da vazgeçilmez bir şartıdır. Laiklik olmadan ne akılcı yaklaşımın varlığından söz edilebilir, ne de çağdaşlaşma hedefine ulaşılabilir. Zira çağdaş toplum demek, laik toplum demektir. Başka bir deyişle laik toplum olmadan çağdaş toplum olmak mümkün değildir.³⁵⁸

Laiklik felsefi anlamda insana, insan aklına, insanlığın sürekli gelişimine inanmak şeklinde tanımlanabilir. Bu açıdan laiklik akılcı ve realisttir. “Atatürkçülük’te laikliğin temel unsurları şunlardır:

- 1- Din hürriyeti
- 2- Resmi bir devlet dininin bulunmaması
- 3- Devletin din ayırımı gözetmemesi
- 4- Devlet kurumları ile din kurumlarının ayrılmış olması
- 5- Devlet yönetiminin din kurallarına bağlı olmaması
- 6- Devletin yapısını ve toplumun yaşayışını düzenleyen kuralların çağdaş ve bilimsel gerçekler dahilinde ihtiyaçlar doğrultusunda düzenlenmesi.”³⁵⁹

Atatürk’e göre din bir vicdan meselesidir. Dine saygı, inanan kişinin haklarına saygının bir sonucudur. Buna en güzel bir delil Atatürk’ün sözleridir:

³⁵⁷ KARAL, a.g.e., s. 57.

³⁵⁸ GİRİTLİ, a.g.m., s.621.

³⁵⁹ GÜLER-Akgül, a.g.e., s. 226-229.

“Din bir vicdan meselesidir. Herkes vicdanının sesine uymakta serbesttir. Biz dine saygı gösteririz. Düşünüşe ve düşünceye muhalif değiliz. Biz sadece din işlerini devlet işleriyle karıştırmamaya çalışıyoruz.”³⁶⁰

Atatürk laiklik konusunu ele alırken dinin insan ve toplum hayatındaki önemini çok iyi biliyordu. Toplumsal bir felaket karşısında adı bile olmayan bir toplumu bir ulus yapmada, dayanışma yaratmada dinin rolü büyüktü. Ama yine gördü ki, şeriat ya da tarikat giysisi altında din, ulusal çabayı baltalayan bir güç de olabiliyordu.³⁶¹ Bundan dolayı laikliğin Türkiye Cumhuriyeti’nde temel yapılardan bir olmasına dikkat etmiştir. Bir çok alanda yapılan inkılapları laiklik eksenine göre gerçekleştirmiştir.

Atatürk’ün dine ve dinin korunmasına verdiği önemi şu sözlerinde görebiliriz:

“Dinime, bizzat gerçeğe nasıl inanıyorsam, ona da öyle inanıyorum. Bilince ters, ilerlemeye engel hiçbir şey kapsamıyor.”; “Büyük dinimiz en makul ve en tabii bir dindir. Ve ancak bundan dolayı son din olmuştur. Bu dinin tabii olması için akla, fenne, ilme ve mantığa tetabuk etmesi lazımdır. Bizim dinimiz bunlara tamamen mutabıktır.”; “Büyük dinimiz çalışmayanın insanlıkla alakası olmadığını bildiriyor. Bazı kimseler asri olmayı kafir olmak sanıyorlar. Asıl küfür onların bu zannıdır. Bu yanlış tefsiri yapanların maksadı, İslamın kafirlere esir olmasını istemek değil de nedir? Her sarıklıyı hoca sanmayın, hoca olmak sarıklı değil, dimağlıdır.”³⁶²

Laiklik alanında uygulamaların temeli eğitime dayanmaktadır. Yeni eğitim sistemi Batılılaşmanın bir şartı olarak görüldüğünden işe, önce eğitimi laikleştirmekle başlanmıştır. Bunun için eğitim ve öğretimin birleştirilmesi ve medreselerin kapatılması laikliğin önünü açmıştır. Böylece toplumda ikilik çıkaran kurumlar ortadan kaldırılmıştır. Bu konuya verilen önem toplumsal bütünlüğü sağlamak amacından hareketle ortaya çıkmaktadır. Devleti güçlendirmenin yegane yolu, yetişen yeni nesillere kazandırılacak ortak değerler ve davranışların artırılmasıdır. Eğitim sistemindeki zihniyet bütünlüğü bunu gerçekleştirmeye adaydır. Atatürk’ün din ve laiklik anlayışında millet sevgisi ile birlikte onun dinine saygılı olma hasletini de

³⁶⁰ TAŞKIRAN, (2002), s.137.

³⁶¹ BERKES, a.g.e., s. 541.

³⁶² KARAL, a.g.e., s. 54.

buluruz. Onun gerçekleştirdiği Türk İnkılabında laiklik din aleyhtarlığı değil, toplumun hayatında din hürriyetinin, serbest düşüncenin güvenilir bir teminatı olarak düşünülmelidir.³⁶³

Netice itibarıyla laiklik, din ile ilgili meselelerin kendi kutsallığı içinde bırakılması ve çözümlenmesidir. Din ile sosyal hayat arasındaki denge ancak laiklikle gerçekleştirilebilir. Dini siyasetin ve devlet meselelerinin alanından uzak tutmak gerekir. Onu kendi içinde, kendi değer yargılarıyla değerlendirmek ve gelişmesi için uygun koşulları sağlamak devletin görevi olmalıdır. Aksi halde din alanındaki boşluğu bazı yanlış uygulamalar doldurabilir.

Yeni Türk Devleti'nin Anayasasında belirtildiği gibi Türkiye Cumhuriyeti laik bir devlettir. Her dine hoşgörü, düşünce ve kanaat serbestliği Türk milletinin yüzyıllardır sahip olduğu önemli erdemlerdendir. Günümüzde de laikliğin ciddi bir tartışma konusu olmasının sebebi, tanımı ve anlamı açık olmasına rağmen istismar edilmesinden kaynaklanmaktadır. Buraya kadar açıkladığımız hususlar bize gösterdi ki, laiklik, asla bir din düşmanlığı değil, bilakis dinin toplumda huzur ve güvence içinde yaşanabilmesi için gerekli olan hayati bir unsurdur. Yeni Türk Devleti'nin kimliği de laiklikle kendini bulmuş, çağdaşlaşmanın önündeki engelleri aşmayı başarmıştır.

3.1.6. İnkılapçılık

İnkılap, lügat anlamıyla, “bir şeyi çevirmek, döndürmek, hareket ettirmek, bir şeyin içyüzünü dışa çevirmek, tersine koymak” demektir. İnkılap kalb kökünden türemiş olup, “değiştirmek, tebdil etmek” anlamlarını taşır. Tarihi bir terim olarak ise, bir toplumda sosyal ve kültürel alanlarda bazı değişiklikler meydana gelme halini ifade eder. Batı dillerinde karşılığı evolution kelimesidir. İnkılap yerine kullanılan devrim ise revolution kelimesinin karşılığı olan ihtilal anlamındadır. İhtilal, mevcut düzeni parçalamaya, dağıtmaya yönelik girişimleri ifade ederken inkılapta ise bir tekamül söz konusudur. İnkılap her şeyden önce, bozuk bir yapıyı ortadan kaldırmaya yönelik, halk katılımı ile meydana gelen bir harekettir.³⁶⁴

Genellikle ihtilal ve inkılap kavramları birbirinin yerine kullanılmaktaysa da gerçekte bu iki kavramın birbirinden ayrı anlamlar içerdiğini ifade etmek gerekir. İhtilal

³⁶³ ÖZODAŞIK, a.g.e., s. 105.

³⁶⁴ ÜNAL, a.g.e., s. 162.

daha çok hükümet darbesi olarak açıklanmalıdır. Bu da inkılabın aksiyon evresini oluşturur. Ama ihtilal her zaman başarıya ulaşamayabilir. İhtilalin başarısız olduğu durumlarda ihtilal bir isyan özelliği gösterir.³⁶⁵ İnkılap ise daha planlı, programlı ve temelleri bakımından daha köklü değişiklikleri içerir ve ihtilal kavramı inkılabın ikinci aşamasını oluşturur. İnkılabın birinci aşaması fikri hazırlık evresi, ikincisi ihtilal ve son aşama ise köklü değişikliklerin yapıldığı çağdaşlaşma evresidir.

Son yüzyıllarda Türk toplumunun geri kalması inkılabın yapılmasını gerekli kılmıştır. İnkılap her toplumun toplumsal gerçeklerinden doğar. Bu yüzden özde inkılaplar birbirine benzemekte fakat, uygulanış ve algılanış bakımlarından farklılık arz etmektedir. Türk İnkılabı, Atatürk'ün önderliğinde ulusça yürütülen bağımsızlık savaşını iç ve dış düşmanlara karşı kazandıktan sonra, ulusal egemenliğin önüne çıkan engelleri kaldırıp siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel alanları çağın gerektirdiği yeniliklerle donatmak şeklinde gerçekleşmiştir.³⁶⁶

Türk toplumunu çağdaş medeniyetler seviyesine çıkarmayı amaç edinen Türk İnkılabı, diğer inkılaplardan ayrı olarak, bazı özellikleri barındırır. Bunları şöyle özetlemek mümkündür: Türk İnkılabı köksüz değildir, milli bir yapıya sahiptir. Türk İnkılabı taklit değildir, toptan ideolojik transferlere yer vermemiştir. Türk İnkılabı şekilciliğe özenilerek hazırlanılmamıştır, öze ve muhtevaya yöneliktir. Türk İnkılabı gerçekleştirilirken kullanılan şiddetin derecesi sınırlandırılmıştır.³⁶⁷

Atatürk Türk İnkılabını gerçekleştiren kişi olarak Türk İnkılabını şöyle tarif etmiştir:

“Türk milletini son asırlarda geri bırakmış müesseseleri yıkarak yerlerine, milletin en yüksek medeni icaplara göre ilerlemesini temin edecek yeni müesseseleri koymuş olmaktadır.”³⁶⁸

Atatürkçülük'te inkılap ve inkılapçılık Türk İnkılabının yapılış gayesiyle doğrudan bağlantılıdır. İnkılapçılık, ileriye, gelişmeye yönelik bir anlam ifade eder. inkılapçı bir toplum devamlı bir gelişme içerisindedir. Tarihi ve sosyal gelişmeler

³⁶⁵ YALÇIN ve Diğerleri, a.g.e., s. 300.

³⁶⁶ A.g.e., s. 301.

³⁶⁷ ÜNAL, a.g.e., s. 163.

³⁶⁸ Atatürkçülük (3. Kitap)..., s. 49.

neticesinde, toplumun ihtiyaclarına cevap verebilecek kurallar koymak, inkılapçı topluma has bir özelliktir.³⁶⁹

Atatürk Türk İnkılabının ana gayesini şu sözleriyle ifade etmektedir:

“Efendiler, yaptığımız ve yapmakta olduğumuz inkılapların gayesi Türkiye Cumhuriyeti halkını tamamen çağdaş ve bütün anlam ve görünüşü ile medeni bir toplum haline ulaştırmaktır. İnkılaplarımızın ana ilkesi budur.”³⁷⁰

Atatürk’ün koymuş olduğu bu ilke ışığında, Türk toplumunun ihtiyacları doğrultusunda gerekli kurumların getirilmesi, bilimsel gelişmeleri takip etmek ve çağa ayak uydurmak, Türk İnkılabının inkılapçılık anlayışının bir gereğidir. Atatürk’e göre uygarlık dünyasındaki yerimizi kaybetmemek ve ona ayak uydurabilmek için **“İnkılabın temellerini her gün derinleştirmek, kuvvetlendirmek lazımdır.”**³⁷¹

Atatürk 1935 yılında yaptığı bir konuşmasında Türk İnkılabının geçirdiği aşamaları kısaca özetleyerek şunları demiştir:

“Uçurumun kenarında yıkık bir ülke. Türü düşmanlarla kanlı boğuşmalar. Yıllarca süren savaş. Ondandan sonra içeride ve dışarıda saygı ile tanınan yeni devlet ve bunları başarmak için arasız inkılaplar. İşte Türk İnkılabının kısa bir ifadesi.”³⁷²

Atatürk yine Türk İnkılabının önemine vurguyla, **“biz büyük bir inkılap yaptık. Memleketi bir çağdan alıp yeni bir çağa götürdük. Birçok eski müesseseleri yıktık”**³⁷³ diyerek Türk İnkılabının geri kalmış Türk toplumu için büyük bir çağ değişikliği olduğunu ifade etmiştir.

Atatürkçülük’te inkılapçılık sadece Türk İnkılabının yapıldığı dönemle sınırlı kalmak değildir. Başka bir deyişle, Atatürk’ün yapmış olduğu inkılapları benimseyip korumaya çalışmak, değişime ve ilerlemeye açık olmamak inkılapçılığın ruhuna ters bir anlayıştır. Bazı kesimler yapılan inkılapların yeterli olduğunu ve bunları korumakla hedefe varılabileceğini ifade etmişlerdir. Buna cevap şöyledir: Bu koyduğumuz

³⁶⁹ ÖZODAŞIK, a.g.e., s. 105-106.

³⁷⁰ Atatürkçülük (3. Kitap)..., s. 50.

³⁷¹ Aynı yer.

³⁷² YALÇIN ve Diğerleri, a.g.e., s. 303.

³⁷³ YAVUZ, a.g.e., s. 93.

prensipeler bugünün icaplarına göre milletimizin medeniyet yolunda gelişmesi için faydalı bulduklarımızdır. Ancak sosyal bünye sürekli olarak gelişen ve ileriye dönük olması zorunlu olan bir ihtiyaç içindedir. İlim ve teknik ise her an yenilik ve icatlara açıktır. Bu durum karşısında insanların istek ve ihtiyaçları daima çoğalır. İnkılapçılığa bağlı oldukça Türk milleti medeniyet yolunda geri kalmayacaktır. Ancak bunda da dikkat edilecek husus yurt bütünlüğümüzü ve milli menfaatlerimizi, milli benlik şuuru içinde en titiz bir itina ile korumaktır. Devrim hareketi sadece yıpranmış kurumları devirerek değil, yapıcı, yeniliklere uygun ve ilerleyebilen kuruluşlar oluşturdukları zaman değer taşır.³⁷⁴

Yukarıda bahsedilen özelliğinden de anlaşılacağı üzere, Türk İnkılabı durağan değil dinamiktir. Amaç Türk milletinin her an karşısına çıkabilecek değişimleri özümseyebilmesidir. Türkiye’yi dinamik idealine kavuşturmak için en güçlü temel **“yüksek ve inkılapçı bir kültür seviyesi”**dir.³⁷⁵

Atatürkçülük’te inkılapçılık, kendinden önce gerçekleştirilen ilkelerin sürdürülmesinin sağlayacak en güvenilir yenileşme aracı olarak düşünülmüştür. İnkılapçılık, bütün ilkelerin yayılması ve korunmasında; eğitim sürecinin gücünde, eğitim kurumlarının etki alanından ve eğitimcilerin inançlı çabalarından yararlanılmasını sağlamıştır. Eğitim sistemi bu ilkelerin hem yayıcısı, hem de koruyucusu olmuşlardır. Bu dönemin öğretmenleri Kemalist felsefenin öncüleri olarak hizmet görmüşlerdir.³⁷⁶

Sonuç olarak inkılapçılık, kurucu ve yapıcı bir düşünceyle modern toplum hayatında yeni ilerleme ve gelişmelere imkan hazırlamaya yönelik bir düşünceyi benimsemektir.³⁷⁷ Sürekli ilerlemek, çağın gereklerine uymak, fakat bunu yaparken de milli benlikle yenilikleri yoğurmak esas kabul edilmiştir. Bu özelliği bakımından inkılapçılık, Türk milletinin dinamikliğe kavuşmasını sağlar. Atatürk’ün diğer ilkelerini de içine alan inkılapçılık, günün koşullarına göre yapılanmayı gerekli kılar. Maddi ve manevi alanların hepsinde akılcılık ve bilimsellik ön planda tutulur. Bütün bunlar sayesinde ki, Türk milleti, hangi çağda bulunursa bulunsun, uygarlık seviyesini

³⁷⁴ AFETİNAN, a.g.e., s. 199.

³⁷⁵ Atatürkçülük (3. Kitap)..., aynı yer.

³⁷⁶ ÖZODAŞIK, a.g.e., s. 106.

³⁷⁷ TURAN ve Diğerleri, a.g.e., s. 230.

yakalayabilecek, çağının uygarlığını belirleme imkanına sahip olacaktır. “Zira Atatürk İnkılapları ve İlkeleri bir kimlik arayışı değil, mevcut kimliğin tekrar tescil edilmesidir.”³⁷⁸

3.2. BÜTÜNLEYİCİ İLKELER

3.2.1. Milli Egemenlik

Milli egemenlik, bir milletin kendi kaderine hakim olarak, kendi geleceğini tayin etme gücünü elinde bulundurmasıdır. Yani bir milletin kendini idare etmesi, kendine hükümet edecek heyeti seçmesi demektir. İç görünüşü ile demokratik bir yönetim biçimini ortaya koyarken, dış görünüşü ile de milletin özgür ve bağımsız yaşamasını, başka bir ifadeyle, dışa karşı millet birliğini ve bütünlüğünü ortaya koyar.³⁷⁹

Milli egemenlik ilkesinin oluşmasını sağlayan ve Erzurum Kongresi'nin bir ürünü olan “milli kuvvetleri amil ve milli iradeyi egemen kılmak esastır” ifadesi, Sivas Kongresi'nde millet temsilcilerinin oybirliği ile kuvvetlendirilmiş, 20 Ocak 1921 Anayasasına “Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir. İdare usulü halkın kendi kendini idare etmesi esasına dayanır” şekli ile Büyük Millet Meclisi tarafından benimsenmiştir. Bu açıdan **“kayıtsız şartsız tabiriyle açıkça ifade edilen egemenliği, milletin sorumluluğunda tutmak demek, bu egemenliğin en küçük bir parçasını; sıfatı, ismi ne olursa olsun, hiçbir makama vermemek, verdirmemek demektir.”**³⁸⁰

Milli Mücadelenin, TBMM'nin açılışına kadar süren hazırlık döneminin politikası Türk halkını bir mücadele azim ve kararlılığı etrafında toplamak olmuştur. Lozan Antlaşması'na kadar geçen dönemde ise Anadolu'ya yönelen işgal ve istilaya son vererek Misak-ı Milli doğrultusunda toprak bütünlüğünü sağlamak politikaları izlenmiştir. İnkılaplar dönemi veya kuruluş dönemi diyebileceğimiz üçüncü aşamada ise, Yeni Türkiye Devleti'nin, yeni temel değerleri etrafında kurulduğu görülecektir.³⁸¹

Türk Milli Mücadelesinin ve Atatürkçülüğün temel ilkelerinden olan milli egemenlik, Atatürk'e göre, devlet ve milletin mukadderatında amil ve hakim unsur

³⁷⁸ ÜNAL, a.g.e., s.163.

³⁷⁹ TURAN ve Diğerleri, a.g.e., s. 231.

³⁸⁰ **Atatürkçülük (3. Kitap)...**, s. 8-9.

³⁸¹ Nuri YAZICI, “Yeni Türkiye Devleti'nin Temel Değerlerinden Egemenlik-Millet unsuru ve Atatürk”, **Atatürk Yolu**, Yıl 14, C. VII, Sayı 27-28, Ankara Üniversitesi Yay., Ankara, 2004, s. 385.

olması gereken bir değerdir. Çünkü milli egemenlik, adaletin, eşitliğin, hürriyetin dayanağı ve milletin namusu, haysiyeti, şerefidir.³⁸²

Milli egemenliğe dayalı rejimlerde yönetim belli bir sınıf, zümre veya kişilerin elinde değil, halkın seçtiği temsilcilerde olmalıdır. Bu yönüyle milli egemenliğe dayalı özgürlük, aynı zamanda toplum ve kişilerin gelişmesini sağlayan bir ortamı da kendiliğinden hazırlayacağı için ayrı bir önem taşır. Kapalı sistemler, özgür düşünceye getirdikleri kısıtlamalarla kişinin ve toplumun gelişmesini dondurmuş olurlar. Bu nedenle Atatürk'e göre, "**cemiyette en yüksek hürriyetin, en ali müsavatsız, adaletin, istikrarın temini ve korunması, ancak tam ve kati manasıyla milli egemenliğin gerçekleşmiş bulunmasıyla kaim olur.**"³⁸³

Atatürk inkılapların temeli olan milli egemenlik sayesinde fert, vatandaşlar topluluğunun bir üyesi yapılmış, iradesi özgürleştirilmiş, vatandaşa kendi aklını bir başkasının kılavuzluğu olmadan, onun vesayeti altına girmeden kullanma yeteneği kazandırılmak istenmiştir. Böylece milli egemenlik hür irade ile tecelli edebilmiştir.³⁸⁴

Cumhuriyetçilik ilkesinin bütünleyicisi olarak milli egemenlik ilkesi, hakimiyeti, otorite kaynağını halka dayandırmakla Türk milletinin karakterine en uygun olan yönetim biçiminin tamamlayıcısı olmuştur. Demokrasi prensibi ile doğru uygulanma koşullarına kavuşmuş olan milli egemenlik, Yeni Türk Devleti'nin ve Türk milletinin bağımsız yaşama azminin bir yansımasıdır. Türk milleti demokrasi prensibine her şeyden çok sahip çıkarak, onu, Türk milli kimliğinin oluşmasında baş tacı yapmıştır. Günümüzde devam eden uygulamalarda da görülen odur ki, Türk milleti demokrasiyi, milli egemenliği karakterinin bir parçası yapmıştır.

3.2.2. Milli Bağımsızlık

Bağımsızlık, bir devletin bir başka devlete veya uluslararası bir kuruluşa tabi olmaması ya da bağlı bulunmaması demektir. Milli bağımsızlık ise, bağımsızlığın milletçe benimsenmesi ve amaç edinmesidir. Türk milleti tarihi boyunca bağımsızlığa büyük önem vermiştir. Milli mücadelenin de birinci hedefi milli bağımsızlığı

³⁸² GİRİTLİ, a.g.m., s. 627.

³⁸³ TURAN ve Diğerleri, a.g.e., s. 232.

³⁸⁴ YAZICI, a.g.m., s. 392.

gerçekleştirmektir.³⁸⁵ Nitekim Türk milleti bu kadar düşkün olduğu bağımsızlığını türlü uğraşlar ve zorluklara rağmen kazanmasını bilmiş, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni kurmayı başarmıştır.

Bağımsızlığı kendi özünde hisseden Türk milleti, Milli Mücadeleye başlarken “ya istiklal ya ölüm” parolasıyla yola çıkmış, savaş sürerken kültürel ve ekonomik bağımsızlık için girişimlerde bulunmuş, yurdu işgalcilerden temizledikten sonra da her alanda yapılan inkılaplarla bağımsızlık pekiştirilmiştir.³⁸⁶

Milli bağımsızlık, bir milletin varlığının ve hayatının esasıdır. Tam bağımsızlık milletin, bizzat kendisinin meşgul olmasını gerektiren hassas bir konudur. Bağımsızlığın hassasiyetini vurgulamak için Atatürk şunları söylemiştir:

“Bir millet, varlığı ve hakları için bütün kuvvetiyle, bütün maddi ve fikri kuvvetleriyle ilgili olmazsa, bir millet kendi kuvvetine dayanarak varlığını ve bağımsızlığını sağlamazsa, şunun bunun oyuncağı olmaktan kurtulamaz.”³⁸⁷

Atatürk'e göre, **“İstiklal-i tam denildiği zaman bittabi siyasi, mali, iktisadi, adli, askeri, harsı ve ilh... her hususta istiklal-i tam ve serbest-i tam demektir. Bu saydıklarımın herhangi birinde istiklalden mahrumiyet, millet ve memleketin manay-ı hakikisiyle bütün istiklalinin mahrumiyeti demektir.”³⁸⁸**

Türk milleti kendi karakterine uygun olan ve tam bağımsızlığı gerektiren milli bağımsızlık ilkesini her zaman benimseyip destekleyerek ona millilik vasfı kazandırmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti de bu anlayışa uygun olarak izlediği iç ve dış politikada tam ve milli bağımsızlık ilkesini esas almıştır.³⁸⁹ Bağımsızlık tarihin derinliklerinden itibaren Türk milletinin bir karakteri olarak gelecek nesillere aktarılması gereken en önemli anlayışlardan biridir. Milli bağımsızlığın olmaması demek bir milletin esaret altında yaşaması demektir. Türk milleti tarihin hiçbir devrinde esaret altında yaşamayı kendine layık görmemiş, en zor durumlarda bile bağımsızlık özlemiyle kurtuluşunu sağlamıştır. Bu yönüyle Yeni Türk Devleti'nin vatandaşlarının kimliğinin vazgeçilmez bir unsuru olarak milli bağımsızlığı görmekteyiz. Günümüzün

³⁸⁵ TURAN ve Diğerleri, **a.g.e.**, s. 236.

³⁸⁶ YALÇIN ve Diğerleri, **a.g.e.**, s. 311.

³⁸⁷ **Atatürkçülük (3. Kitap)...**, s. 9.

³⁸⁸ GÜLER-Akgül, **a.g.e.**, s. 185.

³⁸⁹ TURAN ve Diğerleri, **a.g.e.**, s. 237.

değişen koşulları içinde her alanda tam bağımsız olabilmek için bu kimlik ögesine sahip çıkılmalıdır.

3.2.3. Milli Birlik ve Beraberlik

Bu ilke, milletçe birliği ve bütünlüğü, bir arada yaşamayı ve beraberliği ifade eder. Aynı zamanda, Türk milletini oluşturan kişilerin karşılıklı sevgi ve saygı duygusuyla birbirlerine bağlanmasını ve ortak amaçlara yönelik olarak varlığını devam ettirmesini amaçlar.³⁹⁰ Atatürk'ün millet tanımından hareketle ortaya çıkan milli birlik ve beraberlik ilkesi, Milli Mücadelenin başından beri Türk milletinde hissedilen en önemli manevi duygudur. Bu yüzden Atatürk'ün 1919-1936 yılları arasında bu ilkeyle ilgili birçok beyanatta bulunduğunu görüyoruz.

Atatürk daha Milli Mücadele yıllarında kurtuluşun milli birlik ve beraberlik ile gerçekleşeceği düşüncesindedir:

“Vatanın bahtsız gününde yapılmakta olan kurtulma çabalarında en mühim başarı, toptan millet fertlerinin varlık ve ruhuyla bütün kuvvetlerin birleştirilmesidir. Bunun dışında her şey milli birliği bozar ve sonunda ayrılma ve parçalanmaya neden olacağından beğenilmez”³⁹¹

Türk milletinin vatanının kurtuluşu için tek kaynağın milli birlik ve beraberlikte olduğu görüşünü savunan Atatürk, **“Milli Mücadeleyi yapan doğrudan doğruya milletin kendisidir, milletin evlatlarıdır. Millet analarıyla, babalarıyla, hemşireleriyle mücadeleyi kendisine ülkü edinmiş. Milli Mücadelede Milli Ülkü, Milli İzzeti Nefis hakiki etken olmuştur”**³⁹² diyerek Türk milletinin büyük ülküsü etrafında birleşerek kendi vatanını kurtardığını söylemiştir.

“Türkiye Cumhuriyeti’ni kuran Türkiye halkına Türk denir” demekle Türk milletinin hakiki tanımını yapan Atatürk, kesinlikle etnik milliyetçiliğe karşıdır. Bu tanımda öne çıkan unsur vatan ve ideal birliğidir. Aynı coğrafya üzerinde beraber ortak bir ülkeye yürüme ideali, bir milletin varlık sebebidir. Milli birlik ve beraberlik ilkesi toplumsal dayanışmayı gerektirir. Sadece vatanın kurtulmasında değil, geleceğe yürümesinde de milli birlik ve beraberliğe ihtiyaç vardır.

³⁹⁰ TURAN ve Diğerleri, **a.g.e.**, s. 237.

³⁹¹ GÜLER-Akgül, **a.g.e.**, s. 186.

³⁹² GİRİTLİ, **a.g.m.**, s. 631.

Bazı dönemlerde Atatürk'ün millet tanımlamasını içine sindirememiş ve Türk milletinin birlik ve beraberliğini bozmak isteyen güçler ortaya çıkmıştır. Bunun olması doğaldır, çünkü Türk milleti kendisine giydirilmek istenen esaret zincirini parçalamıştır. Bu durum hakkında Atatürk şunları söylemektedir:

“Bütün birlik ve beraberliğe rağmen yine de en güzel, en doğru düşünceleri ve idealleri bozmaya çalışacak insanlara rastlanacaktır. Öylelerine karşı milletin bütün fertleri çok sert karşılık vermelidir. Zira bozgunculuk yapacak insanlara hoşgörü göstermek ve kıymet vermek hakkına hiç kimse sahip değildir.”³⁹³

Atatürk, Türk yurdunun en değerli varlığını ve Türk milletinin idaresiyle korunmasında en yüksek ideali milli birlik olarak görmektedir. **“Bir yurdun en değerli varlığı, yurttaşlar arasında milli birlik, iyi geçinme ve çalışkanlık duygu ve kabiliyetlerinin olgunluğudur. Millet varlığı ve yurt erginliğini korumak için bütün yurttaşların canını ve her şeyini derhal ortaya koymaya karar vermiş olmak, bir milletin idaresinde ve korunmasında mili birlik, milli duygu, milli kültür en yüksekte göz diktiğimiz idealdir”**³⁹⁴ sözleri, milli birliği meydana getiren duyguların önemine işaret etmektedir.

Toplumsal dayanışma ırk birliğini gerektirmez. Zaten Atatürk'ün millet tanımlaması da asla ırk esası üzerine kurulmuş bir tanımlama değildir. Buna rağmen zaman zaman ortaya çıkan etnik kimlik tartışmaları, Türk milletinin milli birliğini ve bütünlüğünü bozacak derecelere varmaktadır. Nitekim Atatürk bu konuyla ilgili olmak üzere 1929'da şunları söylemektedir:

“Bugünkü Türk milleti siyasal ve sosyal topluluğu içinde, kendilerine Kürtlük fikri, Çerkezlik fikri ve hatta Lazlık fikri veya Boşnaklık fikri propaganda edilmek istenmiş vatandaşlarımız ve milletdaşlarımız vardır. Fakat geçmişin istibdat devirlerinin ürünü olan bu yanlış adlandırmalar, düşmana alet olmuş, birkaç gerici beyinsizden başka hiçbir millet ferdi üzerinde kederlenmekten başka bir etki meydana getirmemiştir. Çünkü milletin fertleri de, genel Türk toplumu gibi, aynı ortak geçmişe, tarihe, ahlaka, hukuka sahip bulunuyorlar.”³⁹⁵

³⁹³ GİRİTLİ, a.g.m., s. 632.

³⁹⁴ GÜLER-Akgül, a.g.e., s. 186.

³⁹⁵ GİRİTLİ, a.g.m., s. 631.

Türk milletinin birlik ve beraberliğini sağlayan temelleri çok iyi vurgulayan Atatürk, yine bu temellere güvenerek, etnik ve irki ayrılıkların Türk milletinin varlığını zedelemeyeceğini, Türk milletinin sağlam unsurlar üzerine inşa edildiğini şu sözleriyle ifade etmektedir:

“Diyarbakırlı, Vanlı, Erzurumlu, Trabzonlu, İstanbullu, Trakyalı, Makedonyalı hep bir ırkın evlatları, hep aynı cevherin damarlarıdır.”³⁹⁶

Türkiye üzerine düzenlenen bölücü faaliyetleri ve Türk milletini birbirine düşürme çalışmalarını sonucuna asla varamayacak faaliyetler olarak değerlendiren Atatürk, **“Türk milletinin toplumsal düzenini bozmaya yönelik didinmeler boğulmaya mahkumdur. Türk milleti, kendinin ve memleketinin yüksek menfaatleri aleyhine çalışmak isteyen bozguncu, alçak, vatansız ve milliyetsiz beyinlerin saçmalamalarındaki gizli ve kirli emelleri anlamayacak ve onlara müsamaha edecek bir topluluk değildir. O, şimdiye kadar olduğu gibi doğru yolu görür. Onu yolundan saptırmak isteyenler ezilmeye, kahredilmeye mahkumdur”**³⁹⁷ sözüyle Türk milletinin varlığının gücüne dikkat çekmiştir.

Milli birlik ve beraberlik Türk İnkılabının getirmiş olduğu en kuvvetli ilkelerden biri olarak, günümüzde dahi Türk milletinin ihtiyaç duyduğu ve tekrar hatırlanıp güç alınması gereken, Türk milletini geleceğe taşıyacak olan temel prensiptir. Nice örnekleri vardır ki, aynı soya, ırka mensup olmalarına rağmen millet olamamış toplumlar, başka milletlerin avı konumundadırlar. Türk milleti ise, varlığını tarihin derinliklerinden, kültürünün köklerinden ve geleceğe doğru atılmakta olan emin adımlardan almaktadır. **“İcabında vatan için bir tek fert gibi yekpare azim ve karar ile çalışmasını bilen bir millet, elbette büyük istikbale müstehak ve namzet olan bir millettir”**³⁹⁸ diyen Atatürk, bize Türk milletinin birlik ve beraberliği için gerekli olan formülü vermiştir.

3.2.4. Bilimsellik ve Akılcılık

Bilimsellik, devlet ve toplum hayatında bilime yer vermek ve bilimi değerlendirmek demektir. Bilimsellik, olaylara bilimsel bir gözle bakmayı, gerçeği

³⁹⁶ GÜLER-Akgül, a.g.e., s. 187.

³⁹⁷ GİRİTLİ, a.g.m., s. 631.

³⁹⁸ A.g.m., s. 632.

bilimsel gözle aramayı, hurafelere, dogmalara, peşin yargılara sapmadan akıllı hakim kılmayı gerekli kılar.³⁹⁹

Akılcılık ise, insanın akıl yoluyla gerçekleri anlama yeteneğine inanmak anlamına gelir.⁴⁰⁰ Akılcılık bilimsellikle bir arada yürür ve gerçeği arayıp bulmaya yarayan bir yol olarak anlaşılır.

Atatürk, bilimsellik ve akılcılık unsurlarının en gerçek uyarıcı olduklarını ve çağdaş uygarlık yolunun bunlarla aşılabileceğine inanmıştır. O bu konuda;

“Bizim, akıl, mantık, zeka ile hareket etmek en belirgin özelliğimizdir. Bütün hayatımızı dolduran olaylar bu gerçeğin delilleridir”⁴⁰¹ diyerek hem kendinin hem de Türk milletinin temel özelliklerine dikkat çekmiştir.

Akılcılık, insanların doğru karara varması ve başarılı olması için sağlam fikirlere sahip olmasını ister. **“Fikirler anlamsız, mantıksız, boş sözlerle dolu olursa, o fikirler hastalıktır. Aynı şekilde sosyal hayat akıl ve mantıktan uzak, faydasız, zararlı ve bir takım inançlar ve geleneklerle dolu olursa felce uğrar”**⁴⁰² düşüncesine bağlı olarak Atatürkçülüğün gerçekleştirdiği bütün eserlerin temelinde sağlam düşünce, akıl ve aksiyon yatar. Atatürk;

“Akıl ve mantığın çözümleyemeyeceği mesele yoktur” diyerek bunu vurgulamak istemiştir.⁴⁰³

Akılcılık, eğitilmiş insan zekası ile bilim ve teknolojiyi bir bütün olarak ele alır. Zekanın eğitimi ise kültür ile mümkündür. Bu sebeple Atatürk geleceğin Türkiye’sini sağlam temellere oturtmak ve ileriye gidişini sağlamak için akıl ve mantık kuralları çerçevesinde hareket edilmesi gerektiğini vurgular. Yetişen nesillerin akıl dışı bilgilerle değil, objektif verilerle donatılmasını gaye edinir.⁴⁰⁴

Atatürk’ün **“dünyada her şey için, hayat için, başarı için en gerçek yol gösterici ilimdir, fendir. İlim ve fennin dışında yol gösterici aramak gaflettir,**

³⁹⁹ TURAN ve Diğerleri, **a.g.e.**, s. 238.

⁴⁰⁰ ÖZODAŞIK, **a.g.e.**, s. 116.

⁴⁰¹ TURAN ve Diğerleri, **a.g.e.**, s. 239.

⁴⁰² **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri**, C. II, s. 261.

⁴⁰³ ÖZODAŞIK, **aynı yer.**

⁴⁰⁴ **A.g.e.**, s. 117.

cahilliktir, doğru yoldan sapmaktır”⁴⁰⁵ görüşü bilimselliğe verdiği önemi en açık şekilde yansıtır.

Atatürk, her zaman aklın rehberinin de bilgi ve bilim olduğunu savunarak, devlet ve toplum hayatında bilim ve bilimsel doğruların hiç bir şekilde göz ardı edilmemesi gereği üzerinde durmuştur. O, bu konuyla ilgili olarak Onuncu Yıl Nutku’nda **“Türk milletinin yürümekte olduğu gelişme ve medeniyet yolunda elinde ve kafasında tuttuğu meşale müspet ilimdir”** diyerek, devlet ve millet hayatında bilimin önemini vurgulamıştır.⁴⁰⁶

Akılcılık ve bilimsellik ilkesi ile fetva düzeninden, aklın ve çağdaş ilmin hakim olduğu dünya görüşüne geçen ve bu görüşü laiklik ilkesi ile destekleyen Atatürk, Türk milleti için çağdaşlaşmanın önünü açmıştır. Türk milletini asırlardır medeniyetin gerisinde bırakan tüm uygulamaları sona erdiren Atatürk, Türk milletine emanet olarak akılcılık ve bilimselliği bırakmıştır.

“Benim manevi mirasım ilim ve akıldır. Benim Türk milleti için yapmak istediklerim ve başarmaya çalıştıklarım ortadadır. Benden sonra beni benimsemek isteyenler, bu temel eksen üzerinde, akıl ve ilmin rehberliğini kabul ederlerse manevi mirasçılarım olurlar”⁴⁰⁷ diyerek geleceğin Türkiye’sini emanet ettiği Türk gençliğine akıl ve bilimi miras bırakmıştır. Türk milletinin dogmalardan, hurafelerden kurtulmasını sağlayan bilimsellik ve akılcılık ilkesi, aynı zamanda milletin çağdaşlaşmasının da önünü açacaktır. Akıl ve bilimin önderliğinde medeniyet ülküsünü gerçekleştirecek olan Türk milleti, sağlıklı zihinlerin üstünde yükselecektir.

3.2.5. Çağdaşlaşma ve Batılılaşma

Çağdaşlaşma, her şeyden önce, çağdaş bilime dayalı bir medeniyeti gerçekleştirmektir. Çağdaşlaşma, Türk milletinin her konuda çağın şartlarına göre donanımını ve medeni anlamda çağı yakalamayı ifade eder. Başka bir deyişle, milletin kalkınması ve mutluluğu için çağdaş uygarlıktaki kurumların aynen benimsenmesidir.⁴⁰⁸

⁴⁰⁵ Atatürkçülük (1. Kitap)..., s. 283.

⁴⁰⁶ TURAN ve Diğerleri, a.g.e., s.239.

⁴⁰⁷ Atatürkçülük (3. Kitap)..., s. 108.

⁴⁰⁸ TURAN ve Diğerleri, aynı yer.

Batılılaşma ise, Türk milletini maddi ve manevi yönden çağın şartlarına uygun olarak, insanca yaşamak anlamında Batı uygarlığını benimsemek olarak kullanılmıştır. Atatürk, Batılılaşmayı çağdaşlaşmak ile eş değer olarak algılamış ve modernleşmek diye ifade etmiştir.⁴⁰⁹

Yeni Türk Devleti için 1920’li yıllardan beri açıklanan tez, asri ve medeni bir toplum haline gelmektir. Milli Mücadelenin ve Türk İnkılabının önderi olarak Mustafa Kemal Atatürk’ün bütün siyasi tefekkürüne hakim düşünce Batılılaşmak olmuştur. **“Medeni ve asri bir heyeti içtimaiye”** olmak. Türk İnkılabının normal gelişme yolu buydu. Atatürk’e göre, **“Millet ve memleketin irfan ve medeniyetini sağlamak”**, **“asri ve medeni bir idare olmak”**, **“medeniyetle mütenasip medeni hakların”** vücudunu sağlamak bir hükümetin normal görevlerindedir. Bu fikirler gelişerek tabii sonuca varılmıştır. Batı medeniyetini kabul etmek. Başka bir ifade ile, medeniyet alanının değiştirilmesi gerekmektedir. En ileri medeniyet seviyesi Batı olduğuna göre, Türkiye’nin gayesi bu seviyeye ulaşmak olmalıydı. Türkiye’nin yaşama davası bu suretle formüle edilmiş oluyordu. Bunun dışında ancak gerilikle beslenen bir hayat anlayışı kalıyordu. Bir devletin gerçek idarecisi olan aydınlar bu davanın gerçekleşmesine çalışacaklardı.⁴¹⁰

Atatürk’ün amacı benimsenen Batılılaşma sistemi ile milleti her hali ve tavrı ile medenileştirmektir. Medeniyetten kasıt ise o dönem için Batı medeniyetidir. Zira Atatürk milletlerin çeşitli olmasına rağmen medeniyetin bir olduğunu, bütün insanlığın tek bir medeniyeti olduğunu düşünmektedir. Ona göre; **“Memleketler muhtelifdir, fakat medeniyet birdir ve bir milletin terakkisi için de bu yegane medeniyete iştirak etmesi lazımdır.”**⁴¹¹

İnsanların ve toplumların dinamik bir yapıya sahip olmaları, ister istemez bir çok alanda yeniliklerin ve değişikliklerin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Her çağ, aklın, bilgi birikiminin, mevcut şartların ve ihtiyaçların gerekli kıldığı bir yenileşmeyi kendi içerisinde az veya çok taşıyacaktır. Fakat gelişmeye kapalı toplumların duygu ve düşüncelerinde görülen tıkanma halinin, daha sonra gelen nesiller açısından

⁴⁰⁹ TURAN ve Diğerleri, **a.g.e.**, s. 240.

⁴¹⁰ Tarık Zafer TUNAYA, “Türkiye Cumhuriyeti Rejiminde Batılılaşma Olayları ve Fikirleri”, **Türkler**, C. XVII, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, s. 800.

⁴¹¹ YALÇIN ve Diğerleri, **a.g.e.**, s. 312.

olumsuzluklara sebep olacağı açıktır.⁴¹² İşte, Osmanlı kapalı sistemi içinde çağa gözlerini kapayan Türk milleti artık medenileşmek için hızla atağa kalkmalıdır. Bu noktadan hareket eden Türk İnkılabı, kısa sürede amacına ulaşmıştır.

Türk milletinin tarih boyunca medeniyetin kurucusu olduğunu belirten Atatürk, **“Türkiye Cumhuriyeti halkı, fikriyle, zihniyetiyle, medeni olduğunu ispat ve ortaya koymak mecburiyetindedir. Medeniyim diyen Türkiye Cumhuriyeti halkı, aile hayatıyla, yaşayış tarzı ile medeni olduğunu göstermek mecburiyetindedir. Velhasıl, medeniyim diyen Türkiye’nin hakikaten medeni olan halkı başından aşağıya dış görünüşüyle dahi medeni ve olgun insanlar olduğunu göstermeye mecburdur”**⁴¹³ diyerek Türk milletinin zaman kaybetmeden medenileşmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Çağdaşlaşma ve medenileşme anlamında kullanılan Batılılaşma, bazı kesimler tarafından yanlış anlaşılmiş ve tartışma konusu olmuştur. Bunun üzerine Atatürk, **“Biz artık Garphıyız. Eski Dünyaya hakim eski medeniyetimizle sadece övünerek değil, bütün zincirleri kırarak, son asır medeniyetinin gittiği yoldan yürüyerek, bu seviyenin de üstüne çıkmaya çalışacağız. Hurafeleri atacağız. İlimde, irfanda, sanatta, her iyi şeyde nurlu insanlar büyük, asil ve uysal milletimizi nurlarıyla, bilgileriyle, azimli icra ve iradeleriyle birlikte bu yola götüreceklerdir. Şüphesiz ve mutlak olarak hedefe ulaşacağız”**⁴¹⁴ diyerek medenileşmenin hedefini Batı medeniyeti olarak göstermiştir.

Atatürk, çağdaşlaşma ve Batılılaşma yolunda giriştiği her harekette, her zaman Türk milletinin kendi öz değerlerine büyük önem vermiştir. Batılılaşmak, Batı taklitçiliği ya da Batının bütün kurumlarının aynen benimsenmesi demek değildir. Medenileşmek girişimlerinde Türk milletinin kendi milli değerlerinin göz ardı edilmesini onaylamamıştır. Atatürk, Batılılaşmak fikrinden, Batının kültürel değerlerini değil bilim ve teknolojisinin alınması gerektiğine işaret etmiştir.⁴¹⁵

⁴¹² ÖZODAŞIK, a.g.e., s. 115.

⁴¹³ YALÇIN ve Diğerleri, a.g.e., s. 313.

⁴¹⁴ TUNAYA, a.g.m., s. 801.

⁴¹⁵ TURAN ve Diğerleri, a.g.e., s. 240.

Çağdaşlaşma ve Batılılaşma, çağın gereklerine göre milletin ihtiyacı olan bilimsel, akılcı ve teknolojik gelişmelerin alınması, milletin kendi bünyesi içinde eritilmesi ve toplum yararına kullanılmasını ifade eder.

Zaman içinde gelişen ve yenilenen çağın gereklerine uygun hareket etmek Türk İnkılabının başından beri takip edilen yoldur. Hedef sadece medenileşmek değil, medeni toplumların da ilerisine gitmektir. Türk milleti uygarlık alanında meydana gelen değişimleri takip edebilen, yeniliklere kendi özünden izler katarak yoluna devam eden çağdaş insanlardan oluşmaktadır.

3.2.6. İnsan ve İnsanlık Sevgisi

İnsan, devlet ve millet hayatında bütün değerlerin temelini oluşturur. İnsanın düşünülmediği bir sistemde hiçbir şeyin kıymeti yoktur. Bu sebeple Türk İnkılabının en büyük özelliklerinden birisi de insana ve insanlık sevgisine verdiği değerdedir.⁴¹⁶

Toplumun temel taşı olan insan, her dönemde doğuştan sahip olduğu hak ve özgürlüklere kavuşmak için mücadele vermiş, çoğu zaman bu mücadeleler uğruna varlığından olmuştur. Milli Mücadele de Türk milletinin yaşamak için verdiği çetin bir mücadele olarak, vardığı sonuç itibarıyla başarılı olmuştur. Türk milleti, hem içte hem de dışta hak ettiği saygıya kavuşmuştur.

Toplumun meydana getiren insanlar özde kıymetlidirler. Ancak insanların bunu bilip, buna uygun davranmaları gerekmektedir. Atatürk bu konuda, **“Bir toplumda kıymet ve kuvvet, onu oluşturan kişilerin kendilerini kıymet ve kuvvet olarak kabul etmelerindedir. Ancak, bu gibi kişilerden meydana gelmiş sosyal toplumlar tam bir bütün olarak kıymet ve kudret görünümü arz edebilirler”**⁴¹⁷ demekle toplumu meydana getiren insanların insanlık değerlerinin bilincinde olmalarının gerektiğine değinmiştir.

Türk İnkılabının yapılaş gerekçesini ise, **“Biz kimsenin düşmanı değiliz! Yalnız insanlığın düşmanı olanların düşmanıyız”**⁴¹⁸ sözleriyle beyan etmiştir. İç politikada insana verilen değer dış politikada da bütün insanlık alemine verilmesi gerektiğine inanan Atatürk, **“Bugün bütün dünya milletleri aşağı yukarı akraba**

⁴¹⁶ TURAN ve Diğerleri, a.g.e., s. 240.

⁴¹⁷ Atatürkçülük (1. Kitap)...., s. 319.

⁴¹⁸ A.g.e., s. 320.

olmuşlardır ve olmakta meşguldürler. Bu itibarla insan mensup olduğu milletin varlığını ve mutluluğunu düşündüğü kadar, bütün dünya milletlerinin huzur ve refahını düşünmeli ve kendi milletin mutluluğuna ne kadar kıymet veriyorsa bütün dünya milletlerinin mutluluğuna elinden geldiği kadar çalışmalıdır. Bütün akıllı adamlar takdir ederler ki, bu yolda çalışmakla hiçbir şey kaybedilmez. Çünkü dünya milletlerinin mutluluğuna çalışmak, diğer bir yoldan kendi huzur ve mutluluğunu temine çalışmak demektir”⁴¹⁹ sözleriyle insanlık alemi için çalışmayı gerekli görmektedir. Bu yaklaşımıyla evrensel bir dünya görüşünü benimseyen Atatürk, **“Yurtta sulh, Dünyada sulh”** parolasıyla barışçıl bir politikayı esas almıştır.

Atatürk başka milletlerin de bize ve bağımsızlığımıza saygı duymasını istemiş ve bu çerçevede her şeyin çözüleceğini düşünerek, Türk İnkılabına bütün insanlığa kucak açan, sevgi ve barışı arzulayan bir karakter kazandırmıştır. O millet menfaatleriyle bütün insanlığın değerlerinin birleşeceğini savunmuş ve Türkiye Cumhuriyeti’nin şahsında bunu, koyduğu bu ilke ile dünyaya göstermiştir.⁴²⁰

⁴¹⁹ Atatürkcülük (1. Kitap)..., s. 323.

⁴²⁰ TURAN ve Diğerleri, a.g.e., s. 240.

SONUÇ

Kimlik, “toplumsal bir varlık olarak insana özgü olan niteliklerle birinin bir kimse olmasını sağlayan şartların bütünüdür.” İnsan, kimliğini hem psikolojik, hem de sosyolojik gerçekler üzerinden yola çıkarak içsel ve öznel olarak belirler. Burada hissetmek ve ait olmak duygusu ön plandadır. Birey hissettiği, benimsediği ve aidiyetlik duyduğu kimliği kabul eder.

İnsanoğlu eskiçağlardan beri belirli bir topluluğun üyesi olmuştur. Bu yönüyle sosyal bir varlık olan insanoğlunun kalıtsal olarak getirdiği benlik duygusu, içinde yaşadığı topluluk/toplum ile etkileşime girerek toplumsal bir boyut kazanmıştır. İlkel dönemlerden bu yana, tarihsel süreç içinde toplulukların alanı ve mahiyeti gelişmiş; buna bağlı olarak kimliksel tanımlamalar da içinde bulunulan topluma göre şekillenmiştir.

Eskiçağlarda insanların kimlik sorunu bulunmamaktaydı. Genellikle töre denilen yazısız hukuk kuralları, küçük topluluklar halinde yaşayan insanların kimliğini belirlemekteydi. Zamanla ailelerden kabileler, aşiretler, dini cemaatler ve ulusal toplumlara doğru genişleyen toplumsal birliktelikler kimlik sorununu da beraberinde getirmiştir. Sanayileşme, hızlı kentleşme, törelerin farklılaşması, yeni değerlerin ortaya çıkması, toplumların kalabalıklaşması, vs. kimlik kargaşasını yaratan önemli etkenler olmuştur.

Kuruluşundan itibaren birçok yönüyle İslami bir devlet olma özelliği gösteren Osmanlı Devleti’nde bireylerin kimliğini belirleyen en önemli ölçü dini cemaat kimliği olmuştur. Çok dinli, çok uluslu ve kozmopolit bir toplum yapısına sahip olmasına rağmen Osmanlı Devleti, niteliksel yönden birbirinden farklı olan bütün toplumsal unsurları adalet ve hoşgörü anlayışıyla uzun süre bir arada barış içinde yaşatabilmiştir. Bu yönüyle devletin son dönemlerine kadar Osmanlı toplumunda kimliksel farklılıklardan dolayı çatışmaların yaşanmadığını söylemek yanlış olmaz.

Osmanlı Devleti’nde toplumsal barışı bozan etkenleri iç ve dış kökenli etkenler olarak sınıflandırabiliriz.

İç etkenlerin başında duraklama dönemi ile birlikte devlet mekanizmasında baş gösteren bozulmalar, haksız ve adaletsiz uygulamalar, teknik ve bilimsel gelişmelerin takip edilememesi, ehliyetsiz kimselerin görevlerini kötüye kullanmaları, vs. sayılabilir. Bu gibi yanlış uygulamalar Osmanlı toplumunun iç huzurunu ve birlikteliğini bozmuştur.

Osmanlı toplumsal barışını bozan dış etkenler ise, Avrupalı devletlerin Osmanlı Devleti üzerindeki tarihi emelleri, gayrimüslim halkı devlet aleyhine kısırtarak Osmanlı içişlerine karışmaları, Fransız İhtilali'nden yayılan fikirlerin gayrimüslim halka farklı yansıtılarak sistemli bir ayrılma hareketine dönüştürülmesi, vs. gibi etkenler sayılabilir. Öyle ki, XIX. Yüzyılda devletin parçalanmasını önlemek ve toplumsal birlikteliği sağlamak için uygulanan eşitlikçi politikalar dahi soruna çözüm getirememiştir.

Uzun süren savaşlar, toprak kayıpları ve iç bunalımlar Osmanlı aydınını sorunların çözümü için arayışlara yöneltmiştir. Bu arayışlar Batıcılık, Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük gibi fikir akımlarını doğurmuştur. Pratik anlamda Osmanlı Devleti'ni parçalanmaktan kurtarmayı hedefleyen bu fikir akımları, teorik ve sosyolojik anlamda Osmanlı toplumunu bir arada tutacak yeni bir kimliksel tanımlama ihtiyacının da yansıması olarak değerlendirilebilir.

Ancak bahsedilen fikir akımları birlikteliği sağlayamadığı gibi devletin parçalanmasını da engelleyememiştir.

Bütün çabalara rağmen kurtarılamayan Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı ve ardından imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması'yla emperyalist devletler arasında paylaşılırken Türk milleti de ata yurdu Anadolu'da yaşama hakkından dahi mahrum edilmiştir. Türk milletini Anadolu'dan çıkarmak, Orta Asya'ya sürgün etmek gibi hedeflerle yola çıkan işgal güçleri, Mustafa Kemal'in önderliğinde başlatılan milli direniş hareketi ile durdurulmuş, emelleri boşa çıkarılmıştır. Milli Mücadelenin bir ürünü olan Yeni Türk Devleti, Türk İnkılabı ile sağlam temeller üzerine inşa edilmiştir.

Türk İnkılabı, sadece vatan topraklarını işgal eden güçlere karşı Türk milletinin var olma savaşından ibaret değildir. Türk İnkılabı, Türk milletine milli ve çağdaş bir kimlik kazandırma sürecidir. Dolayısıyla, Türk İnkılabını bir bütün olarak değerlendirmek gerekir.

Atatürk'ün bizzat uyguladığı inkılapların her biri Türk İnkılabının bu amacına yönelik, birbirine bağlantılı ve aşama aşama gelişme kaydeden köklü değişikliklerdir. İnkılapların başarıya ulaşabilmesi ise, Yeni Türk Devleti'ne ve Türk milletine kazandırılmak istenen yeni kimlik özelliklerinin benimsenmesine bağlıdır.

Milli kimlik, modern anlamda toplumun öğelerinin kültürel unsurlarla birbirine bağlı olmasına dayanır. Bu yönüyle Türk milli kimliği, faşizm ve şovenizmden tamamen ayrıdır. Atatürk'ün “Ne mutlu Türküm diyene” vecizesinde anlamını bulan Türk milli kimliği, Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde yaşayan halkın kültür ve vatandaşlık bağlarıyla birbirine bağlandığını ifade etmektedir. Ortak geçmiş, dil, ideal ve birlikte yaşama isteğinde ortak arzu, Türk milletinin en belirgin özelliğidir. Nitekim Atatürk'ün yaptığı inkılaplarla ulaşmak istediği ana hedef de Türkiye halkının millet olma bilincine ulaşmasını sağlamaktır. Bu ana hedef doğrultusunda, önce devlet yapısı milli-üniter devlet yapısına dönüştürülmüş; ardından toplum yapısı millet kimliği ile yeniden yapılandırılmıştır.

Türk İnkılabının bir diğer önemli hedefi ise, Türk milletinin çağdaş medeniyet seviyesine yükseltilmesidir. Atatürk'ün çağdaş toplum modeli ile gerçekleştirilmeye çalışılan bu hedefe ancak Türk milletinin öz kültürünün gün ışığına çıkarılmasıyla ulaşılabilir. Bundan dolayı Atatürk, “muasır medeniyetler seviyesine ulaşmak ve hatta onun üstüne çıkmak” olarak formüle ettiği çağdaşlaşma idealini akıl ve bilime dayandırarak her alanda kalkınmayı amaçlamıştır. Türk milli kimliği kültür ve eğitim politikaları ile desteklenmiş, yeni nesillerin bu özelliklerle donatılması istenmiştir. “Öğretmenler, Cumhuriyet sizden fikri hür, vicdanı hür nesiller ister” sözleriyle Atatürk, Türk İnkılabının sadece günün kurtarılmasına hizmet etmediğini, zamanını aşan büyük idealleri gaye edindiğini anlatmak istemiştir.

Sonuç itibariyle, aynı coğrafyaya vatan diyen, aynı bayrak altında kendi öz kültürüne ve varlıklarına sahip, kendine güvenen, özentiden uzak, ortak geçmiş ve geleceğe sahip, ortak toplum kurallarıyla bir arada yaşama azminin hakim olduğu çağdaş Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının kimliği, aynı zamanda Yeni Türk Devleti'nin de kimliğini oluşturmaktadır. Bu tanım, başka her hangi bir tartışmaya meydan vermeyecek kadar açıktır. Günümüzde art niyetli güçler tarafından Türk milletinin kültürel mozaiği istismar edilerek çıkarılmaya çalışılan ayrımcılığa karşı durabilmek için, sadece devlete değil, Türk toplumunu oluşturan bütün bireylere önemli görevler düşmektedir. Atatürk İlke ve İnkılaplarının ruhunu anlamak, Türk İnkılabının yapılış gayesini hatırlamak sorunlarımıza çözüm olacaktır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- AFETİNAN, A., **Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları**, AAM Yayınları, Ankara, 2000.
- _____, **Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi**, TTK Yayınları, Ankara, 1998.
- ARIK, Remzi Oğuz, **Türk İnkılabı ve Milliyetçiliğimiz**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981.
- ATATÜRK, Mustafa Kemal, **Nutuk**, Yay. Haz. Zeynep KORKMAZ, AAM Yayınları, Ankara, 2005.
- Atatürk'ün Nutuk'ta Kullandığı Belgeler**, Haz. Kemal BEK, Bordo-Siyah Yayınları, İstanbul, 2005.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, C. I-III, AAM Yayınları, Ankara, 1997.
- Atatürkçülük (1. Kitap) Atatürk'ün Görüş ve Direktifleri**, MEB Yayınları, İstanbul, 2001.
- Atatürkçülük (3. Kitap) Atatürkçü Düşünce Sistemi**, MEB Yayınları, İstanbul, 2001.
- AYDIN, Suavi, **Modernleşme ve Milliyetçilik**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1993.
- BAYKARA, Tuncer, **Türk İnkılap Tarihi ve Atatürk İlkeleri**, Akademi Kitabevi, İzmir, 1994.
- BERKES, Niyazi, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004.
- BIYIKLI, Mustafa, **Batı İşgalleri Karşısında Türkiye'nin Ortadoğu Politikaları - Atatürk Dönemi-**, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul, 2006.
- BUDAK, Selçuk, **Psikoloji Sözlüğü**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2003.
- DEVELİOĞLU, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Aydın Kitabevi Yayınları, 17. Baskı, Ankara, 2000.
- Dictionnaire Larousse Ansiklopedik Sözlük**, C. II, Milliyet Yayınları, 1993, s. 664.
- DUMONT, Paul, **Mustafa Kemal**, Tercüme Eden: Zeki ÇELİKKOL, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994.
- EROĞLU, Hamza, **Atatürk ve Milliyetçilik**, AAM Yayınları, Ankara, 1992.
- FEYZİOĞLU, Turhan, **Atatürk ve Milliyetçilik**, TTK Yayınları, Ankara, 1987.
- GÖKALP, Ziya, **Türkçülüğün Esasları**, Haz. Kemal BEK, Bordo Siyah Yayınları, İstanbul, 2006.
- _____, **Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak**, Yay. Haz. İlhan BAHAR, Kumsaati Yayınları, İstanbul, 2004.
- GÜLER, Ali -Suat AKGÜL, **Atatürk ve Türk İnkılabı**, Emre Yayınları, İstanbul, 2003.

- GÜVENÇ, Bozkurt, **Türk Kimliği Kültür Tarihinin Kaynakları**, Remzi Kitabevi, 8. Basım, İstanbul, 2005.
- KAFESOĞLU, İbrahim, **Türk Milli Kültürü**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2003.
- KANSU, Mazhar Müfit, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, C. I, TTK Yayınları, Ankara, 1986.
- KARAL, Enver Ziya, **Atatürk'ten Düşünceler**, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1998.
- KODAMAN, Bayram, **Cumhuriyetin Tarihi-Fikri Temelleri ve Atatürk**, Süleyman Demirel Üniversitesi Yayınları, Isparta, 1999.
- KONGAR, Emre, **21. Yüzyılda Türkiye**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2004.
- MARSHALL, Gordon, **Sosyoloji Sözlüğü**, çev. Osman AKINHAY-Derya KÖMÜRCÜ, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1999.
- ORTAYLI, İlber, **Gelenekten Geleceğe**, Da Yayıncılık. İstanbul, 2005
- _____, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, Alkım Yayınları, İstanbul, 2006.
- ÖNDER, Özgür, **1923-1938 Yılları Arasında Türk Ulusal Kimliğinin Oluşturulmasına Yönelik Politikalar ve Sonuçları**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya, 2002.
- ÖZODAŞIK, Mustafa, **Cumhuriyet Dönemi Yeni Bir Nesil Yetiştirme Çalışmaları 1923-1950**, Çizgi Kitabevi, Konya, 1999.
- SAFA, Peyami, **Türk İnkılabına Bakışlar**, Ötüken yayınları, İstanbul, 2006.
- SANDERS, Oral, **Siyasi Tarih (İlkçağlardan 1918'e)**, İmge Kitabevi, 2001.
- TANERİ, Aydın, **Atatürk ve Milli Hakimiyet**, AÜTİTE Yayınları, Ankara, 1983.
- TİMUR, Taner, **Osmanlı Kimliği**, İmge Kitabevi, 4. Basım, Ankara, 2000.
- _____, **Türk Devrimi ve Sonrası**, İmge Kitabevi, Ankara, 2001.
- TUNAYA, Tarık Zafer, **Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004.
- TURAN, İlter, **Cumhuriyet Tarihimiz**, Çağlayan Kitabevi, İstanbul, 1969.
- TURAN, Refik ve Diğerleri, **Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi**, Bulak Kitabevi Yayınları, Ankara, 2002.
- Türkçe Sözlük**, C. I-II, TDK Yayınları, Ankara, 2004.
- ÜNAL, Mehmet Ali, **Türk İnkılabı Tarihi ve Atatürk İlkeleri**, Adres Yayınları, Ankara, 2004.
- YALÇIN, Durmuş ve Diğerleri, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, C. I, AAM Yayınları, Ankara, 2000.
- _____, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II**, C. II, AAM Yayınları, Ankara, 2002.
- YAVUZ, Ünsal, **Atatürk, İmparatorluktan Milli Devlete**, TTK Yayınları, Ankara, 1999.

Makaleler

- AKÇORA, Ergünöz, “Atatürk, Cumhuriyet ve Eğitim-Öğretimde Millilik ve Bütünlük”, **Erdem AKMD**, C. XI, Sayı 33, TTK Yayınları, Ankara, (Ocak)1999, ss. 673-697.
- AKÇURA, Yusuf, “Üç Tarz-ı Siyaset”, **Türkler**, C. XIV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, ss. 782-789.
- AKSANYAR, Necati, “Meşrutiyet Dönemi Fikir Akımları”, **Yeni Türkiye Türkoloji ve Türk Tarihi Araştırmaları Özel Sayısı IV**, Yıl 8, Sayı 46, Ankara, (Temmuz-Ağustos) 2002, ss. 252-259.
- AKŞİN, Sina, “1924 Anayasası”, **Türkiye Tarihi IX Çağdaş Türkiye 1908-1980**, Cem Yayınevi, İstanbul, 2005.
- _____, “Türk Ulusçuluğu”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, Ankara, 1995, ss. 1941-1944.
- ARIKAN, Zeki, “İmparatorluktan Cumhuriyete”, **Uludağ Üniversitesi Rektörlüğü Atatürkçü Bakış Dergisi**, Yıl 1, C. I, Sayı 1, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa, 2002, ss. 107-116.
- BORATAV, Korkut, “İktisat Tarihi (1908-1980)”, **Türkiye Tarihi IX Çağdaş Türkiye 1908-1980**, Cem Yayınevi, İstanbul, 2005, ss. 297-380.
- BOZDEMİR, Süleyman, “Atatürk ve Eğitim Cumhuriyet Döneminde Eğitimdeki Gelişmeler”, **Erdem AKMD**, C. XI, Sayı 32, TTK Yayınları, Ankara, (Eylül)1998, s. 439-458.
- CAFEROĞLU, Ahmet, “Kültürcü Atatürk”, **Türk Kültürü**, Yıl V, Sayı 49, TKAE Yayınları, Ankara, (Kasım)1966, ss. 16-20.
- ERİŞ, Metin, “Osmanlı Devleti’nde Batılılaşma Hareketleri”, **Türkler**, C. XIV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, ss. 593-605.
- GİRİTLİ, İsmet, “Günümüz Işığında “Laiklik”, “Milli Egemenlik” ve “Milli Birlik ve Beraberlik” İlkeleri”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. XIV, Sayı 41, AAM Yayınları, Ankara, (Temmuz)1998, ss. 621-632.
- HABERAL, Mehmet, “Atatürk, Cumhuriyet, Eğitimde Ulusallık ve Bütünlük”, **Erdem AKMD**, C. XI, Sayı 31, TTK Yayınları, Ankara, (Mayıs)1999, ss. 105-116.
- HARMAN, Ömer Faruk, “Din ve Vicdan Hürriyeti”, **İA**, C. IX, TDV Yayınları, İstanbul, 1994, ss. 320-322.
- İSLAM, İbrahim, “Atatürk, Cumhuriyeti ve Milli Kimlik”, **Erdem AKMD**, C. XI, Sayı 33, TTK Yayınları, Ankara, (Ocak)1999, ss. 765-776.
- KANTAR, Cemal, “Atatürk’ün Milliyetçi Cephesi”, **Türk Kültürü**, Yıl V, Sayı 49, TKAE Yayınları, Ankara, (Kasım)1966, ss. 36-40.
- KARAL, Enver Ziya, “Atatürk’ün Türk Tarih Tezi”, **Atatürkçülük (2. Kitap) Atatürk ve Atatürkçülüğe İlişkin Makaleler**, MEB Yayınları, İstanbul, 2001, ss. 157-164.
- KATOĞLU, Murat, “Harf ve Dil Devrimi”, **Türkiye Tarihi IX Çağdaş Türkiye 1908-1980**, Cem Yayınevi, İstanbul, 2005, ss. 435-442.

- KESKİN, Mustafa, “Atatürk’e Göre Millet ve Türk Milliyetçiliği”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. XIV, Sayı 41, AAM Yayınları, Ankara, (Temmuz)1998, ss. 359-373.
- KOCATÜRK, Utkan, “Atatürk ve Aile”, **Atatürkçülük (2. Kitap) Atatürk ve Atatürkçülüğe İlişkin Makaleler**, MEB Yayınları, İstanbul, 2001.
- KODAMANOĞLU, M. Nuri, “Cumhuriyetin 75. Yılında Eğitimde Bütünlük ve Millilik”, **Erdem AKMD**, C. XI, Sayı 32, TTK Yayınları, Ankara, (Eylül)1998, s. 499-512.
- KÖPRÜLÜ, Orhan F., “Atatürk ve Demokrasi”, **Türk Kültürü**, Yıl XIII, Sayı 145, TKAE Yayınları, Ankara, (Kasım)1974, ss. 10-14.
- Köprülüzade Mehmed Fuad, “Türklük, İslamlık, Osmanlılık”, **Türk Yurdu**, C. II, Sayı 45, (Ağustos, 1913), Ankara, 1999, ss. 372-376.
- KÖYMEN, Mehmet Altay, “Atatürk’ün Kültür Siyaseti”, **Türk Kültürü**, Yıl V, Sayı 49, TKAE Yayınları, Ankara, (Kasım)1966, ss. 10-15.
- KURAN, Ercümend, “Milli Tarih Görüşümüz”, **Türk Kültürü**, Yıl VIII, Sayı 85, TKAE Yayınları, Ankara, (Kasım)1969, ss. 15-17.
- _____, “XIX Yüzyılda Türkiye’de Kültür Değişmesi”, **Erdem AKMD**, C. VI, Sayı 16, TTK Yayınları, Ankara, (Ocak)1992, ss. 215-223.
- MARDİN, Şerif, “İslamcılık”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C. VII, İletişim Yayınları, 1995, ss. 1936-1940.
- OĞUZKAN, Turhan, “Atatürkçü Eğitim Politikası ve Milli Eğitim”, **Atatürkçülük (2. Kitap) Atatürk ve Atatürkçülüğe İlişkin Makaleler**, MEB Yayınları, İstanbul, 2001, ss. 115-129.
- ORHONLU, Cengiz, “Türkiye’de Kadın Haklarının Kazanılması”, **Türk Kültürü**, Yıl VI, Sayı 72, TKAE Yayınları, Ankara, (Ekim)1968, ss. 936-942.
- ÖNSOY, Rıfat, “Osmanlı Batılılaşma Hareketleri ve Atatürk İnkılapları”, **Erdem AKMD**, C. V, Sayı 14, TTK Yayınları, Ankara, (Aralık)1990, ss. 365-377.
- ÖZKAYA, Yücel, “Hakimiyet-i Milliye”, **İA**, C. XV, TDV Yayınları, İstanbul, 1997, s. 201.
- PEHLİVANLI, Hamit, “Saltanattan Milli Hakimiyete”, **Erdem AKMD**, C. XI, Sayı 32, TTK Yayınları, Ankara, (Eylül)1998, ss. 533-539.
- SARINAY, Yusuf, “İmparatorluktan Cumhuriyet’e Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Gelişimi”, **Türkler**, C. XIV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, ss. 819-834.
- SERTKAYA, Osman F., “Atatürk’ün Dil Politikası”, **Türk Kültürü**, Yıl V, Sayı 49, TKAE Yayınları, Ankara, (Kasım)1966, ss. 41-49.
- SEZER, Ayten, “Atatürk, Cumhuriyet ve Eğitimde Millilik ve Bütünlük”, **Erdem AKMD**, C. XI, Sayı 33, TTK Yayınları, Ankara, (Ocak)1999, ss. 873-882.

- SHAW, Stanford, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Azınlıklar Sorunu”, Çev. Ahmet GÜNLÜK, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, C. IV, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, ss. 1002-1006.
- TAŞKIRAN, Cemalettin, “Atatürk, Cumhuriyet ve Milli Kimlik”, **Erdem AKMD**, C. XI, Sayı 32, TTK Yayınları, Ankara, (Eylül)1998, ss. 637-646.
- _____, “Atatürk İlke ve İnkılapları”, **Türkler**, C. XVI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, ss. 394-410.
- TEKELİ, İlhan, “Türkiye’de Halkçılık”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C. VII, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, ss. 1929-1935.
- TİMURTAŞ, Faruk K., “Atatürk’ün Dil Üzerine Sözleri”, **Türk Kültürü**, Yıl VIII, Sayı 85, TKAE Yayınları, Ankara, (Kasım)1969, ss. 32-34.
- TUNAYA, Tarık Zafer, “Türkiye Cumhuriyeti Rejiminde Batılılaşma Olayları ve Fikirleri”, **Türkler**, C. XVII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, ss. 798-811.
- TÜMER, Günay, “Din”, **İA**, C. IX, TDV Yayınları, İstanbul, 1994, ss. 312-320
- UĞURLUOĞLU, Orhan, “Atatürk, Cumhuriyet ve Milletleşme”, **Erdem AKMD**, C. XI, Sayı 33, TTK Yayınları, Ankara, (Ocak)1999, ss. 1013-1028.
- UYANIK, Mevlüt, “Osmanlı İslahatlarının Nihai İfadesi Olarak Üç Tarz-ı Siyaset ve Türkiye Cumhuriyeti’ne Etkisi”, **Türkler**, C. XIV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, ss. 790-800.
- ÜLKEN, Yüksel, “Atatürk’ün İktisadi Düşüncesi ve Politikası”, **Atatürkçülük (2. Kitap) Atatürk ve Atatürkçülüğe İlişkin Makaleler**, MEB Yayınları, İstanbul, 2001, ss. 251-272.
- ÜLKÜ, Vural, “Atatürk, Cumhuriyet ve Milli Benlik”, **Erdem AKMD**, C. XI, Sayı: 31, TTK Yayınları, Ankara, (Mayıs)1999, ss. 273-287.
- ÜLKÜTAŞIR, Şakir, “Harf İnkılabı ve Atatürk”, **Türk Kültürü**, Yıl VIII, Sayı 85, TKAE Yayınları, Ankara, (Kasım)1969, ss. 92-103.
- YAYLA, Yıldızhan, “Osmanlı Devleti’nde Meşrutiyet Kavramı”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, C. IV, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, ss. 948-952.
- YAZICI, Nuri, “Yeni Türkiye Devleti’nin Temel Değerlerinden Egemenlik-Millet Unsuru ve Atatürk”, **Atatürk Yolu**, Yıl 14, C. VII, Sayı 27-28, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2004, ss. 375-397.
- YUVALI, Abdulkadir, “Atatürk, Millet ve Milletleşme”, **Erdem AKMD**, C. XI, Sayı 31, TTK Yayınları, Ankara, (Mayıs)1999, ss. 321-327.

DİZİN

A

Abdülhamid I	13, 16
Abdülhamid II	16
Abdülmecit Efendi	51, 56, 57
Ahi birlikleri	73
Ahmet AĞAOĞLU	26
Ahmet Mithat Efendi	95
Ahmet Rasim	95
Ahmet Vefik Paşa	95
Akdeniz	10, 11, 13
Ali Suavi	95
Almanya	28
Alparslan	72
Althusius	27
Amasya Genelgesi	41
Amerika Birleşik Hükümetleri	20
Anadolu 9, 10, 36, 45, 46, 47, 52, 60, 69, 75, 76, 78, 87, 92, 103, 105, 120, 138, 151	
Ankara.... 1, 2, 3, 8, 9, 15, 16, 17, 20, 22, 25, 26, 28, 29, 32, 33, 34, 35, 36, 38, 40, 41, 43, 44, 48, 51, 57, 58, 65, 69, 71, 73, 74, 75, 76, 77, 82, 86, 87, 89, 92, 94, 98, 104, 115, 119, 120, 121, 122, 123, 131, 138, 146	
Arapça	11, 32, 51, 73, 81, 87, 94, 95, 96, 97
asakir-i İslam	8
Asya	12, 29, 39, 92
Atatürk . 3, 16, 22, 28, 29, 32, 35, 36, 37, 39, 40, 41, 43, 44, 46, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 58, 64, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 73, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 82, 83, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 105, 107, 108, 109, 110, 111, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 131, 132, 133, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 152, 153	
Avrupa 7, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 18, 19, 20, 22, 24, 25, 26, 27, 32, 33, 38, 39, 42, 46, 48, 56, 67, 73, 82, 88, 92	

B

Bab-ı Ali	49, 51
bağımsızlık... 34, 40, 41, 60, 74, 76, 91, 94, 108, 115, 121, 123, 135, 139, 140	
Balkan Savaşları	20, 24
Batı . 8, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 19, 22, 23, 29, 32, 33, 51, 67, 75, 81, 87, 89, 90, 92, 95, 100, 101, 105, 110, 130, 134, 146, 147	
Batı Avrupa	11, 29, 87
Bizans İmparatorluğu	8, 10
Bodin	27
Boşnaklık	142
Bozkurt GÜVENÇ	2, 3

C

cemaat	6, 7, 9, 19, 29, 33, 150
cemiyet	4, 34
Cevdet Paşa	91
Cezayir	22
Coğrafi Keşifler	12
Cumhuriyet .. 3, 9, 18, 23, 26, 33, 36, 44, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 58, 69, 71, 73, 77, 81, 82, 102, 106, 108, 111, 114, 116, 117, 120, 123, 126, 131, 152	

Ç

Çanakkale Savaşları	89
Çerkezlik	142

D

Demokrasi	115, 124, 139
Devlet-i Aliyye-i Osmaniye	18, 20
Divan-ı Lügat-it Türk	81
Doğu Avrupa	11
Doğu Roma	10
Dolmabahçe Sarayı	84
Dr. Phil H. V. Kvergie	98

E

E. G. Mears	107
egemenlik... 27, 34, 36, 44, 46, 54, 63, 107, 114, 115, 116, 120, 124, 131, 138, 139	
Emir Ali	57
enderun mektebi	73
Erzurum Kongresi... 41, 45, 52, 53, 82, 115, 138	

F

Farsça	81, 87, 94, 95, 96, 97
faşizm	152
Fatih Sultan Mehmet	10, 72
Fransa	22, 28, 38
Fransız İhtilali	15, 18, 28, 43, 52, 57, 151
Fuad KÖPRÜLÜ	26

G

Gazne	72
Gazneli Mahmut	8, 72
Genç Kalemler	29
Genç Osmanlılar	16
George Herbert Mead	2
Göktürk	32, 81
Gülhane Hatt-ı Hümayunu	131
Güneş Dil Teorisi	98
Güney Batı Asya	8

H

hakimiyet-i milliye.....	36, 116
Hakimiyet-i Milliye.....	44, 46
halife	22, 44, 51, 56, 57, 61, 132
Halil Hamid Paşa.....	13
Halit Ziya	95
Ham.....	9
Hamdullah SUPHİ	26
Hayrullah Efendi	91
hilafet	22, 23, 49, 50, 55, 56, 57, 58, 64
Hilafet Ordusu.....	104
Hindistan	8, 22, 39, 57
Hobbes	27
Hollanda	38
hürriyet.....	16, 23, 41, 42, 43, 80, 127, 130, 134, 139
Hz. Nuh.....	9

I

I. Dünya Savaşı	24, 29, 33, 39, 44, 48, 55, 90, 151
I. Meşrutiyet	16, 20
II. Meşrutiyet.....	16, 20, 24, 33, 34, 37, 44
Irak	24
ıslahat	13, 15, 95
Islahat Fermanı.....	16, 19, 22

İ

İ. Hakkı BALTACIOĞLU	26
İbrahim KAFESOĞLU	4, 5
İkdam	57
İlber ORTAYLI.....	10, 11
İmam Ağa Han	57
İnebolu	101
İngiltere.....	22, 28, 38, 51
inkılap ...	64, 67, 97, 99, 119, 121, 134, 135, 136
irade-i milliye	36, 53
İrade-i Milliye	46
İran	12, 87
İshak Refet	37
İslamcılık.....	21, 22, 23, 24, 151
İsmail GASPIRALI.....	26
İsmet GİRİTLİ	131
İsmet Paşa	57
İspanya	28, 38
İstanbul... 2, 4, 6, 7, 9, 10, 12, 13, 14, 15, 18, 23, 24, 36, 42, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 53, 60, 66, 68, 70, 76, 83, 84, 87, 93, 104, 108, 115, 123	
İstanbul Antlaşması.....	13
İstanbul Radyosu	84
İsviçre.....	47, 67
İtalya	11, 28
İtilaf Devletleri.....	47, 48, 115
İttihad-ı İslam.....	23
İttihat ve Terakki Cemiyeti	20
İzmir	36, 57, 58, 82, 107, 108, 109, 110, 126

İzmir İktisat Kongresi	82, 107, 108, 109, 110
İzmir	72

J

Jön Türkler.....	16, 52
------------------	--------

K

Kanuni Sultan Süleyman	12, 72
Karlofça Antlaşması	13
Kastamonu	101, 105
Katolik Kilisesi	7
Kavanin-i Osmiyan	18
Kemalizm Prensipleri	114
Kemalpaşazade Sait Bey.....	95
kimlik ..1, 2, 3, 4, 5, 6, 10, 11, 13, 18, 21, 22, 24, 29, 30, 34, 37, 39, 58, 86, 91, 100, 102, 138, 141, 142, 150, 152	
kolektivizm	128
Konya.....	117, 123
kuvay-ı milliye.....	36
Kuzey Afrika	11
Kuzey Kafkasya.....	22
kültür.....3, 4, 5, 6, 10, 11, 17, 18, 21, 23, 25, 27, 28, 29, 33, 35, 37, 40, 72, 74, 76, 79, 86, 88, 89, 90, 91, 94, 96, 97, 102, 118, 123, 137, 142, 144, 152	
Kütahya-Eskişehir Savaşları	75

L

laiklik	9, 57, 58, 89, 102, 104, 105, 121, 126, 130, 131, 132, 133, 134, 145
Lazlık	142
Locke	27
Londra Konferansı	47, 48

M

Maarif Kongresi.....	75, 76, 78
Machiavelli	27
Mahmud I	13, 15, 19
Mahmut II	100
Mecelle	67
Meclis-i Mebusan	20, 60
medeniyet. 14, 22, 36, 66, 67, 68, 70, 80, 87, 88, 91, 92, 93, 99, 100, 101, 102, 105, 106, 121, 129, 137, 145, 146, 152	
Mehmet EMİN.....	26
Melikşah	72
memalik-i İslam	8
Memalik-i Mahrusa-i Osmani.....	18
Mezopotamya	11
Mısır.....	11, 24, 55
millet.....9, 18, 20, 25, 28, 29, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 39, 40, 41, 43, 49, 50, 51, 56, 63, 64, 65, 79, 84, 86, 90, 91, 93, 96, 99, 105, 106, 107, 110, 114, 115, 116, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 127, 133, 138, 140, 141, 142, 143, 145, 148, 149, 152	
millet-i İslamiye.....	33

Milli Mücadele	34, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 45, 49, 55, 56, 60, 61, 63, 65, 69, 75, 78, 79, 99, 100, 104, 108, 111, 114, 115, 118, 123, 138, 140, 141, 146, 148, 151
milli-üniter	152
milliyetçilik	1, 15, 16, 18, 19, 21, 23, 27, 28, 29, 33, 36, 37, 46, 56, 64, 89, 90, 118, 119, 120, 121, 122, 123
Misak-ı Milli	34, 37, 40, 41, 60, 138
Moğol	12
Mondros Mütarekesi	39, 44, 47, 60
Muallim Naci	95
Mudanya Mütarekesi	47
Murat II	24
Mustafa III	13
Mustafa Kemal	34, 37, 39, 40, 44, 45, 48, 49, 50, 52, 53, 54, 56, 57, 58, 60, 61, 64, 75, 76, 78, 79, 82, 83, 84, 85, 99, 104, 107, 108, 115, 116, 123, 146, 151
Mustafa Nuri Paşa	91
Müdafaa-i Hukuk	27, 34, 39, 44, 46
N	
Namık Kemal	95
Nişabur	72
Niyazi BERKES	12
Nizam-ı Cedid	15
Nizamül-mülk	72
O	
Oğuz Han	24
Onuncu Yıl Nutku	121, 145
Orhan Bey	72
Orta Asya	10, 22, 24, 36, 81, 92, 151
Osmanlı İmparatorluğu	8, 9, 20, 21, 22, 23, 25, 88, 107
Osmanlıcılık	19, 21, 151
Ö	
Ömer Seyfettin	95
P	
Panislamizm	21, 25, 33, 41, 55
Panottomanizm	25
Panturanizm	33, 41
Peyami SAFA	36, 67
Portekiz	38
R	
Reform	7, 12, 27, 32, 129
Rıza Nur	36
Roma	7, 11, 32
Rönesans	12, 27, 32, 129
Rumeli	46
Rusya	22

S

Sahn-ı Seman Medreseleri	72
Sam	9
Sanayi Devrimi	3, 38
Selçuklular	8, 72, 90
Selim III	15, 100
Sevr Antlaşması	47, 48
Sivas Kongresi	34, 45, 115, 138
sosyalizm	111, 125, 128
Sosyoloji	2
Spinoza	27
Sultan Abdülaziz	22
Suriye	24
Süleyman NAZİF	26
Süleymaniye Medreseleri	72

Ş

Şemsettin Sami	95
Şeyh Sait Ayaklanması	104
Şeyh Süleyman Efendi	95
Şinasi	95

T

Taht-ı Ali Baht-ı Osmanî	18
Tanin	56, 57
Tanzimat Fermanı	16
TBMM	47, 48, 49, 51, 53, 54, 56, 60, 61, 63, 64, 65, 66, 76, 78, 80, 84, 102, 104, 107, 123, 131, 138
tebaa-i şahane	18
teokratik düzen	119
Teşkilat-ı Esasiye	62, 114, 131
Tevarih-i Ali Osman	18
Tevfik Fikret	95
Tevfik Paşa	48, 49
Tevhid-i Efkâr	57
Tevhid-i Tedrisat	58, 70, 77, 131
totaliter faşizm	119
Türk Dil Kurumu	97, 98
Türk Dili Tetkik Cemiyeti	96
Türk Ocağı	29, 101
Türk Tarih Kurumu	91
Türk Tarih Tezi	91, 93, 98
Türk Yurdu	25, 26, 29
Türkçe	1, 14, 32, 35, 51, 63, 65, 81, 82, 83, 84, 85, 87, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 106
Türkçülük	25, 26, 27, 33, 120, 151
Türkiye	8, 9, 12, 14, 15, 17, 20, 22, 23, 24, 26, 27, 29, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 40, 44, 46, 47, 48, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 60, 62, 63, 65, 66, 67, 68, 69, 76, 80, 81, 83, 84, 86, 89, 96, 99, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 114, 116, 117, 118, 119, 120, 122, 123, 125, 126, 130, 131, 133, 134, 136, 137, 138, 140, 141, 143, 144, 145, 146, 147, 149, 152, 153
Türkoloji	17, 26

U

ulus-devlet.....	17, 27
Uygur	81
Uzak Doğu	39

Ü

ümmet	23, 28, 33, 34, 74, 86, 122
ümmet-i Muhammed	33

V

VI. Mehmet Vahdettin	51
vicdan-ı milli	36
Viyana	13, 98

W

William James	2
---------------------	---

Y

Yakın Doğu	10, 39
Yasef	9
Yavuz Sultan Selim.....	55
Yeni Mecmua	26
Yeniçeri Ocağı	15
Yunan	11, 32, 102
Yusuf AKÇURA	19, 20, 26

Z

Ziya GÖKALP	4, 24, 26, 28, 34, 87
Ziya Paşa	49, 95

